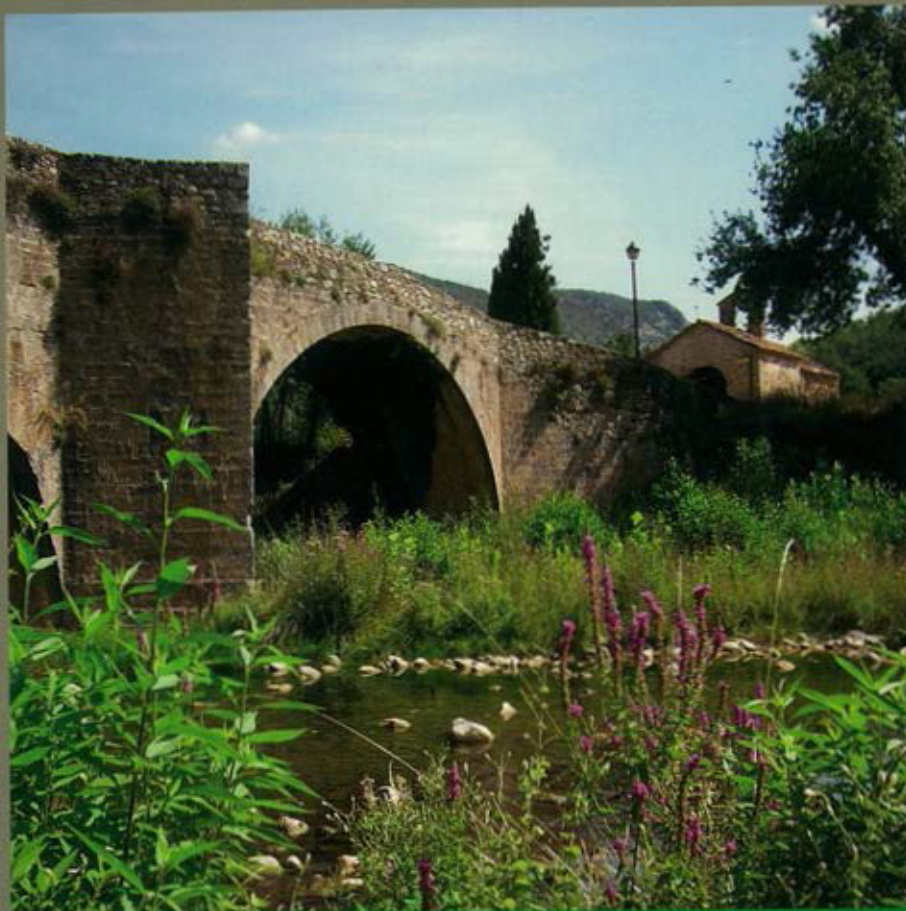


Marià Baig i Aleu



Sant Llorenç de la Muga

QUADERNS
de la
REVISTA
de
GIRONA

77 MONOGRAFIES

SANT LLORENÇ DE LA MUGA

Marià Baig i Aleu

130 QUADERNS de la REVISTA de GIRONA

**DIPUTACIÓ de GIRONA
FUNDACIÓ CAIXA GIRONA**

Quaderns de la Revista de Girona. Núm. 130
Sèrie: Monografies (Núm. 77)

Primera edició en català: Novembre de 2007
Tiratge: 1.100 exemplars

Edició:
Diputació de Girona/Fundació Caixa Girona
www.ddgj.cat/quaderns

Director de la col·lecció:
Joan Domènech Moner

Consell assessor:
Gabriel Alcalde, Narcís Jordi Aragó i Masó,
Gerard Bagué, Xavier Besalú, M. Antònia Canals,
Xavier Cortadellas, Jordi Dalmau, Joan Domènech,
M. Carme Domènech, Modest Fluvià, Rosa Gil,
Rosa M. Gil, Sebastià Goday, Glòria Granell,
Natàlia Iglésias, Angel Jiménez, Montserrat Manén,
Jordi Mascarella, Enric Mirambell, Joan Miró, Joan Nogué,
Marina Puig, Joaquim M. Puigvert, Josep Pujol,
August Rafanell, Dolors Reig, Anna Ribas, Joan Sala,
Fina Soto, Narcís Sureda, Pere-Joan Sureda,
Eva Vázquez, Anna M. Viader, Antoni Vilà,
Mariàngela Vilallonga i Dani Viverm

Cartografia:
Cartografia propietat de l'Institut Cartogràfic de Catalunya,
la qual ha estat cedida per a aquesta publicació.
Salvador Oliva

Disseny gràfic:
Pep Caballé

Redacció i administració:
Pujada de Sant Martí, 5. Telèfon 972 18 50 00.
Apartat de Correus 11. 17080 Girona
A/e: publicacions@ddgj.cat

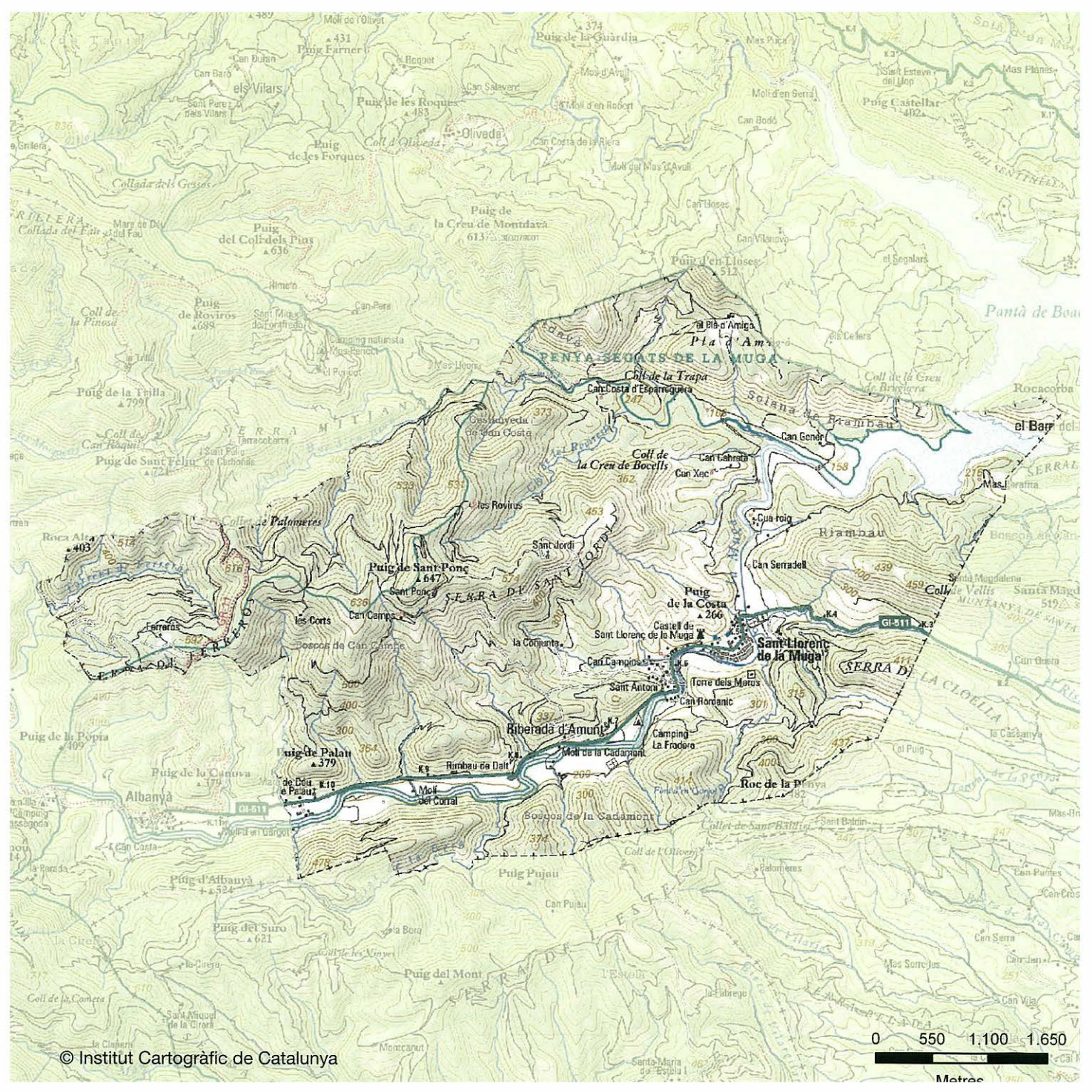
Infografia i impressió:
Palahí Arts Gràfiques, SL. Girona

ISBN: 978 84-96747-18-0
Dipòsit legal: Gi-1452/07

LA NOSTRA PORTADA

*El pont vell sobre la Muga, en l'antic camí de Figueres,
és un dels elements més característics del passat medieval
de la vila de Sant Llorenç*

| | |
|-------------------------------------------|----|
| Cronologia | |
| 1. El medi natural..... | 8 |
| 2. La Muga i les <i>mugades</i> | 10 |
| 3. Els orígens de la vila | 12 |
| 4. L'evolució demogràfica | 14 |
| 5. D'Arnau de Llers a Jaume I..... | 16 |
| 6. Els Rocabertí | 18 |
| 7. L'església de Sant Llorenç | 20 |
| 8. Les ermites i les capelles..... | 22 |
| – Relíquies i miracles | 24 |
| 9. Torres i muralles..... | 26 |
| 10. Carrers i places..... | 28 |
| 11. Els ponts sobre la Muga..... | 30 |
| – Els terratrèmols de 1427 | 32 |
| 12. Paraires i teixidors..... | 34 |
| 13. L'agricultura i la ramaderia | 36 |
| 14. Els masos..... | 38 |
| 15. Els boscos i la seva explotació | 40 |
| 16. Rescloses, fargues i molins..... | 42 |
| 17. Els Gelabert..... | 44 |
| 18. La reial foneria..... | 46 |
| 19. Les guerres amb França | 48 |
| – Jean Maritz i el general Augereau..... | 50 |
| 20. Les mines..... | 52 |
| 21. Els Camps Armet..... | 54 |
| 22. Les comunicacions..... | 56 |
| 23. Els primers estiuiejants..... | 58 |
| 24. Les fonts | 60 |
| 25. La sanitat | 62 |
| 26. La societat La Fraternitat..... | 64 |
| 27. El comerç..... | 66 |
| 28. Les escoles i les monges..... | 68 |
| 29. El teatre i la música | 70 |
| 30. Les festes tradicionals | 72 |
| 31. Els esports | 74 |
| – Els que van marxar | 76 |
| 32. La política municipal..... | 78 |
| 33. La Guerra Civil de 1936 | 80 |
| 34. La postguerra i el franquisme..... | 82 |
| 35. La reconstrucció de l'església | 84 |
| 36. Els ajuntaments democràtics..... | 86 |
| – És festa..... | 88 |
| 37. Les reformes urbanístiques..... | 90 |
| – La vila en llibres i documents | 92 |
| – Bibliografia | 94 |



Situació

El municipi de Sant Llorenç de la Muga pertany a la comarca de l'Alt Empordà. El seu terme municipal abasta 31,8 km², bàsicament de terreny muntanyós. El terme limita a tramuntana amb Maçanet de Cabrenys, a llevant amb Darnius i Terrades, a migdia amb Cabanelles i a ponent amb Albanyà. La vila de Sant Llorenç de la Muga està situada a 173 m d'alçada sobre el nivell del mar, a la riba esquerra de la Muga, al bell mig d'un pronunciat meandre.

L'accidentada orografia de l'alta vall de la Muga, ben diferenciada de la corresponent a la plana empordanesa, ha fet que tradicionalment se l'hagi considerat formant part d'una subcomarca de l'Empordà, els *Terraforats de l'Empordà*, o *Garrotxa d'Empordà* que inclouria, entre d'altres, els termes d'Albanyà, Sant Llorenç de la Muga i Maçanet de Cabrenys. A principi del segle XX, abans de la definició de l'actual estructura comarcal de Pau Vila, Pere Blasi considerava que Sant Llorenç de la Muga pertanyia a una comarca anomenada la *Garrotxa*, amb capital a Besalú, disposada entre la comarca de la *Muntanya d'Olot* i la plana empordanesa.

En vista de la dificultat orogràfica de la conca de la Muga, el camí principal cap a la plana de l'Empordà no segueix aquesta via natural de comunicació. La carretera que comunica Figueres amb Sant Llorenç passa per les viles de Llers i Terrades, i arriba a Sant Llorenç de la Muga tot baixant pel bac del Codó. Un cop passada la vila, la carretera segueix al llarg del curs de la Muga fins arribar a Albanyà. A partir d'aquest punt només algunes pistes forestals segueixen cap al Bassegoda i comuniquen la vall de la Muga amb l'Alta Garrotxa.

L'antic camí de Darnius, que seguia el curs de la Muga, quedà interromput arran de la construcció del pantà de Darnius-Boadella. Es construïren llavors dues pistes forestals, a banda i banda del pantà, que comuniquen Sant Llorenç amb Maçanet de Cabrenys i Boadella respectivament. Una tercera pista forestal, oberta a principi del segle XX per desforestar el bosc, remunta des del clot de la Conjunta cap als Calmatges i d'allà s'obre pas cap a l'antiga parròquia de Sant Feliu de Carbonils, terme ja d'Albanyà. Una branca d'aquesta pista porta fins a la capella de Sant Jordi, esplèndid mirador sobre la plana empordanesa.

Cronologia

- 972** Primera menció de la parròquia de Sant Llorenç de la Muga.
- 1084** Es menciona el castell de Pausada, al terme de Sant Llorenç de la Muga.
- 1160** Sant Llorenç de la Muga forma part de les possessions d'Arnau de Llers.
- 1225** Bernat de Llers ven el castell i la vila de Sant Llorenç de la Muga a Jaume I.
- 1268** Concessió reial del mercat setmanal tots els dilluns de l'any.
- 1272** Mitjançant una permuta Sant Llorenç entra en els dominis dels vescomtes de Rocabertí.
- 1287** El vescomte de Rocabertí cedeix Sant Llorenç a Dalmau, el seu fill, amb Blanca de Fenollet.
- 1306** Apareix documentat l'Hospital de Pobres de la vila.
- 1307** Primera menció del molí nou i la seva resclosa.
- 1311** Concessió reial de la fira anual per Sant Llorenç.
- 1330** Mor Ponç de Rocabertí i Sant Llorenç torna als vescomtes de Rocabertí.
- 1357** Primera menció d'un ofici tèxtil: *assoleiador* de draps.
- 1370** El vescomte de Rocabertí, aprova les ordenances de la notaria del castell de Sant Llorenç de la Muga.
- 1410** Atès el creixement de població, el bisbe autoritza l'ampliació de l'església.
- 1427** Per por dels terratrèmols i per imprecar la misericòrdia divina se signen unes ordenacions prohibint la blasfèmia a la vila.
- 1475** La vila és ocupada per les tropes franceses, dirigides per Rodrigo Trayguero.
- 1483** Pere de Rocabertí, germà del vescomte Felip Dalmau, rep la possessió de la baronia de Sant Llorenç i inicia la dinastia dels Rocabertí de Sant Llorenç.
- 1497** Sant Llorenç de la Muga té 53 focs, que representen unes 265 persones.
- 1562** Mor sense successors Llorenç de Rocabertí, darrer membre de la nissaga dels Rocabertí de Sant Llorenç, i la vila torna a ser possessió dels vescomtes.
- 1605** Construcció de la capella de Sant Andreu, al costat del pont vell.
- 1658** Concòrdia -després fallida- entre la universitat de Sant Llorenç i Francesc d'Ardena per la possessió de la baronia després d'una assemblea popular.
- 1672** Mor a Figueres, i és enterrat a Sant Llorenç, Onofre Gelabert i Costa, capità de cavalls, ciutadà honrat de Barcelona i senyor del castell de la Garriga de Peralada.
- 1695** L'església és cremada per les tropes del duc de Noailles.
- 1703** Neix Antoni Gelabert i Camps, iniciador d'una nissaga d'apotecaris.

- 1709** Reconciliació de la capella de Sant Sebastià després del degollament del seu ermità dins l'església.
- 1717** Sant Llorenç de la Muga compta amb 645 habitants.
- 1767** S'inicien els reconeixements del terreny per construir-hi una foneria.
- 1771** Es fonen les primeres bales de canó a la Reial Foneria de Sant Sebastià de la Muga.
- 1772** La reial foneria és transferida a la Secretaria de Guerra.
- 1794** Guerra Gran. Tenen lloc les dues *batalles de Sant Llorenç*.
- 1849** Fundació de la primera societat minera de l'època moderna, anomenada *La Mariquita*.
- 1856** Es trasllada la duana de Sant Llorenç de la Muga a Maçanet de Cabrenys.
- 1857** Sant Llorenç assoleix el seu màxim nombre d'habitants, 1.119.
- 1882** Fundació de la societat *La Bienhechora*.
- 1895** S'aprova la construcció de la carretera de Figueres a Albanyà per Llers, Terrades i Sant Llorenç de la Muga.
- 1907** Es crea la societat La Fraternitat, sota l'advocació de Sant Cosme i Sant Damià.
- 1909** Albert Camps gestiona l'establiment a la vila d'una escola de nenes regentada per les germanes de Natzaret.
- 1917** Es construeix el Passeig amb el nom de Dr. Josep Maria Martí.
- 1920** En vista de les dificultats per tenir una capella pròpia, les monges de la congregació de les germanes de Natzaret tanquen l'escola de Sant Llorenç de la Muga.
- 1921** La colònia d'estiuejants arranja la Font Trobada.
- 1925** S'inauguren les noves escoles, patrocinades per Carles Camps Armet.
- 1931** Per donar pas a la vila s'enderroquen unes cases del carrer Ponent i es forma la plaça de Baix.
- 1936** El mes d'agost es crema l'església, i amb ella l'arxiu municipal de la vila.
- 1941** S'inauguren les reformes de l'església i es reconcilia el temple.
- 1979** Es procedeix al canvi de nom dels carrers que havien estat dedicats al règim franquista.
- 1980** Es constitueix l'entitat Club de Futbol Sant Llorenç.
- 1992** Una *mugada* produeix greus danys a la vila.
- 1994** Jordi Pujol, president de la Generalitat, inaugura les obres de remodelació de la vila.
- 1994** Es representa al local de la Societat la versió dels pastorets "*Baldiró i Baldiret*", original de Joan Serrat i Francesc d'Assís Picas.
- 2003** Coincidint amb el 25è aniversari de les cucanyes infantils, es posa el nom de la família Salesa al nou parc rera l'església.



1 EL MEDI NATURAL

8

Sigui per les múltiples explotacions mineres de ferro, plom o coure; pels boscos que han alimentat els forns de les diferents fargues; pel mateix riu la Muga, que ha proporcionat força motriu als diversos molins; per les fons d'aigües minerals que atragueren els primers estieujants; o simplement per l'atractiu paisatge que acull als visitants, la riquesa natural del terme de Sant Llorenç de la Muga ha marcat decisivament la seva història.

Una línia de falla, que travessa el terme municipal de ponent a llevant, marca el mateix recorregut del riu la Muga. Aquesta falla té el seu origen en el complex nucli geològic d'Albanyà, i és ben visible en forma de cingleres al llarg de la carena de Sant Jordi, just al vessant nord del curs del riu. Al sud,

una carena muntanyosa composta també de calisses i marges del període paleogen fa que la Muga segueixi un estret corredor fins arribar a la vila de Sant Llorenç. Just on hi ha la vila, el riu tomba cap al nord fins que rep les escasses aigües del petit Rimal, un afluent que davalla seguint un curs paral·lel amb la Muga, però al nord de la serra de Sant Jordi.

A partir d'aquest moment, la Muga s'esmuny entre les muntanyes de Rocacorba i Montdavà en un indret conegut molt gràficament com *la Muga Torta*. Aquesta zona, però, està actualment sota la influència del pantà de Darnius-Boadella.

El massís de Rocacorba-Montdavà, situat entre els termes de Sant Llorenç,

Monumentals plàtans i pollancrea a l'entorn de la Muga al paratge de la Font Pudosa.

Maçanet de Cabrenys i Darnius, és de composició granítica i conté nombroses vetes minerals, tant superficials com profundes. Al seu entorn es varen concentrar moltes explotacions mineres. Hi són abundants els jaciments superficials d'oligist (òxid de ferro) que s'explotaren a bastament durant el segle XVIII per alimentar la foneria de Sant Sebastià de la Muga. Entre els altres minerals s'han explotat principalment el coure, en forma de pirites, i també s'hi ha extret plom, plata i manganès. També es trobaren en el terme de Sant Llorenç indicis de petroli, però mai no arribaren a ser explotats comercialment.

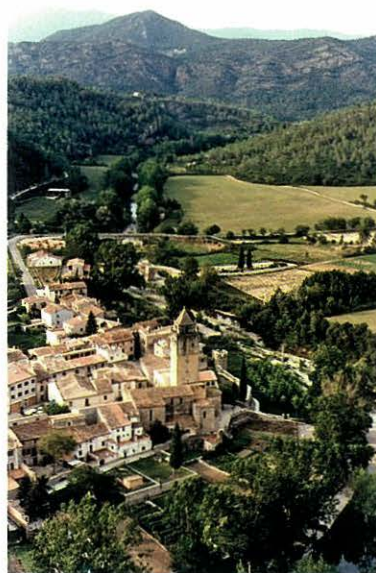
En l'actualitat gran part del terme de Sant Llorenç està recobert de boscos de pins. Es tracta, però, de boscos recents, que ocupen les feixes d'antigues vinyes, amb visibles marges de pedra seca que denoten haver estat terrenys cultivats fins no fa gaires anys. Les fotografies de principi del segle XX mostren les muntanyes que voregen la població totes cultivades. S'hi troba a faltar la superfície arbrada que avui dia tant caracteritza el paisatge de Sant Llorenç. Els boscos autòctons eren d'alzines i roures. Malauradament, l'explotació abusiva de carbó ocasionà la tala

Exemplar de Clematis recta conservat des de 1847 a l'herbari Rouy.



indiscriminada d'una gran part d'aquests boscos. Aquests canvis en l'ús del sòl han propiciat l'augment de la població de les espècies animals forestals, com els senglars, i la disminució d'altres més pròpies de les zones obertes com els conills o les perdius. Al fons de les valls, però, s'hi troba una vegetació típicament de ribera, zones molt ombrívols amb pollancre i altres arbres de riu.

La vall del Rimal, entre la serra de Sant Jordi i la muntanya de Montdevà, constitueix l'eix d'un espai natural de remarcable interès botànic on es pot destacar la presència d'una petita falguera de l'espècie *Pellaea calomelanos*, documentada només en dues localitats de tot Europa: Sant Llorenç de la Muga i la Celler de Ter. En aquesta àrea de sureres es trobà l'any 1971 l'espècie de molsa *Leucobryum juniperoideum* (brid.) C. Mull., briòfit molt característic de climes atlàntics i que suggereix l'existència d'un microclima molt peculiar a la petita vall del Rimal. Tot això motivà la creació per part de la Generalitat de Catalunya, l'any 1992, de l'Espai d'Interès Natural (EIN) "Penya-segats de la Muga" que amb una superfície de 372,5 ha proporciona una protecció especial a aquesta interessant àrea natural, que aplega en un sol espai elements mediterranis i oceànics, i esdevé un cas únic a les terres catalanes.



Terres de conreu, a la vall de la Muga, al peu de les muntanyes

La recent inclusió de part del terme municipal de Sant Llorenç de la Muga en el Pla d'Espais d'Interès Natural (PEIN) de l'Alta Garrotxa, constituït l'any 2004, representa una nova mostra de reconeixement a la riquesa del medi natural del seu terme. De totes maneres, la riquesa botànica del terme de Sant Llorenç era ben coneguda ja al segle XIX, ja que l'any 1847 el col·leccionista francès E. Bourgeau recollí a Sant Llorenç de la Muga uns exemplars de *Clematis recta*, una liana de flors blanques, verinosa, que encara es conserva avui dia a l'herbari Rouy de la Universitat de Lió.



2 LA MUGA I LES MUGADES

10

La Muga neix a l'Alta Garrotxa, a 113 m sobre el nivell del mar, i després d'un recorregut de 67 km desemboca en plena badia de Roses. Malgrat que el seu cabal no sigui gaire gran, uns 2,06 m³/s de mitjana, les seves aigües omplen el pantà de Darnius-Boadella, que permet el regadiu de bona part de la comarca de l'Alt Empordà, a més de subministrar aigua potable a la ciutat de Figueres.

L'etimologia del nom "*la Muga*" ha estat força controvertida. Inicialment se'l volgué lligar a la paraula actual basca *Muga*, en la seva accepció de frontera. El gènere femení del nom del riu, *la Muga* i no pas *el Muga*, permetria l'especulació sobre una hipotètica *la Muga* com a frontera d'algun antic poble pirinenc. L'etimologia científica, però, ens

desmenteix aquesta interpretació. Des del segle X l'evolució del nom del riu és molt clara: *Sambuca*, *Samuga*, *Sa Muga* i, finalment, *la Muga*. L'origen del gènere femení l'hem de buscar, doncs, en la substitució del fonema *Sa* –integrat al nom– per l'article *La* separat, ara sí, del nom. Quant l'origen del nom medieval *Sambuca*, hi ha diverses alternatives. Podria ser una variant del nom llatí *sabucus*, que vol dir saüc. Hi ha, però, qui va més lluny –com Joan Coromines– i creuen en un origen pre-romà, de significat, evidentment, desconegut. Segons aquest autor, l'únic geògraf de l'antiguitat que ens ha deixat constància del nom del riu és Tolomeu, en la variant *Sambroca*, malgrat que la situació d'aquest riu en la seva geografia sigui poc precisa.

Les crescudes de la Muga es caracteritzen sovint pel color vermell de les seves aigües: la Muga roja.

En el seu recorregut d'onze quilòmetres pel terme de Sant Llorenç de la Muga, el riu rep les aigües ocasionals d'una quinzena de rieres que baixen de les muntanyes properes. L'única aportació important és la del Rimal, o *Rimaló*, petit rierol que neix rera la muntanya de Sant Jordi i que conflueix amb la Muga just en el punt en què comença l'embassament de Darnius-Boadella.

El fort desnivell de la Muga des del seu naixement fins arribar a la plana, discorrent entre unes valls molt tancades, fa que en època de pluges, especialment a la tardor, pugui manifestar crescudes sobtades, de vegades molt espectaculars i perilloses,

que són anomenades popularment *mugades*. En aquestes ocasions, el nivell de l'aigua al seu pas per la vila de Sant Llorenç de la Muga pot arribar a pujar de l'ordre dels 8 o 9 metres sobre el seu nivell normal, arrasant els horts de fora la muralla i inundant les cases més baixes del poble. En les seves crescudes el riu ha trencat diverses vegades les baranes de pedra dels dos ponts medievals que hi ha a la vila, el pont de Sant Antoni i el pont vell.

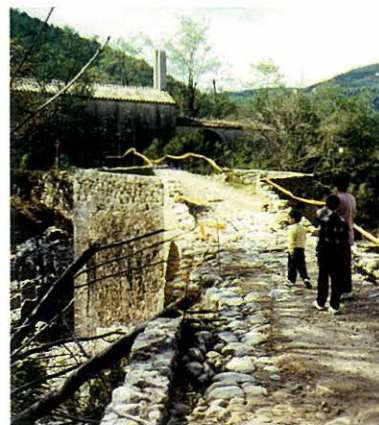
Documentades des del segle XV, una de les més greus *mugades* dels darrers anys va tenir lloc l'any 1992. Va ser a partir de tres quarts de deu del vespre del dissabte 26 de setembre quan el pont de la carretera, embussat per la gran quantitat de brossa i troncs que arrossegaven les aigües, no va poder engolir el cabal que li arribava i l'aigua

es va desbordar. Una desena de famílies de les cases més properes al riu es veieren afectades per la inundació i algunes persones hagueren de sortir de casa per les finestres. La pujada de les aigües va afectar també el cementiri, situat al costat del pont vell. Quan varen baixar les aigües fou requerida la presència del jutge i el forense de Figueres, de la qual cosa la premsa es féu immediatament ressò.

La inauguració, el 3 de juny de 1969, del pantà de Darnius-Boadella posà fi a les destrosses que les *mugades* provocaven a la plana empordanesa. Fins i tot abans de la seva inauguració oficial, durant la tardor de 1968, la presa inacabada va aturar ja una gran crescuda. El volum de l'aigua retinguda s'incrementà en 35 milions de metres cúbics en uns pocs dies.



La riba de la Muga ha estat sempre un espai preferit pels pintors. La palanca, pintura de Marià Baig i Minobis (Figueres, 1906-1991) circa 1955.



Estat en què quedà el pont de Sant Antoni després de la mugada de la tardor de 1992.

El primer projecte de pantà a Boadella és de l'any 1946, i està signat per l'enginyer Antonio Gete Alonso. Durant la seva gestació, però, es canvià l'indret on s'aixecaria la presa, i passà a estar situada en el terme de Darnius en lloc del de Boadella. Deu anys després, concretament l'any 1956, s'aprova definitivament la seva construcció. Una part de la superfície coberta per les aigües correspon al terme municipal de Sant Llorenç de la Muga, cosa que requeri diverses expropiacions de finques, entre elles el mas de Riambau, can Palomeres, l'ermita de Sant Sebastià i les restes de la reial foneria de Sant Sebastià de la Muga, a part d'interrompre l'antic camí de Sant Llorenç a Darnius, inclòs el pont de Riambau, que ha quedat completament submergit sota les aigües.



3 ELS ORÍGENS DE LA VILA

12

S'ha de reconèixer que hi ha una greu manca de coneixements sobre els inicis del poblament humà a l'alta vall de la Muga en general, i al terme de Sant Llorenç de la Muga en particular. Afortunadament, troballes recents comencen a emplenar aquest lamentable buit, que és degut més a una manca d'estudis sistemàtics que no pas a una absència real de restes d'assentaments humans a la regió. La descoberta, el gener de 1986, d'una cista amb túmul a la Creu del Principi, en territori de l'antic municipi de Bassegoda, i la recent excavació de la cova de la Pólvora, al municipi d'Albanyà, ens proporcionen proves palpables de l'existència de poblament a l'època neolítica (3200 aC) a l'alta vall de la Muga. A la mateixa cova s'ha

documentat, també, una ocupació de final de l'edat del bronze (800-1000 aC) període del qual es coneixen d'altres ocupacions a Boadella (la Caula) i Agullana (can Bech de Baix). Deixem constància, també, de la troballa a final del segle XIX d'una destrala de pedra polida al terme de Vilaritg, "prop de Sant Llorenç de la Muga", a criteri del seu descobridor, l'historiador Joaquim Botet i Sisó. Molt més recentment han aparegut en un lloc no divulgat del terme d'Albanyà alguns fragments de ceràmica ibèrica.

No tenim constància, fins aquest moment, de cap troballa de l'època romana. És realment un fet sorprenent, ja que la vall de la Muga és una important via de comunicació natural i que en aquesta zona hi ha abundància

El lloc de Palau apareix documentat en els antics documents del monestir benedictí de Sant Pere d'Albanyà els segles IX-X.

de minerals, explotats ja a l'edat mitjana. Sabem que a l'altra banda dels Pirineus, per la vall del Tet, discorria una via romana que comunicava la plana del Rosselló amb l'alta vall del Fluvià, travessant les muntanyes pel coll d'Ares.

Ja en el segle IX, més concretament entre els anys 820 i 825, es va fundar en el lloc de l'actual vila d'Albanyà un monestir consagrat a Sant Pere, essent-ne el seu primer abat Dòmnlul, amb llicència de Rampó, magnat franc, comte de Barcelona, Girona, Narbona i marquès de Gòtia. Uns pocs anys després el monestir d'Albanyà passà a

formar part de les possessions del monestir de Santa Maria d'Arles, al Vallespir.

Les primeres dades segures referides a la vila de Sant Llorenç de la Muga són, però, més tardanes. Concretament, l'any 972 surt esmentat un alou situat a la parròquia de *Sancti Laurentii de Sambuca*. S'ha apuntat algun cop que la vila de Sant Llorenç sorgiria d'una colonització empresa des del monestir d'Albanyà. Algunes evidències molt indirectes, però, suggereixen que l'origen de la vila de Sant Llorenç podria ser més reulat, anterior en tot cas a la creació del monestir d'Albanyà o del de Sant Martí de les Escaules (documentat l'any 844), situats l'un aigües amunt i l'altre aigües avall de la Muga. La mateixa advocació a Sant Llorenç, típica dels segles IV i V; la situació de l'església en un extrem de la població erigida, doncs, amb posterioritat a la vila; la disposició de les cases en un meandre del riu i rodejada de petits horts, que és un sistema de propietat de tradició ibèrica; són petits indicis que apunten cap a un origen que podríem situar potser a la baixa època romana.

L'any 983 el clergue Wigó, fill de Witiza, en el seu testament

La vila de Sant Llorenç està disposada tot aprofitant un ampli meandre del riu la Muga.

sacramental féu donació "*ad Sanctum Laurentium et ad Sanctum Iohannem, qui sunt in Sambuca*" d'uns alous situats en la parròquia de Sant Llorenç. Això ha fet suposar que l'església de Sant Llorenç havia de tenir almenys dos altars. D'altra banda, l'any 1084 trobem una permuta d'un anomenat *castell de Pausada*, situat a la parròquia de Sant Llorenç de la Muga, entre l'església de Vilabertran i Berenguer Guillem de Closa. Del document es dedueix que abans de la permuta el castell ja havia pertangut al seu germà Arnau Guillem. Poc després, concretament l'any 1091, Adelaida, esposa del vescomte de Peralada Ramon Guillem, rebé del monestir de Vilabertran un mas situat a l'indret de Posada, a Sant Llorenç de la Muga. El topònim *Pausada* o *Posada* s'ha conservat al llarg dels



Restes d'antics murs a la vall de Pausada, prop de l'indret de Palau, en una fotografia de l'any 1997.

segles designant la porció de la vall de la Muga entre Sant Llorenç i Albanyà.

L'any 1160, la vila de Sant Llorenç de la Muga apareix formant part de les possessions del noble Arnau de Llers i, a partir d'aquest moment, la senyoria de la vila de Sant Llorenç anirà passant per les mans de diversos membres d'aquesta família empordanesa.





4 L'EVOLUCIÓ DEMOGRÀFICA

14

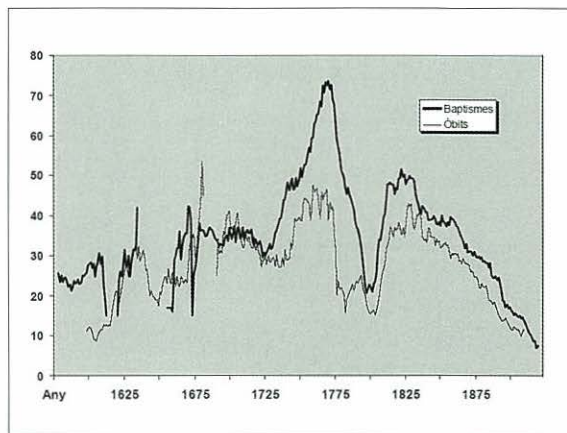
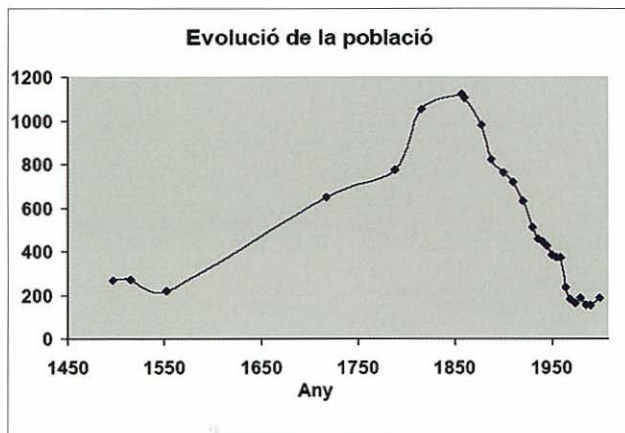
El fogatge de 1497 assignà a Sant Llorenç de la Muga un total de 53 focs –és a dir, famílies– encapçalades pel noble Guillem Ramon de Rocabertí, senyor de la vila i baronia. Hi apareixen anotats quatre preveres, seguits dels caps de família, on trobem cognoms que s'aniran mantenint a la vila al llarg dels segles: Gelabert, Perafita, Muntada, Camps, Cortada, Conjunta, Terrats, Riambau entre d'altres. Molts d'ells corresponen a masos que malgrat haver canviat de mans segueixen mantenint encara avui dia el mateix nom. Si mirem les poblacions de la seva baronia, trobem que Terrades tenia menys de la meitat de població que Sant Llorenç, amb un total de 18 focs entre la vila i els veïnats de Palau Surroca, i la Guàrdia, i que Albanyà era una vila molt petita, amb només 7 focs.

A inici del segle XVI la vila va patir un cert retrocés de població. L'any 1553 un nou fogatge ens informa que a Sant Llorenç de la Muga hi havia 44 focs, tres corresponents a capellans i 41 a laics. Per contra, Terrades augmentava fins als 23 focs i Albanyà es quedava només amb 5. Comptant una mitjana de 5 persones per llar, podem estimar per a la vila de Sant Llorenç de la Muga de final del segle XV una població d'unes dues-centes persones, repartides, és clar, entre la vila i els masos del seu terme.

Al llarg del segle XVII Sant Llorenç de la Muga experimentà un augment constant de població. A principi del segle XVIII, l'any 1717, la vila comptava ja amb 645 habitants.

Cerimònia matrimonial a principi del segle XX, moment on encara la natalitat era relativament elevada.

Entre el 1719 i el 1750 la població creixé més lentament per reprendre tot seguit un ràpid increment a la segona meitat del segle XVIII. El cens del comte de Floridablanca de l'any 1787 assignà a Sant Llorenç de la Muga una població de 773 habitants. El cens ens aporta, a més, valuoses dades sobre els oficis dels vilatans. Així, podem saber que hi havia set capellans, incloent-hi els beneficiats, més dos acòlits; hi havia un noble, un criat i un escrivà; es dedicaven a la terra 23 llauradors i 53 jornalers; es declaraven com a fabricants 31 persones, i 53 més com a artesans; i hi havia,



Evolució de la població de Sant Llorenç de la Muga.

finalment, 10 persones amb sou del rei, segurament treballadors de la real foneria de Sant Sebastià de la Muga, que en aquells anys estava en plena activitat. El cens no ho especifica, però sabem que els fabricants i artesans es dedicaven majoritàriament al sector tèxtil de la llana.

Les estadístiques de naixements i defuncions marquen una davallada espectacular a partir de la Guerra Gran, és a dir, de la guerra d'Espanya amb la recentment proclamada República Francesa entre els anys 1793 i 1795, que comportà la destrucció pràcticament total de la vila. Des d'aquest moment, i durant tot el primer quart del segle XIX, els índexs vitals es

mantenen veritablement sota mínims. La població, però, encara seguí augmentant durant uns pocs anys. L'any 1815 hi consten registrats 1.050 habitants, i el 1857 es registra el nombre màxim d'habitants, 1.119 persones, iniciant-se a partir d'aquest moment una constant davallada fins arribar als nostres dies, en què la població, finalment, s'ha estabilitzat.

Joaquim Botet i Sisó, a principi del segle XX, assignà a Sant Llorenç de la Muga 761 habitants de fet repartits en 252 edificis distribuïts entre la vila pròpiament dita, amb 165 cases, albergant 457 persones; el veïnat de *Calmatges*, a la serralada de Sant Ponç, amb 20 cases i 98 habitants; la *Riberada d'Amunt*, és a dir a la vall de la Muga direcció Albanyà, amb 39 edificis i 101 habitants; i la *Riberada d'Avall*, amb 20 edificis i 86 habitants,

Moviment de població ponderat –baptismes i òbit– des de final de l'edat mitjana fins al segle XX. El valor anual és substituït per la mitjana dels cinc anys anteriors i posteriors a la data.

a part de vuit masies aïllades amb 19 habitants.

Al llarg del segle XX la davallada d'habitants ha estat constant: 511 habitants el 1930; 446 habitants l'any 1940; 384 habitants l'any 1950; i després d'un curt període d'estabilitat durant els anys 60, la població va tornar a caure fins als valors actuals: 184 l'any 1970; 181 l'any 1981; i, amb senyals d'una certa recuperació, 192 habitants l'any 2004. És molt destacable, en particular, l'augment de la població infantil resident a la vila, que havia pràcticament desaparegut.



5 D'ARNAU DE LLERS A JAUME I

16

L'any 1160 Arnau de Llers restituí al bisbe de Girona una sèrie d'esglésies de les rendes de les quals s'havia apropiat indegudament. Entre elles hi havia la de *Sancti Laurentii de Samuga*, que formava part del seu *honor* de Llers, territori que incloïa, a més de la vila de Sant Llorenç de la Muga, les viles de Llers, Rocabruna i Beget. Arnau de Llers I testà l'any 1164, i el succeí el seu fill Arnau de Llers II, casat amb Sibília, i a aquest el seu fill Arnau de Llers III, el darrer membre d'aquesta nissaga que portaria el cognom Llers ja que a partir de llavors s'anomenaren Cervià, atès que les seves principals possessions eren prop de la vila de Cervià de Ter (Gironès). Sant Llorenç de la Muga, però, no passaria ja a aquesta família. Arnau de Llers III féu testament

el 15 de febrer de 1210 llegà la major part dels seus béns al seu fill Guillem de Cervià, excepte el castell de Sant Llorenç de la Muga, que deixava al seu altre fill Bernat de Llers. L'any següent, però, Arnau de Llers III encara vivia, ja que amb data 16 de febrer de 1211 feia una restitució d'esglésies al bisbat. En el moment de la redacció d'aquest document Bernat de Llers es trobava a Montpeller, en el seguici de l'infant Jaume –futur Jaume I– fill de Pere el Catòlic i Maria de Montpeller, que estava retingut en aquesta ciutat com a ostatic de Simó de Monfort.

L'any 1225 es produí un fet de cabdal importància que marcà una inflexió en la trajectòria històrica de la vila de Sant Llorenç de la Muga. El dia 18 de març de 1225, Bernat de Llers va

Castell de Sant Llorenç, en una fotografia de Josep Maria Cañelles per a l'àlbum Rubaudonadeu, datada el 1888. Els murs del castell que donen al riu apareixen dempeus, encara que no tardarien a desplomar-se pocs anys després.

vendre al rei Jaume I el castell de Sant Llorenç de la Muga, entre d'altres possessions que havien estat de la seva família, “*el meu castell, vulgarment anomenat la Roca de Bassegoda, amb la roca i totes les edificacions i pertinences, i la meua vila, que s'anomena la menera de Bassegoda, que es troba sota els límits de l'esmentat castell amb la seva mina, tant de plata, ferro, coure, plom i estany i qualsevol altre metall, i també el meu castell de Sant Llorenç de la Muga, amb totes les seves edificacions i dependències*”.

Jaume I mantingué la possessió del castell de Sant Llorenç de la Muga i el seu terme, inclosa la vila de Sant Llorenç, durant uns 50 anys, concretament fins l'any 1272, quan l'infant Pere –futur Pere el Gran– permutà amb Dalmau, fill del vescomte Jofre de Rocabertí, la vila de Sant Llorenç per la vila de Torroella de Montgrí amb consentiment dels seus respectius progenitors. En aquest dilatat període el rei concedí als habitants de Sant Llorenç diversos privilegis que ajudaren al desenvolupament i ordenació de la vila. L'any 1249 concedí franquícies, drets i regalies a la universitat –corporació municipal– de Sant Llorenç de la Muga. Més endavant, l'any 1268,

Restes del castell de Sant Llorenç.

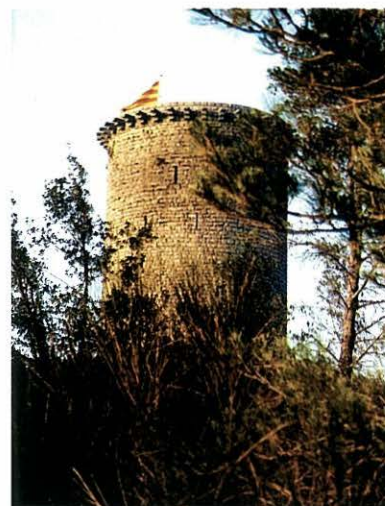


concedí a la universitat i singulars de la vila de Sant Llorenç poder celebrar mercat tots els dilluns de l'any, i que s'hi pogués vendre qualsevol cosa.

Uns anys després, el rei Jaume II completà els privilegis de la vila. El 4 d'octubre de l'any 1311 concedia al noble Dalmau, fill del vescomte Dalmau de Rocabertí, que a Sant Llorenç de la Muga es poguessin celebrar fires cada any, vuit dies després de la festa de Sant Llorenç del mes d'agost, i que duressin vuit dies seguits. Al mateix temps, donava salconduit a totes les persones que hi anessin i a totes les coses que portessin, i decretava que no poguessin ser detingudes per crims o deutes, excepte els falsificadors de moneda, homicides, raptors o lladres.

Possiblement aquestes facilitats per al comerç foren la causa de l'establiment a Sant Llorenç de la Muga d'una petita comunitat jueva, que no trobem, però, ben documentada fins ja entrat el segle XIV. Així, el rei Pere el Cerimoniós establí que “...d'aquí avant tots e segles juehus e jueues de les viles de Banyoles, de Figueres, de Campredon, de Olot e de Sent Llorenç de çà Muga presents e qui per tots temps seran sien tots temps dela Cullita dela dita aljama dels juheus de Gerona”.

No sabem si els jueus de Sant



“Torre dels moros”, torre de guaita del segle XIII, situada dalt d'un turó, que formava part de l'estructura defensiva del castell de Sant Llorenç, restaurada recentment.

Llorenç vivien en un barri separat –un call– o si eren massa pocs per constituir-ne un. Sabem, però, que diverses finques de Sant Llorenç eren propietat de jueus i que comerciaven amb elles, fins i tot amb l'església. Tenim documentada la presència a Sant Llorenç de la Muga l'any 1364, d'Isaac Vidal, fill i hereu de Vidal Caracosa. Un altre fill de Vidal Caracosa, de nom Isaac Caracosa, havia venut l'any 1357 una feixa de terra a Guillem Querol, sastre de Sant Llorenç, respectant els drets que tenia la canònica de Lladó sobre aquelles terres.

ANNI MDCCLXXVII. ADIACENTIBUS DE LA EXCE-
LENTISSIMA SEÑORA DOÑA JOANA BOCABERTI BOXA-
DOBS COZONES AERI Y DESPUES CONDESA DE PERA-
LADA. ALCONDESA DE BOCABERTI. CONDESA DE SA-
DELLA. BARONESA Y MARQUESA DE ANGLASOLA Y
SEÑORA DE BOCABERTS Y DE LAS BARONIAS DE NA-
VATA. DE AILADEMDES. DE SAN LORENZO DE LA MUGA

6 ELS ROCABERTÍ

18

Uns anys després de la permuta amb l'infant Pere, concretament l'any 1287, Dalmau de Rocabertí –essent ja vescomte– féu donació de la baronia de Sant Llorenç a Dalmau, el fill que havia tingut amb Blanca de Fenollet. El desconeixement d'aquesta donació féu que el pas de la senyoria de Sant Llorenç als fills de Blanca de Fenollet fos interpretat erròniament, en suposar que la baronia de Sant Llorenç era una antiga possessió de la família Fenollet i que, per tant, els fills de Dalmau de Rocabertí i Blanca de Fenollet l'haurien heretat de la seva mare. La realitat fou, però, ben diferent.

El tema de la donació de 1287 és més complex del que podria semblar. Hi ha un detall del document que crida l'atenció: la insistència amb què

s'especifica que rep la donació Dalmau, el fill de Blanca de Fenollet. Segons les genealogies, el vescomte Dalmau VI s'havia casat l'any 1249 amb Ermessenda Desfar, baronessa de Navata, i després “vers l'any 1261” amb Blanca (o Constança) de Fenollet i més tard, en data desconeguda, amb Guillem de Cervelló. Per què aquesta insistència de precisar que es tractava d'un fill de Blanca de Fenollet? Un document de l'any 1281 de l'arxiu de la Mitra ens aporta una certa llum, ja que ens informa de l'excomunió del vescomte Dalmau de Rocabertí per haver deixat la seva esposa i viure amb Blanca de Fenollet, també excomunicada per l'església. Un afer, doncs, prou complex, més encara si tenim en compte que Blanca era filla del vescomte Hug I de Fenollet,

Detall de la làpida sepulcral de la comtessa Joana Adelaida de Rocabertí, darrera senyora de la baronia de Sant Llorenç de la Muga, situada en una paret de l'església del convent del Carme de Peralada.

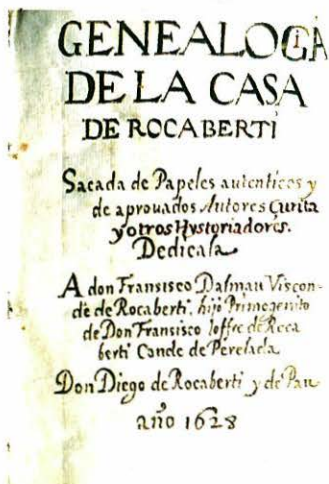
neboda, per tant, de Pere de Fenollet, qui fou desenterrat i cremat *post mortem* per la inquisició com a càtar reconegut. La donació al fill de Blanca de Fenollet seria una compensació pels afers que visqueren? Seria Sant Llorenç un refugi per a Blanca i els seus fills? El cert és que, després de Dalmau, el seu germà Ponç de Rocabertí, també fill de Blanca, heretaria la baronia de Sant Llorenç fins als primers anys del segle XIV, quan a la seva mort tornà a la branca vescomtal dels Rocabertí.

Les relacions entre la vila de Sant

Llorenç i els vescomtes de Rocabertí han passat per diverses etapes, des de moments d'una gran entesa, manifestada en forma de concessions i privilegis cap a la vila i els seus habitants, a moments de forta tibantor i ruptura. Hem de tenir en compte que Sant Llorenç de la Muga formava un territori separat, administrativament i geogràficament, de la resta del vescomtat, constituint una baronia unida al vescomtat per ser el vescomte, al mateix temps, baró de Sant Llorenç.

A final del segle XV, el vescomte Felip Dalmau de Rocabertí féu cessió de la vila i baronia de Sant Llorenç de la Muga al seu germà Pere de Rocabertí com a compensació d'uns drets de successió

*Manuscrit genealògic
escrit l'any 1628 per
Diego de Rocabertí.*



que havien restat pendents. A partir d'aquest moment, el 15 de maig de 1483, la senyoria de la vila i baronia es desvinculà dels vescomtes, i s'inicià una nissaga coneguda com els "Rocabertí de Sant Llorenç". Ben aviat, però, el nou senyor de la vila decidiria abandonar les vanitats mundanes entrant com a frare a Sant Jeroni de la Murta. L'any 1490 cedí la possessió de Sant Llorenç de la Muga al seu germà Guillem Ramon. Aquest casà en segones núpcies amb Beatriu de Barutell, i el fill d'ambdós, Guillem Ramon II, continuà la nissaga dels Rocabertí de Sant Llorenç. Casat amb Elisabet de Darnius, tingueren un fill, Llorenç de Rocabertí, que succeiria son pare al capdavant de la baronia. Malauradament, el 6 de juny de 1562 Llorenç de Rocabertí morí dement, sense fills i sense testar. El conflicte successori duraria més d'un segle, deixant enrera una llarga corrua de sentències adjudicatàries, revocacions, apel·lacions... en una sèrie interminable de plets a la Reial Audiència iniciada pels pretendents i continuada pels seus successors, els Barutell, els Bret, els Darnius, els Ardena etc.

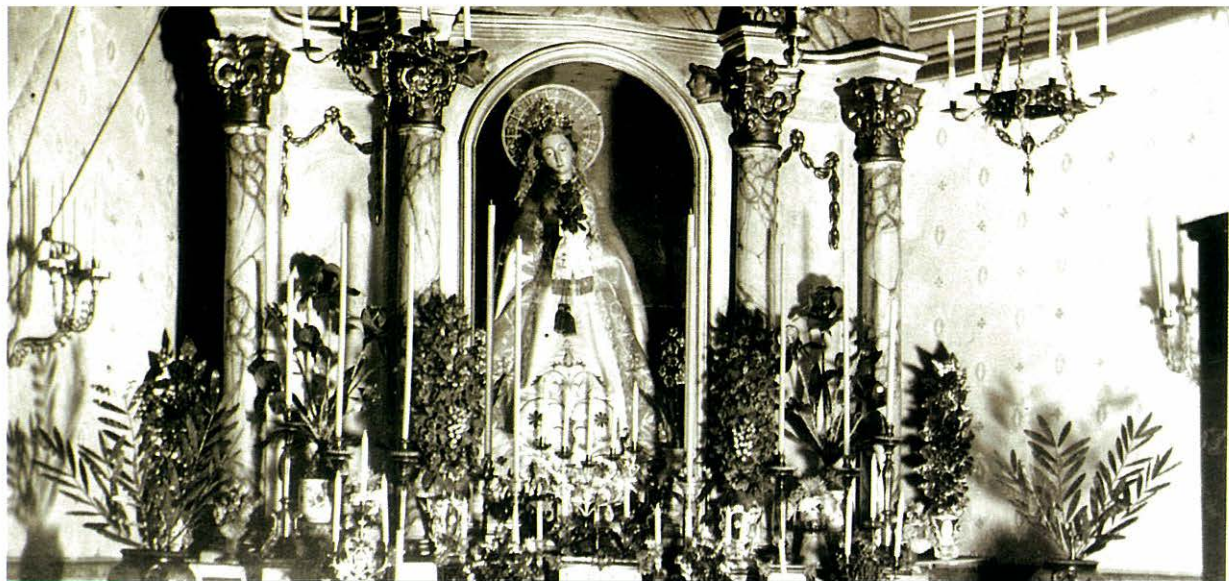
L'afer de la possessió de la baronia començà a repercutir en la vida dels habitants de Sant Llorenç de la Muga, els quals, l'any 1658, és a dir, 96 anys després de la mort de l'infortunat Llorenç, cansats de tantes disputes, portaren a terme una acció insòlita, la convocatòria d'una assemblea popular

per decidir ells mateixos la qüestió de l'adjudicació de la baronia. L'adjudicaren a Francesc d'Ardena... però una cosa és la voluntat popular i una altra la justícia oficial, que atorgà definitivament la baronia de Sant Llorenç als vescomtes de Rocabertí.

Després de la mort l'any 1900, sense fills, de la darrera comtessa de Peralada, Joana Adelaida de Rocabertí, s'inicià un procés que culminà amb un repartiment de títols i propietats entre diferents familiars: els marquesos de Vivot, els marquesos de la Torre i comtes de Montenegro... tots ells afincats, però, a l'illa de Mallorca, on anà a parar la documentació de l'antic arxiu comtal de Peralada.

Escut dels Rocabertí gravat a la llinda de la porta d'entrada al molí del comte de Peralada a Sant Llorenç de la Muga.





7 L'ESGLÉSIA DE SANT LLORENÇ

20

L'actual església de Sant Llorenç de la Muga, esmentada ja l'any 972, conserva part de l'estructura original però amb múltiples modificacions i afegitons. La nau central i el seu absis poden correspondre a l'estructura primigènia del segle X, encara que sorprenen per les seves grans dimensions, molt superiors, per exemple, a les de l'església del monestir d'Albanyà. Per contra, la torre campanar i l'absis lateral esquerre estan fets d'un aparell totalment diferent, i són clarament posteriors, dels segles XII–XIII. Estigueren integrats dins el complex defensiu de la vila.

La longitud de la nau central és de 23 metres més l'absis, que té una profunditat de 6 metres. L'amplada

d'aquesta nau central és de 5,5 metres i està coberta per volta de canó. Hi ha una nau lateral dreta, de datació difícil, que té una amplada de 3 metres i està coberta per volta de quart de canó. Les dues naus es comuniquen mitjançant una gran arcada rebaixada de 13 metres de llum, fent que a la pràctica hi hagi un únic espai litúrgic. Just a la dreta de l'entrada hi ha afegida una nau gòtica, coberta amb volta de creueria, amb un finestral gòtic, corresponent a una de les ampliacions de l'església.

Algunes de les modificacions de l'església les tenim documentades. Així, l'any 1321 un notable de la vila, Jaume de Masó, cavaller, juntament amb Guillem Roure, Bartomeu Roure i Pere Rupidell, capellans de Sant Llorenç,

Altar de la Verge Maria, a l'absis sud de l'església de Sant Llorenç, l'any 1914. Aquest absis quedà destruït i fou totalment reconstruït després de la guerra.

emprengueren una important reforma de l'església per a la qual aconseguiren "mil pedres obrades" i pagaren als constructors Bernat Draper i Pere de Ladracans, "dos sous i cinc diners per cada cana de paret". Un segle després, el 12 de febrer del 1410, "atès el creixement de la població" el bisbe de Girona autoritzava una nova ampliació de l'església per la part de migdia i a fer-hi un altar. Encara uns anys després, el 8 de novembre de 1420, s'autoritzava una *quesitoria* a favor de l'ampliació de l'església.

Ja en època moderna, noves

modificacions aporten alguns detalls barrocs a l'església, com els graons que pugen al presbiteri o l'estructura de l'arcada que sustenta el cor. En aquestes obres hi intervingueren mestres d'obres de la vila, com el mestre Damià Guaus, qui, amb col·laboració amb el mestre Pol de Maçanet, construí el cor i la trona.

Totes aquestes obres contrarestaven les successives destruccions que patia l'església per causa de les repetides guerres amb França. Així, el 14 de maig de 1695 l'església fou cremada per les tropes franceses del duc de Noailles i una part dels llibres parroquials van desaparèixer en l'incendi. Un segle després, la Guerra Gran comportà l'ocupació francesa de la vila durant més d'un any. Aquest cop els llibres parroquials s'amagaren, però l'església



patí de nou, encara que no per darrera vegada, els efectes d'una guerra.

Al llarg dels segles el patrimoni de l'església de Sant Llorenç havia anat creixent en importància. Moltes terres, masies i cases de la vila anaven quedant vinculades a les propietats eclesiàstiques per donacions i llegats. Molta importància tingueren els beneficis, béns que produïen unes rendes a canvi d'uns deures eclesiàstics. Entre els més importants, hi havia el de Sant Pons de Ballots i el del Corpus Christi, documentats des del segle XIV. L'alt nombre de capellans i beneficiaris féu que s'organitzessin en forma d'una comunitat de preveres. Simultàniament, l'església s'anava emplenant d'altars i imatges. Sabem, per exemple, que l'any 1722 a més de l'altar major, dedicat a Sant Llorenç, hi havia nou altars més consagrats a Ntra. Sra. Antiga, al Sant Crist, dit també altar del Corpus, als Dolors de Maria, als Sants Innocents, a Sant Miquel, a Sant Isidre, a Sant Francesc Xavier, a Sant Elm i a Ntra. Sra. del Roser. Hi havia en aquells moments sis beneficis, lligats a diversos altars de l'església, a més de diverses confraries.

A principi del segle XX l'aspecte de l'església era força diferent a l'actual. A

Interior de l'església de Sant Llorenç abans de la guerra civil del 1936-39.



Conjunt dels absis de l'església de Sant Llorenç a principi del segle XX, amb tots els afegits que posteriorment s'han eliminat.

més de les ampliacions ja assenyalades, s'havien obert dues capelles laterals al mur nord; sobre els absis hi havia unes construccions que comunicaven amb la rectoria; la façana principal s'havia avançat uns metres; una escala exterior permetia l'accés al terrabastall que s'havia construït sobre la teulada primitiva, amb diverses estances, algunes d'elles disputades entre l'Ajuntament, que s'hi reunia i que hi mantenien l'arxiu municipal i la presó de dones, i el rector, que en reclamava la propietat. Com veurem més endavant, tot va canviar arran dels desperfectes i destrosses originades en el conflicte bèl·lic del 1936-39.



8

LES ERMITES I LES CAPELLES

22

Santa Maria de Palau. En els documents carolingis referents a la cel·la monàstica de Sant Pere d'Albanyà s'esmenta diverses vegades el lloc anomenat "Palau", que tradicionalment s'ha identificat amb Santa Maria de Palau. La primera menció de l'església de Santa Maria no la trobem, però, fins l'any 1279 en unes relacions d'esglésies del bisbat de Girona. Es tracta d'una església d'una sola nau, amb absis semicircular i volta apuntada que correspon a un romànic tardà. La porta es troba al mur de migdia i presenta dos arcs de mig punt en degradació. La construcció és en carreus de pedra, ben tallats, i ha estat netejada de les edificacions que s'hi havien afegit. Els documents ens parlen de la fundació, l'any 1297, d'un benefici

a Palau, per part de Ramon de Palau. Al llarg dels segles, Santa Maria de Palau administrà un extens patrimoni, que incloïa diversos masos alguns d'ells en el terme de Terrades. En el segle XVIII a més dels beneficiats hi trobem també ermitans, com Benet Serrat (1732), Bartomeu Fita (1741), Pere Illa (1745) o Bartomeu Lloses (1760), tots ells originaris de Sant Llorenç de la Muga.

Sant Jordi

La capella de Sant Jordi és un dels elements més característics del paisatge de Sant Llorenç de la Muga. Situada dalt d'un cim al nord de la vila, de 557 metres d'alçada, des d'ella s'albira des de les Salines a Bassegoda, passant pel golf de Roses. El 3 de gener de 1428 es demanava llicència per edificar una capella a l'indret anomenat

Capella de Sant Andreu, del segle XVII, actualment integrada al cementiri.

Puig de Sant Jordi. L'any 1456 el bisbe donava llicència per postular per a la construcció de la capella. Als llibres parroquials s'esmenten, l'any 1698, dos administradors del ciri de Sant Jordi i, l'any 1708, un administrador de les Misses de Sant Jordi. És una capella de tradició romànica, d'una sola nau amb absis semicircular i volta apuntada. Al frontis hi ha la porta d'arc de punt rodó. La capella fou restaurada a final de la dècada de 1980 juntament amb la talla del sant patró, una imatge del barroc popular.

Sant Andreu

En l'actualitat la capella de Sant

Andreu és annexa al fossar de la vila, i fa el paper de magatzem. Es tracta d'una petita capella d'una nau, amb absis semicircular, també de tradició romànica, construïda amb materials de molta senzillesa. S'erigí per la iniciativa d'Andreu Pous, negociant de Sant Llorenç de la Muga, i fou consagrada el 4 de juliol de 1605. Al centre de l'arcada principal hi ha una pedra amb la inscripció "ANDREV POVS 1630". Al davant de la capella hi ha un pòrtic, amb la data gravada: 1743.

Sant Sebastià

L'ermita de Sant Sebastià està situada al costat de la Muga, aigües avall de la vila, en l'indret de Palomeres. El 16 de gener de l'any 1609 s'hagué de



reconciliar per l'assassinat del seu ermità, fra Pere, mortum et decollatum al seu interior. L'any 1740 es donà llicència d'ermità a Josep Torralba, de Sant Llorenç de la Muga. Arran de la construcció de la Reial Foneria de Sant Sebastià de la Muga, que prengué el nom de l'ermita, la capella passà a convertir-se en la parròquia de la colònia que s'establí al seu entorn. Un capellà castrense, mossèn Oliveras, n'obtingué la plaça titular. Lamentablement, la capella de Sant Sebastià es troba actualment submergida sota les aigües del pantà de Darnius-Boadella.

Sant Antoni

Pere Caballer, originari de Sant Llorenç de la Muga i veí de Girona, s'adreçà al bisbe el 14 d'abril de 1835 exposant que havia ofert un vot d'erigir una capella a Sant Antoni de Pàdua en el local en què antigament hi havia hagut un oratori dedicat a la Verge de Montserrat. Aquest és l'origen de la capella de Sant Antoni, coneguda també com a *capella del miracle*, al costat del pont del Grau. Fa pocs anys la capella ha estat restaurada per iniciativa popular dels veïns de Sant Llorenç.

A més de les capelles i ermites completen el cens d'edificis religiosos dos petits oratoris o padrons.

Capella de Sant Jordi, erigida al segle XV, recentment restaurada.



La silueta de l'ermita de Santa Maria de Palau es caracteritza pel seu esvelt campanar de cadireta.

Sant Jaume, padró en forma de pilar rectangular fet de pedres amb una obertura amb la imatge de Sant Jaume. Està situat a la sortida de la vila en direcció Albanyà. Porta la inscripció, "Oratori de Sant Jaume. Ex-vot de Simon Oliveras difunt", sense data.

Sant Ponç. Padró semblant a l'anterior que es troba dalt del puig del mateix nom, el punt més alt del terme de Sant Llorenç. Hi ha una petita figura del sant. La petita teulada és de forma piramidal.

RELÍQUIES I MIRACLES

Des de la mateixa estructura del calendari, amb la successió de les diferents festivitats, fins a l'horari de cada dia, passant per tots els cerimonials associats a les diferents etapes de la vida –del bateig a l'enterrament, matrimoni inclòs– l'església ha guiat la vida quotidiana de les persones al llarg dels segles. Una mostra molt explícita de la importància de les manifestacions religioses públiques, referida a la vila de Sant Llorenç de la Muga, la trobem en un document l'any 1770 on se'n informa que, a part dels actes estrictament litúrgics i restringits a l'entorn de l'església, se celebraven processons “*per tota la vila*” el dia de Sant Llorenç (10 d'agost); el primer diumenge d'octubre (dia del Roser); per Sant Marc (25 d'abril); per Santa Creu (3 de maig), amb benedicció de terme inclosa; per Sant Pere Màrtir; a la vigília de l'Ascensió; el dia de Corpus; i, finalment, per Sant Elm (26 de juny). Però encara no era tot, la festivitat del Corpus durava tota una setmana, una octava, i es muntaven *lluminàries*, cada dia sota la responsabilitat d'una comunitat diferent: el primer dia, el divendres anterior a Corpus, per compte dels regidors, que pagaven nou lliures a la confraria; el dissabte ho preparaven els habitants del carrer Girona; el diumenge ho feien els pagesos del terme; el dilluns els de la plaça; el dimarts els del carrer Nou; el dimecres els de la plaça d'Amunt; i el dijous, dia de la festivitat del Corpus, organitzava la festa la comunitat de preveres, amb completes i, és clar, una processó *per tota la vila*.

En aquest entorn d'exaltació del fervor religiós, la possessió de relíquies era considerada no solament com a mitjà de devoció sinó que constituïa una veritable qüestió de prestigi per a la comunitat. Es pagaven veritables fortunes per portar a les esglésies preteses relíquies dels seus sants patrons. A partir del concili de Laterà, l'església en “certificava” (*vidimus*) l'autenticitat, abans que passessin a ser objectes de



Campanar de planta quadrada de l'església de Sant Llorenç. L'estructura sobreposada en forma de temple és un possible comunidor per conjurar les tempestes.

devoció. D'aquesta manera, ha quedat constància que Narcís Dalmau, originari de la vila de Sant Llorenç de la Muga i que havia estat criat de l'antipapa Benet XIII d'Avinyó, més conegut com el Papa Luna, portà a la seva vila nadiua diverses relíquies l'any 1429.

Ja al segle XVIII, concretament l'any 1721, fou Benet Serrat, ermità de Palau, qui féu donació a la parròquia de les relíquies dels sants Pacient, Verecunda, Servat i Rogata. Poc després, l'any 1730, es donava el vidimus d'autenticitat a una relíquia del propi Sant Llorenç. Una mica més endavant, el 1786, foren donades unes relíquies dels sants metges, Cosme i Damià, a la capella de l'hospital de Sant Llorenç.



*Sant Llorenç.
Plafó de rajola
catalana del
segle XVIII
conservat a
l'antiga fonda
de ca la Faula.*

de la volta a on deixà un senyal. I lo més miraculós, el Sant Llorenç no quedà tacat i se atribueix a miracle del gloriós màrtir Sant Llorenç”.

És realment interessant l'anotació que el “miracle” fos que la imatge quedés intacta, quan en el moment de caure el llamp hi havia 13 persones al campanar i no prengueren mal. D'altra banda ens podem preguntar què hi feia tanta gent al campanar en plena tempesta. Doncs és molt probable, encara que no estigui documentat, que la part superior del campanar –un clar afegit en forma de porxo amb obertures als quatre vents– fos un “comunidor”, és a dir, el lloc on el capellà comunia les tempestes. Això explicaria la presència d'aquesta munió de gent al campanar. I no deixa de ser-ne un indici que entre els llibres que figuren en l'inventari dels béns del capellà de Sant Llorenç de la Muga mossèn Gaspar Coll, del 29 d'abril de 1452, s'hi trobi precisament “un llibre de conjurar mal temps”.

A més de les relíquies, al llarg dels segles l'església s'anà enriquint tot aplegant valuosos objectes litúrgics i de culte. L'any 1741 l'ermità de Palau dipositava a la parròquia diversos objectes litúrgics que hi havia a la capella, entre ells tres vestits de la Verge, dos guarniments de puntes i una corona de plata amb pedres precioses. A principi del segle XX l'església de Sant Llorenç havia reunit una important col·lecció d'orfebreria que incloïa diverses creus processionals de plata. Pere Corominas, en la seva obra *Les gràcies de l'Empordà*, en destaca un encenser de plata. Malauradament, totes aquestes obres d'art desapareixerien durant la darrera guerra.

Transcrivim, finalment, un text que hem trobat anotat als llibres sacramentals de Sant Llorenç de la Muga: “Al 15 de setembre de 1771, cerca les 4 de la tarda, ferí lo llamp el campanar lo qual quedà amb un forat a l'angle que mira a la plaça de la part de tramuntana, i essent 13 persones al campanar ningú prengué mal. Féu caure rocs dins lo campanar i prengué lo llamp per l'escala i entrà per la porta de la sagristia vella i seguí deixant-lo tot tacat i pegà al cim

*Creu
processional
de plata,
desapareguda
durant la
guerra del
1936-39.*





9

TORRES I MURALLES

26

L'estructura defensiva de Sant Llorenç és força complexa ja que es basa en la conjunció de tres elements ben diferenciats: el castell, les muralles de la vila i la torre de guaita. Tots aquests elements estan condicionats per l'orografia del terreny i les vies de comunicació. Un document de final del segle XIII, concretament de l'any 1292, ens informa dels efectius que comptava Sant Llorenç de la Muga per a la seva defensa, que eren 8 homes al castell, 4 a la torre i 35 més a la vila.

El castell de Sant Llorenç de la Muga apareix ja esmentat l'any 1210 en el testament d'Arnau de Llers. Està situat just al mig de la vall de la Muga, en un lloc, per tant, sense visibilitat i de difícil defensa. El fet d'estar prop del riu ha

estat la causa que tot el flanc de migdia, que dóna a la Muga, s'esllavissés i hagi pràcticament desaparegut. Es conserven, només, els murs exteriors de la banda de tramuntana, en particular una bonica torre semicircular, a més d'una torre interior de planta quadrada. L'aparell és tot de còdols sense treballar, i pot datar-se entre els segles XII-XIII. Des del segle XIV apareix documentada la capella del castell de Sant Llorenç i, l'any 1415, s'esmenta l'altar de Sant Miquel, on els vescomtes de Rocafort tenien fundat un benefici.

La torre central, quadrada i molt massissa, no té obertures aparents a nivell de terra. Per raons defensives, l'única entrada és a gran alçada. Cèsar August Torras escriví el 1918: "En la

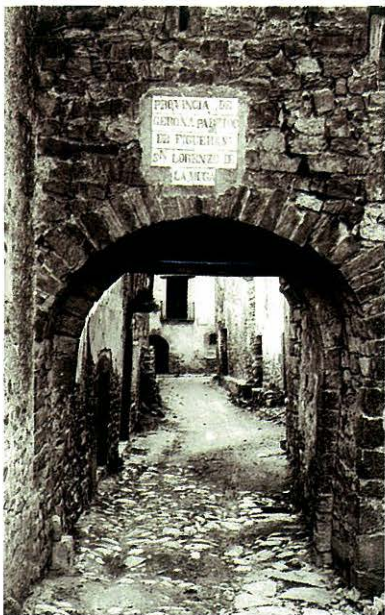
Llenç de la muralla de llevant, amb una torre cilíndrica –la torre d'en Farlingo– abans de la restauració que l'ha coronada amb merlets.

part subterrània del sol de la torra s'hi trobaren gran nombre de restos humans y objectes d'indumentària." Podria tractar-se de les antigues presons del castell de Sant Llorenç, esmentades el 1535 quan s'hi tancà un criminal arrestat a Palaldà sota les ordres del tutor de Guillem Ramon de Rocafort, senyor de la vila, que habitava al castell.

Un element indispensable per a la bona defensa de la vall era l'anomenada Torre dels Moros. Es tracta d'una torre de guaita cilíndrica situada sobre un pujol al costat de la població, des d'on s'albirava una àmplia panoràmica sobre la

vall de la Muga. El seu estat de conservació és excel·lent. Té una alçada d'uns 13 metres amb un diàmetre exterior de 9,5 metres. El gruix dels murs és d'un metre i vuitanta centímetres, i està composta d'una planta baixa, un pis interior i la plataforma superior. Hi ha senyals d'haver-s'hi construït plataformes de fusta a l'interior per tal de distribuir millor l'espai. A l'entrada s'hi poden veure encara els orificis on corrien els travessers de fusta que asseguraven la porta. La pedra hi ha quedat totalment polida de tant treure i posar aquestes fustes.

El darrer element defensiu el constituïen les muralles de la vila. El



recinte es pot seguir avui dia sense gaires dificultats, malgrat que la població s'hagi estès més enllà dels antics murs. Es conserven els tres portals: el portal de Baix, que obre al camí de Figueres; el portal de Dalt, d'on surt el camí d'Albanyà; i el portal del Mig, que comunica amb la Muga. Per la banda de tramuntana es pot seguir perfectament la muralla, al llarg del carrer dels Tiradors, ja que davant mateix dels murs hi passa el rec del Molí. Els afegitons que hi ha no desfiguren gaire el seu aspecte. Per la banda de migdia, on hi ha el portal del Mig, el recorregut de la muralla és més difícil de seguir ja que ha quedat més desfigurada, sobretot prop de l'església. El llenç de muralla de llevant integrava els absis de l'església, que estaven sobreelevats amb construccions defensives. Tots aquests elements defensius de l'església, però, s'han eliminat. Entre l'església i el portal de Baix hi ha dempeus un dels fragments de muralla més ben conservats, amb una torre recentment restaurada, que permet fer-se una idea prou acurada de l'aspecte original de la muralla.

L'actual perímetre de les muralles de la vila correspon a una ampliació del

Portal de Baix, a principi del segle XX.



Portal de Dalt a principi del segle XX.

segle XIV, ja que el nucli inicial era més petit. Ens ho testimonia un document de l'any 1391 que esmenta "una casa dins la vila prop la torra dels cinc cantons que afronta a sol amb los murs vells a migdia amb Joan Roca a ponent amb lo carrer públic a cerç amb los murs de la vila". Aquesta casa, que amb els anys seria primer el casal dels Gelabert i després can Cortada, ens marca el límit de ponent dels murs vells, és a dir, del primitiu circuit de la muralla. La torre dels cinc cantons es una torre de planta pentagonal, que devia marcar un angle de la muralla, i que es pot veure encara perfectament des del carrer dels Tiradors. Tanmateix, tot el que seria l'ampliació del primitiu circuit es pot reconèixer fàcilment per la presència d'un marcat talús.



10 CARRERS I PLACES

El nucli històric de la vila de Sant Llorenç de la Muga està format per tres zones ben diferenciades: el recinte emmurallat i dos barris annexos, sorgits a llevant i a ponent, seguint els camins de Figueres i d'Albanyà respectivament. Al bell mig de la vila hi ha la plaça de Carles Camps, "la Plaça", segons la parla popular. Botet i Sisó la qualificava com "una plaça de regular capacitat". La seva forma irregular s'explica per les nombroses modificacions que ha experimentat al llarg dels segles. L'espai actual inclou un sector enfront de la façana de l'església que en el segle XV era el fossar. Aquesta posició tan cèntrica explica el fet que l'any 1436 el bisbe de Girona manés als clergues de Sant Llorenç d'avisar als feligresos que al cementiri "no es podia matar aviram ni ferrar cavalls". Fa uns

pocs anys unes obres de pavimentació posaren al descobert davant l'església restes d'esquelets humans enterrats directament a terra, tal com era propi a l'edat mitjana.

Antigament la plaça era porxada, i és una llàstima que no se'n conservi cap rastre. Actualment, el seu element més característic és la gran platana, envoltada d'un banc de pedra de gran acceptació popular, veritable centre neuràlgic de la vida a la vila, que competeix amb la terrassa de la Societat, una privilegiada tribuna sobre la plaça i, per què no, sobre la vida de la població de la vila.

A principi del segle XX el passeig annex a la plaça estava cobert i s'hi feia el mercat. La font d'aquest passeig,

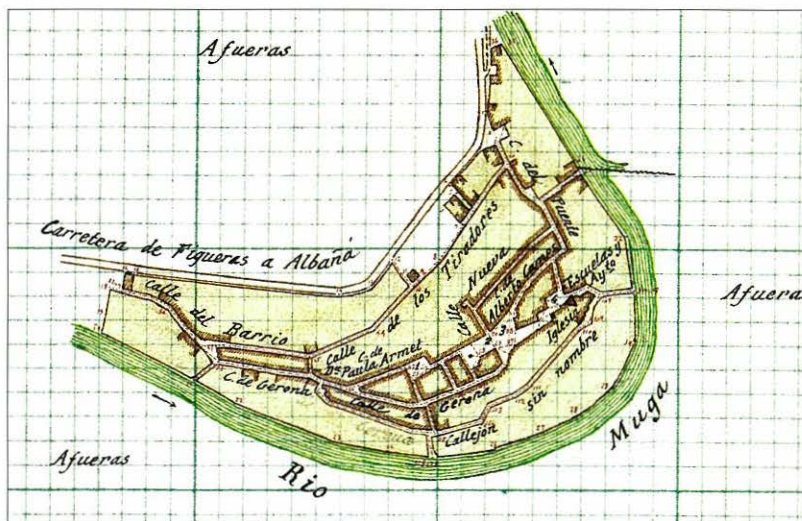
La Plaça. Fotografia d'Àngel Toldrà Viazó, cap a 1905.

diverses vegades restaurada, ha estat durant molts anys un punt de trobada dels vilatans.

El carrer de Paula Armet comunica la plaça amb el portal de Dalt. Aproximadament a la meitat hi ha la plaça d'Amunt, raó per la qual antigament se'l coneixia simplement com a carrer de la placeta. Hi havia en aquesta plaça un dels nombrosos pous públics de la vila, que es van eliminar arran de les reformes urbanístiques de l'any 1994. També desaparegueren en aquesta reforma els tradicionals bancs de pedra que hi havia davant les façanes de les cases en favor d'una millor circulació rodada. Just davant el portal

de Dalt el carrer de Paula Armet s'ajunta amb el carrer de Girona, i en el xamfrà es troba una antiga capelleta de la verge del Carme.

La placa de Baix és fruit d'una reforma força recent, ja que fou aprovada la seva construcció a principi de 1931 per tal de facilitar l'entrada de vehicles al centre de la vila. S'enderrocaren les cases del carrer Ponent entre el carrer d'Albert Camps i el carrer Nou. Molt possiblement el carrer Nou, anomenat ja així al segle XIV, sigui una urbanització sobre terrenys de propietat eclesiàstica quan l'augment de població esgotà els espais lliures a l'interior de la muralla. Les cases del carrer Nou i les del carrer d'Albert Camps, abans anomenat carrer del Canó, pagaven censos a la comunitat de preveres de Sant Llorenç. En



Plànol de la vila datat el 1929.

realitat, tot l'actual sector entre la plaça de Baix i la plaça Carles Camps incloent-hi l'església, formava un nucli de propietat eclesiàstica, on a més hi havia la rectoria, l'hospital de pobres, les cases pròpies dels beneficis i el mateix cementiri.

L'origen de l'anomenat actualment carrer del Barri, fora muralla i en direcció a Albanyà, es troba en l'aprofitament industrial de l'aigua del rec del molí. Moltes de les seves cases s'havien destinat originalment a activitats laborals relacionades amb el tèxtil, com la casa dels tints, el molí draper o les

Xamfrà entre el carrer Paula Armet i el carrer Girona als anys 60, amb la capelleta de la Verge del Carme.

adobaries. Quant a les cases de l'altre extrem de la vila, l'actual carrer del Pont, hi trobem també antigues instal·lacions industrials com el molí o la saboneria. Al segle XV, però, s'hi trobava també la casa –o castell segons alguns documents– de la família Sa Masó. Finalment, el carrer dels Tiradors, que comunica els dos barris anteriors per fora la muralla, pren el seu nom del camí públic que passa pels “*terrats dels drapers o sòl de terra en que son plantats tiradors*”, tal com apareix esmentat l'any 1392. L'ofici d'estirador de draps era propi de la indústria tèxtil de la llana, que tingué una gran importància en l'evolució de la vila de Sant Llorenç de la Muga.



11 ELS PONTS SOBRE LA MUGA

30

A l'entrada mateix de la vila, tot arribant-hi des de Figueres hi trobem el Pont Vell, conegut així després de la construcció, a principi del segle XX, del nou pont de la carretera, un centenar de metres aigües més avall. És un pont de pedra de tres arcades, amb dues pilastres de planta romboïdal, erigides sobre roca. L'arcada central és molt més àmplia que les laterals. Aquestes dues mostren arcades de mig punt; l'arcada central, però, és rebaixada. Aquest arc fa 22 metres de llum i 10 de fletxa. Fins a principi del segle XX hi havia hagut una casa adossada al pont, els fonaments de la qual encara es poden intuir.

Una antiga llegenda, recollida l'any 1929, conta que "era l'any 1136. El cavaller i aciençat diplomàtic Arnau de

Llers, amo i senyor de la vila, se'n vingué en companyia de volgudes amitats, per inspeccionar la fortalesa de Sant Llorenç, quals arquitectura i defensa –segons es veuen encara les restes- havia d'ésser alhora admirable i heroica. S'esqueia el mes de desembre. Les pluges d'hivern assaonaven sobretot l'alta muntanya i feien botir la Muga fora de llit, de mare. Imaginem-nos la impaciència de n'Arnau davant aquella força insospitada. Per molts dies quedaren assetjats. No hi havia comunicació possible. D'aquella escaiença, el tremp polític d'Arnau de Llers manà construir el pont. Sens dubte d'art romànic, mostra la robustesa de tres arcs, el del mig molt atrevit. S'hi endevina doble finalitat: la defensa i la comunicació".

Pont vell, pel qual passava el camí de Figueres abans de la construcció de la carretera i del pont nou (al fons).

Una bonica història, però de molt difícil comprovació. El cert és que l'arquitectura ens suggereix una construcció molt més tardana, dels segles XIV o XV, cosa que es veu refermada per un document del 22 de setembre de 1350 on el bisbe de Girona donà llicència al domer de l'església de Sant Llorenç per aportar diners per a la construcció d'un pont sobre la Muga. Hem de tenir en compte, de totes maneres, que l'obra actual del Pont Vell pot ser el resultat de múltiples reconstruccions. Antigament aquest pont era anomenat "pont de Santa Maria", per raó de la capella que hi havia hagut al seu extrem. L'any 1378 Pere Guardia havia obtingut llicència de

Jaume de Masó de fer “*una capella al cap del pont sota la invocació de la verge Maria en lo oliver de Masó*”. Al segle XVII, però, s’hi construí l’actual capella de Sant Andreu.

A un quilòmetre i mig aigües amunt de la vila hi ha el pont de Sant Antoni, abans conegut com a pont del Grau. És un pont de pedra de dues arcades desiguales, construït sobre unes grans penyes que estrenyen el pas del riu. Per l’aparell constructiu se’l suposa de datació similar a la del Pont Vell. Aquest cop, però, les dues arcades són de mig punt.

El tercer dels grans ponts de Sant Llorenç de la Muga era el pont de Riambau. Aquest pont, però, ha tingut

molt més mala fortuna. Estava situat aigües avall de la vila, tot seguint el camí de Darnius, proper a la foneria de Sant Sebastià. Per la seva estratègica posició fou parcialment destruït en les batalles per la possessió de la foneria i reconstruït molt posteriorment (principi del segle XX) amb materials més moderns. Actualment es troba sota les aigües del pantà de Darnius-Boadella, encara que s’hi pot accedir quasi tots els estius, quan baixen una mica les aigües del pantà. Les restes més antigues mostren un aparell constructiu similar als anteriors ponts, arcades de pedra de mig punt i pilars romboïdals. La proximitat de la foneria de Sant Sebastià i la construcció d’una resclosa –prop de can Curroig– i un

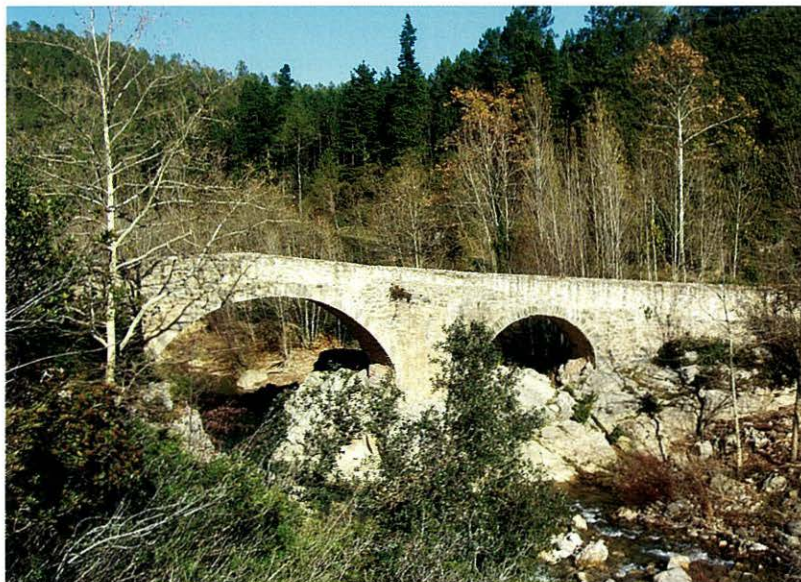


Pont de Riambau, derruït i reconstruït en diverses ocasions i actualment sota les aigües del pantà de Darnius-Boadella. Per la seva situació a la capçalera del pantà, els estius sobresurt de les aigües amb relativa freqüència.

canal aigües amunt del pont ha fet pensar en la possibilitat que en algun moment s’hagués utilitzat també com a pas d’un canal d’aigua.

A part dels tres grans ponts, nombroses palanques permetien travessar la Muga per diversos indrets. Algunes d’elles, com les de davant del portal del Mig o la de Palau, estaven formades per taulons de fusta sustentats sobre grans pedres preparades per suportar-les. En els darrers anys, la construcció d’un atrevit pont d’estructura metàl·lica per donar accés al camí de la torre ha estat motiu d’una certa polèmica.

Pont de Sant Antoni, abans denominat Pont del Grau.



ELS TERRATRÈMOLS DE 1427

En els anys 1427 i 1428 una sèrie de terratrèmols sacsejaren tot Catalunya, amb especial virulència a les comarques de la Garrotxa i de la Selva. Les desgràcies materials i personals foren molt grans i el pànic s'apoderà de la població. No sabem exactament quins foren els danys que patí la vila de Sant Llorenç –a Albanyà caigueren les campanes– però sí que ens ha arribat un document extraordinari que ens mostra vivament el patiment de la seva gent. Transcrivim tot seguit alguns paràgrafs d'unes ordenacions que la vila de Sant Llorenç presentà per a la seva “*perpètua observació*” al vescomte de Rocabertí, senyor de la vila, tot seguint les paraules de fra Mateu d'Agrigent, inspirador d'un moviment espiritualista basat en grans i contínues penitències.

“Capítols i Ordenacions fetes per los cònsols de la Universitat de la vila de Sant Llorens de la Muga, i per ells en nom de dita Universitat regint en dit any Pere Tomàs Jutglar i Esteve Olm cònsols; i en nom també de tots los particulars de dita vila presentades al noble i poderós Sr. D. Dalmau de Rocabertí, per la gràcia de Déu vescomte de Peralada, qui las lloà i aprovà firmant-les al peu de cadascuna d'elles dient: Plau al Vescomte per ser així condescent a la Honra i Reveència de Déu Omnipotent y de Nostre Sr. Jesuchrist y de la Mare la Gloriosa Sempre Verge Maria i de tots los Sants del Cel, i a la utilitat de dita Universitat y singulars personals d'ella per complir a la paraula del Profeta David: Diverte a malo et fac bonum inquire pacem et perseguere eam, que vol dir apartat del mal i fes lo bé, busca la pau i segueix-la sempre.”

Un cop feta la presentació i especificada la data “*en lo dia cinc de juny del any de la Nativitat del Sr. mil quatre-cents vint y set*” comença la introducció on s'explica el perquè de les ordenacions.

“Los cònsols de la Universitat de la vila, i parròquia de Sant Llorens de Samuga amb llur consell general zelant lo Honor, i reverència de llur Creador, i cobejant amb tota afeció de coratge aquella ésser en la dita vila, i parròquia, ara, i de ací avant tot temps augmentada i mantinguda. E perçò que millor, i pus prestament pugén imprecuar la Misericòrdia de N. Sr. Déu, la qual en tot temps molt necessària, i majorment ara en la tribulació i greus perills dels terratrèmols, que tant fort abunden en aquesta terra, los quals pronostiquen, i denuncien la forta sentència Divina ja dictada, i la execució la qual Nostre Sr. Déu vol fer dels pecadors, si tots no fan penitencia segons lo dit de aquella santa persona lo reverent i religiós frare Matheu de Gergent del ordre dels frares Menors tramés de part de Déu, de les parts de Sicília en aquesta terra per predicar la Santa Paraula”.”

Tot seguit vénen les ordenacions “*per tot temps observadores en las dites vila i parròquia*”, la primera una prohibició total de la blasfèmia: “*Primo han ordenat: que daguna persona estranya, o privada de qualsevol Llei, Condiçió, o estament sia, no gosa, ne presumesca dins la dita vila, o Parròquia dir paraules de blasfèmia de Nostre Sr. Déu, ne de la Gloriosa Verge Maria, axís com es dir malgrat ne haja o lo renec, o a despit de aquell; o altres semblants altres paraules, sots pena de deu sous per quiscuna vegada, i de estar en la presó dos jorns amb los ferros en les cames dejunant a pa y aigua; i si no gosa pagar los dits deu sous, que haja de estar en la presó amb los ferros en las cames tres jorns dejunant axí com dit es.*”

La segona ordenació prohibeix els jocs d'atzar. “*Item. Perçò quan lo joch és Escola del Diable, i és Xael i ocasió de molts mals ha ordenat que de assí avant daguna persona estranya o privada de qualque condició que sia no gose presumesca dins la dita vila i*

parròquia jugar en degun joch de daus, marranquines, taules, naips, rutils, pilota, tauletes, marrechs, ne xicar a carn amb espasa, o amb altre ferrament, ne generalment en dagun altre joch de ballesta, sots pena de vint sous a quiscuna i per quiscuna vegada". Completa aquesta ordenació l'ordre de cremar i esclafar tots els jocs de daus i taulers de jugar.

La següent ordenació fa referència a la prohibició explícita de treballar en diumenge i altres festes religioses, "ço es que los pagesos no gozen cavar, ni llaurar, ni altres feines temporals fer, ni los sastres i sabaters tallar ni cosir, ni los paraires draps aparellar, ni los teixidors teixir ni ordir, ni los barbers raure, i axí els altres oficis, o mesters, ni degun no goza tirar bigas o llenya ni varemar, ni los moliners draps molinar, sots pena de dotze diners per quiscuna vegada".

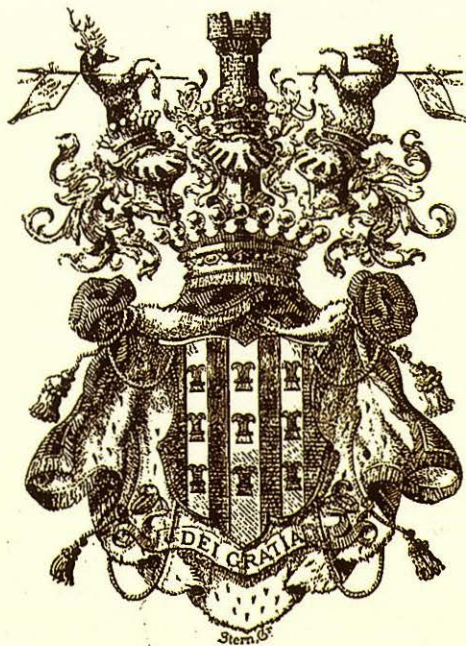
Més endavant especifica que "és ordenat que de assi en avant les dones, i les nines o donzelles de la dita vila i parròquia no gosin portar vestidures en què haja or, ni argent, ni perles, ni vels en què no pugà rosegar per terra més avant de dos pams, sots pena de vint sous a quiscuna vegada". I si alguna no en fa cas, autoritza al batlle a "tallar, o fer tallar e llevar de aquella tot ço que ultra dels dits dos pams ne rossegarà", i si el batlle no ho veu: "...e per altra li sia denunciât, ell hagi així mateix en aquell cas fet la dita execució".

Una darrera ordenació especifica que "és ordenat que ningun home estant en dita vila i parròquia no gosi tenir amigã en sa casa, ni públicament en degun lloc de dita vila o parròquia o fora de aquelles sots pena de deu lliures," i per si no hagués quedat prou clar afegeix encara "ni ésser amb ella de nit o de dia sots pena de deu sous per quiscuna vegada".

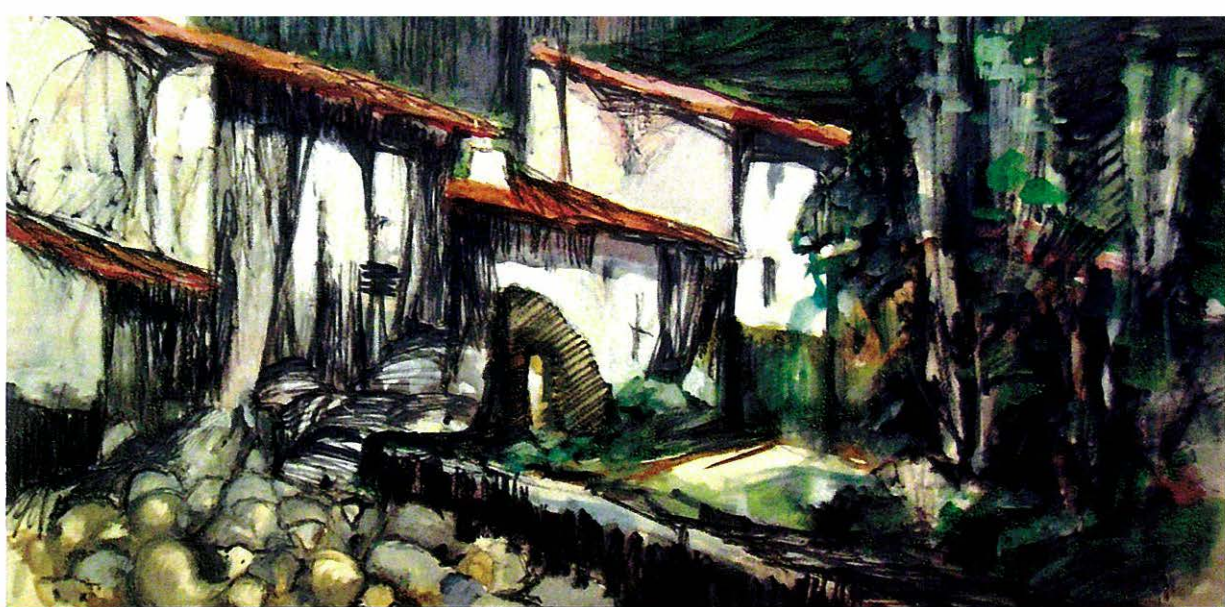
Totes i cadascuna de les anteriors ordenacions fou aprovada amb un "Plau al vescomte" i foren copiades en el

Llibre de privilegis de la vila de Sant Llorenç de la Muga, en lo llibre de pergami.

La data del document, 5 de juny de 1427, ens situa la redacció de les ordinacions just al final de les primeres sèries sísmiques dels mesos de març, abril i març. Poc després, entre el 8 i 15 de juny, es repetirien encara noves sèries de terratrèmols. Després d'uns mesos de relativa tranquil·litat, la gran sacsejada del matí de la Candelera de 1428 tornaria a sembrar el pànic en la població de tot Catalunya. Les cerimònies expiatòries col·lectives, avalades per les autoritats civils i religioses, foren relativament abundants especialment durant els mesos d'estiu de l'any 1427.



Escut heràldic dels vescomtes de Rocaberti, senyors de la vila i baronia de Sant Llorenç de la Muga.



12 PARAIRES I TEIXIDORS

34

Quan el dia 22 de gener de l'any 1790 el viatger Francisco de Zamora passà per Sant Llorenç de la Muga anotà en el seu diari: *"en este pueblo está adelantado el arte de pelaires y la lanza de la caña, habiendo contado nosotros en la plaza cuarenta mujeres hilando. Lo mismo advertimos en las demás calles y placetas"*. L'informador del govern ens testimonia, doncs, la importància que tenia en aquells moments la indústria de la llana. Un segle abans, concretament en unes tarifes de preus publicades a la ciutat de Girona l'any 1655, entre les mercaderies ja hi trobem *"draps setsens de Sant Llorenç de la Muga, la cana 2 lliures i 10 sous"*.

Els paraires eren els encarregats de les diferents feines que componien el

procés de manufactura dels draps, és a dir, dels teixits de llana. Aquest procés comportava des del rentat i cardat de la llana, la filatura, el teixit pròpiament dit, el seu pas pel molí draper, el tintat, el premsat i l'acabat, fins a la seva comercialització a les botigues de draps de ciutats com Figueres, Girona o Barcelona. El qualificatiu de setsè fa referència a l'ordit del drap, és a dir, el nombre de fils que segueixen al llarg de la peça, paral·lels a les vores. El nombre de fils de l'ordit era característic del teler en què s'elaborava. En el segle següent, els més corrents a Sant Llorenç foren els draps amb 18 fils d'ordit, anomenats draps divuitens.

Els orígens de la indústria de la llana a Sant Llorenç de la Muga són, però, molt

*Ramat de xais al carrer del Barri.
Dibuix de Marià Baig i Minobis
(Figueres, 1906-1991) cap a 1965.*

més reculats. Així, per exemple, entre els límits d'una feixa de terra, l'any 1357, surt esmentat l'espai en el qual Guillem Conjunta feia d'*assoleyador de draps*. Aquest ofici tenia per objecte estendre al sol els draps, és a dir, les teles, després d'èsser rentades en el seu procés de fabricació. En aquells mateixos anys, meitat del segle XIV, trobem que Nicolau Palau, Guillem Garriga, Castelló Palau i Guillem de Rupidell, figuren com paraires, Pere Roure, Pere Carrera, Bernat Moner i Perpinyà Bac eren teixidors i Guillem Rupidell tintorer. L'any 1376 s'esmenta un molí draper, i, l'any 1379 trobem esmentats Guillem Querol, sastre de la vila; Joan de Puig, teixidor,

que tenia una casa al “barri de defora”; Guillem Andreu, Guillem de Pujals, Joan Ricart, Ramon de Casals i Pere Puigsec, tots ells teixidors.

Al llarg dels segles XV i XVI la indústria de la llana anà prenent força a la vila de Sant Llorenç de la Muga. Un document que ens informa de les persones que ocupaven càrrecs municipals l'any 1567 a més dels seus noms n'esmenta els respectius oficis: Hi trobem 12 paraires, 4 teixidors, un sastre, a més de dos ferrers, un fuster i 4 cultivadors. Era, per tant, una gran majoria la que es dedicava a la llana i la seva transformació, almenys entre les classes dirigents de la vila.

Les anotacions d'un llibre de comptes de Francesc Farigola, comerciant de draps i llanes assentat a Barcelona, ens mostren que entre els anys 1790 i 1794

El carrer dels Tiradors manté el nom del lloc on es plantaven els estiradors per estendre els draps de llana.



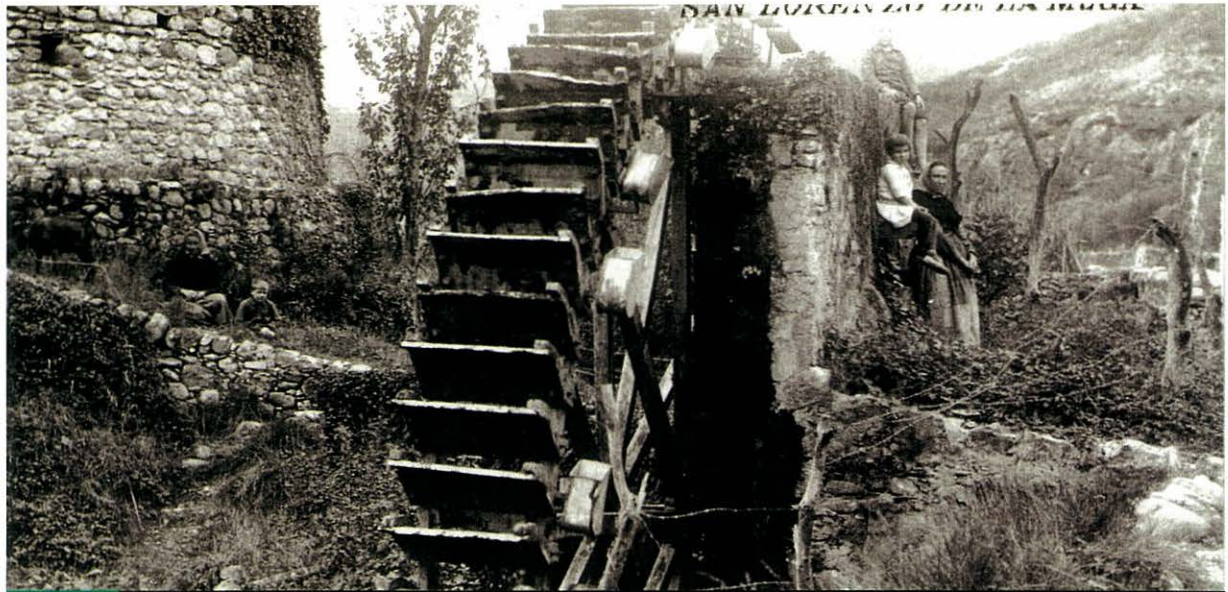
mantingué contactes comercials amb un total de nou paraires de Sant Llorenç de la Muga: *Joan Illa, Antoni Dinat, Llorenç Vilanova, Josep Sagué, Josep Llon -àlies Sunyé-, Miquel Vigo, Pau Girval, Carles Prats i Martí Masot*. Com a mostra de les operacions podem esmentar que Francesc Farigola va rebre el 19 de maig de 1790 de part d'Antoni Dinat, de Sant Llorenç de la Muga, 28 peces de “*pañó 18 Blanch*” i 34 peces de “*pañó 18 Brisa*”, és a dir, draps *divuitens* blancs o de color de brisa, el color de les pelloses de raïm premsades.

L'activitat tèxtil estava repartida per tota la vila. A l'actual carrer del Barri -anomenat llavors *barri Florençò*- s'hi disposaren els elements que requerien força hidràulica, com “*tota aquella casa i molí retorcedor i torn de retòrcer i demás arreus y aparatos adjacents i concernents a dit molí i torn de retorcer que allí són i junt també amb un trosset de terra a dita casa i molí contigu sit tot al capdemunt del barri de la sobredita present vila*”. Aquesta descripció correspon a una venta del 8 de març de 1764 a favor de Pere Camps. Al carrer del Canó -actualment d'Albert Camps- hi havia la premsa dels draps, i al carrer dels Tiradors és on hi havia col·locats els *estiradors* de draps. La plaça de la Llana, prop del carrer de Girona, conserva encara el nom d'aquesta antiga indústria.

CONSELL MUNICIPAL DE L'ANY 1567

| | |
|------------------------------------|----------------------------|
| Joan Auger | Paraire |
| Joan Solana | Teixidor |
| Bartomeu Camps | Paraire |
| Joan Ayrall | Cultivador |
| Rafael Vilallonga | Teixidor de draps de llana |
| Joan Cortada | Cultivador |
| Pere Solana àlies Casademont | Cultivador |
| Sebastia Duxan | Paraire |
| Gabriel Gaurdia | Paraire |
| Antoni Dinat | Paraire |
| Baudili Coromines | Sastre |
| Pere Pages | Paraire |
| Jacobus Gelabert | Paraire |
| Cosme Paytavi | Paraire |
| Gaspar Solana | Teixidor de llí |
| Baudili Gorgot | Paraire |
| Bartomeu Arenys | Paraire |
| Joan Estrada | Teixidor |
| Bartomeu Pericot | Fuster |
| Esteba Arrufat | Ferrer |
| Juan Camps | Paraire |
| Miquel Verdaguer | Cultivador |
| Andreu Gorgot | Paraire |
| Bertomeu Ferrer | Ferrer |

Al llarg del segle XIX l'activitat tèxtil a Sant Llorenç de la Muga anà desapareixent. Alguns teixidors, com Sebastià Nou, s'establiren a Sabadell, on la revolució industrial donava un nou impuls a la indústria tèxtil. A principi del segle XX hi trobem tan sols alguns obradors d'espardenyes, i ja ha desaparegut del tot la fabricació dels draps de llana.



13 L'AGRICULTURA I LA RAMADERIA

36

L'any 1942, just uns anys abans de l'inici de l'actual procés de despoblació del camp, es comptabilitzaven al terme de Sant Llorenç de la Muga un total de 404,59 hectàrees agrícoles de secà, més 5,4 hectàrees de regadiu. Per contra, l'extensió de bosc era de 641 hectàrees, més 1.131,15 sense poblar. En aquells moments, 96 dels 483 habitants de la vila es dedicaven exclusivament a l'agricultura. Aquestes dades són un reflex de l'estructura geogràfica del terme de Sant Llorenç. L'espai més gran apte per al conreu correspon a la vall de la Muga, especialment als voltants de masos com la Cadamont, la Muntada o can Manera. Grans superfícies de mongeteres perfectament alineades formaven el paisatge característic de la

vall de la Muga i estan en l'origen de l'actual festa de la mongeta. La part principal del terme, però, és una zona molt muntanyosa on es distribuïen multitud de masos, cadascun dels quals tenia la seva petita zona de conreu per a l'autoconsum. L'any 1989, però, les terres llaurades s'havien reduït a 65 hectàrees, que ocupació només a 15 persones.

Pascual Madoz, a mitjà segle XIX, explicava que "*las aguas del río Muga no se aprovechan para el riego y solo impulsan 2 molinos de harina*". Això no era del tot cert, ja que el rec del molí del comte, al costat de la vila, aporta aigua a la xarxa de distribució per regar les hortes situades al voltant de la muralla de la vila. Fins fa pocs anys encara es veien en funcionament

La sínia del castell a principi del segle XX. L'aigua del rec dels molins és també aprofitada per al rec dels horts que voregen la vila.

algunes sínies per treure aigua del rec. Per la banda del riu, les constants avingudes motivaren la construcció d'una complexa estructura de murs de contenció que s'ha mantingut en bon estat fins avui dia. Per contra, els murs de separació de les diferents partides de terra de la part nord s'han anat obrint per tal de donar pas, primer a la carretera, i després a les noves vies de comunicació.

Botet i Sisó, a principi del segle XX, explicava que "*lo terror de conreu, de qualitat no més que regular, produeix grans, oli i vi.*" Efectivament, oli i vi eren les principals produccions agrícoles

excedentàries de la vila, fins el punt que al segle XVIII s'hi establí una duana per a l'exportació d'aquests productes. L'any 1784 l'administrador de la *Real Aduana* de Sant Llorenç de la Muga era Don Jacinto Álvarez de Montezerín. La seva esposa, Isabel Ribas, era germana de Francisco Ribas, administrador de la duana de Figueres, i el seu nebot, Josep Anton Álvarez de Montezerín, era notari de la ciutat de Mataró, encara que domiciliat a Besalú. Es tractava, per tant, d'una veritable nissaga de funcionaris. L'any 1856 la duana es traslladà a Maçanet de Cabrenys per

La darrera premsa de raïm que estigué operativa a la vila.



Les pinedes amaguen les restes d'antics elements emprats per sulfatar les vinyes.



causa, segons deia l'informe pertinent, de les males comunicacions de Sant Llorenç de la Muga.

Després de la guerra, l'any 1942, els dos molins de la vila declaraven una producció de 450 tones de farina. La producció declarada d'oli era de 6.000 litres, i la de vi de 30.000 litres. Hi ha record de l'existència d'almenys tres trulls d'oli a la vila. Un d'ells, el de can Jepet, s'ha conservat perfectament fins els nostres dies. La darrera premsa de raïm comunitària s'exposa actualment al parc d'en Pep.

Quant a la ramaderia, Madoz ja feia constar la cria de bestiar de llana, segurament mantenint la tradició tèxtil. L'any 1928 es declaraven 930 caps de bestiar, entre ovelles i cabres, a més de 110 de boví i 148 de porcí. Es feien constar, també, 17 mules i 15 ases que devien participar en les tasques del

camp i el transport. El cens d'aviram era de 4.525 animals, amb una producció anual d'unes onze mil dotzenes d'ous.

Relacionat amb el tema ramader hi ha la qüestió de la carnisseria "*o dret a vendre carn en esta present vila de Sant Llorenç de la Muga*" que, fins entrat el segle XIX, era una concessió dels comtes de Peralada que s'havia de renovar cada any. Entre les diverses clàusules que el contracte notarial de concessió de l'any 1800 especifica hi llegim: "*Sàpiga qui arrendarà que deurà matar tota bèstia davant la carnisseria de esta vila de dia i no de nit*". Amb els anys, la vila disposaria d'un escorxador "*en buenas condiciones, ... en el cual se sacrifican diariamente 2 reses lanar y 2 cerdos cada semana, teniendo capacidad para el sacrificio diario de 1 reses vacuno, 6 lanar y 2 cerda, poco más o menos*".



14 ELS MASOS

38

Els masos han constituït la veritable columna vertebral de la colonització del territori de Sant Llorenç de la Muga. Alguns, originaris de l'alta edat mitjana, han conservat el mateix nom al llarg de més de vuit segles fins arribar als nostres dies. Una de les primeres mencions documentals d'un mas a Sant Llorenç de la Muga la trobem l'any 1102 quan Guillem Gaufred, que marxava a Jerusalem, deixava en el seu testament a la seva filla Adelaida el mas de Perafita, situat a Sant Llorenç de la Muga. Aquest mas està situat a l'indret anomenat Perafita ja des del segle IX, atès que surt esmentat com un dels límits de l'efímer monestir benedictí de Sant Martí de les Escaules. Del mateix segle, concretament de 1192, data una menció al mas Rupidell, situat a

Sant Llorenç de la Muga, amb els seus molins i boscos annexos.

Foren diversos els monestirs que aconseguiren propietats al terme de Sant Llorenç. Així, per exemple, l'any 1225 Estefania donava en testament el mas Riera al monestir de Lledó; l'any 1231 Arnau d'Avinyó feia donació al mas Roca de Santa Maria del Roure; i el 1243 Ramon de Gorgues i la seva filla Esclaramunda feren definició al mas de Bac de Santa Maria de Vilabertran, tots ells de Sant Llorenç de la Muga. També la pròpia església de Sant Llorenç tingué en propietat masos del terme, com el mas Fradera, que al segle XV pertanyia al benefici de Sant Joan.

Un estudi sobre el terreny ens permet recomptar un centenar de masos

*El Pla d'Amigó,
prop les sureres de la
muntanya de Montdavà.*

repartits per tot el terme, dels quals molt pocs resten avui dia habitats. Aquests masos són molt diferents segons la zona on estan construïts, sigui a la vall de la Muga o enfilats a les muntanyes. Algunes de les masies més importants es troben a la mateixa vall, on hi ha els millors terrenys de conreu. Aquest és el cas de can Carreres, el mas de Palau, la Cadamont, can Manera o, més a prop de la vila, la Muntada. Enfilades a la muntanya, al vessant esquerre de la Muga tenim la Conjunta, can Camps, la Cortada, can Coronas, les Rovires, les Corts, i més allunyada, Ferrerós. Per l'altra banda de la Muga trobem can Fogona, can Romanich i, aigües avall, can Serradell,

can Curroig, can Jeroni i Perafita. A la banda del Rimaló hi trobem una llarga sèrie de masies, encapçalades per Palomeres, can Gener, Riambau, el Rimaló, can Geli, can Costa fins arribar a can Lleona, ja al terme de Massanet. La major part dels masos de Sant Llorenç eren d'estructura molt simple. Situats quasi sempre prop d'una font, tenien uns quants horts al seu voltant per a l'autoconsum.

El mas Rimaló apareix documentat ja l'any 1380, i era propietat de Joan de Rimaló. A més del propi mas, Joan de Rimaló mantenia uns camps annexos de directa senyoria del benefici de Sant Joan, de la parròquia de Sant Llorenç, i unes vinyes abans pròpies de Ponç de Rocabertí i que llavors eren del vescomte de Rocabertí. Molts segles després, concretament l'any 1844, el



mas Rimaló era propietat de Francesc Vilanova Roca, que en aquell any l'arrendà a Joan Montalat Llobet. El contracte d'arrendament, característic d'aquest tipus d'explotació agrària, especifica en primer lloc que "*dit arrendatari hagi de habitar amb sa família y bestiar en la casa de dit mas, fent en ella foc, llum y contínua residència*" i, més endavant, "*que dit arrendatari hagi de entregar-me la tercera part de tots los grans se colliran en las terres de conreu de dit mas y la quarta part dels de las artigas que arrabassarà y la tercera part del oli resultador de les olives se colliran en totes dites terres.*" De totes maneres s'especifica també que "*queda franch*

La Cadamont, antiga masoveria que tenia un molí, una rajoleria i una farga annexes.

Mas la Muntada, una de les darreres explotacions agràries encara en funcionament.

per dit arrendatari lo bestiar boví i de llana divent-me donar per lo dret de las herbes cada any per lo dia deu del mes de agost un xai."

L'associació entre mas i llinatge ha estat sempre molt forta. En ocasions, els propietaris del mas, que portaven també el nom del mas com a cognom, es traslladaven a viure a la vila, deixant el mas en mans de masovers. En aquest cas, la casa de la vila prenia també el nom del mas. Fins i tot quan canviava el cognom dels vilatans, se seguia mantenint el nom del mas com a *motiu* de la família.



15 ELS BOSCOS I LA SEVA EXPLOTACIÓ

40

La mà de l'home ha tingut un paper molt important en la transformació del paisatge vegetal del terme de Sant Llorenç. A les rodalies de la vila hi trobem actualment extensos boscos de pins. Potser per això ens sorprèn observar com a les fotografies dels primers anys del segle XX les muntanyes que envolten la vila apareixen completament pelades. I és que aquestes muntanyes estaven llavors plenes de feixes de vinya i olivera. Això no vol dir, però, que no hi hagués grans extensions boscoses a Sant Llorenç. Tot al contrari, hi havia hagut nombrosos boscos d'alzines i roures que s'explotaren, però, indiscriminadament.

Efectivament, durant molts segles l'explotació forestal fou una important

font de recursos, a la vegada que ajudava a mantenir l'equilibri natural dels mateixos boscos. El problema sorgí arran de la construcció de la Reial Foneria de Sant Sebastià de la Muga. Per assegurar el subministrament de carbó vegetal per alimentar el seu forn, que es mantenia encès dia i nit, set dies a la setmana durant tot l'any, el monarca emeté una reial ordre reservant per a la foneria tots els carbons que poguessin sortir no només dels boscos del terme de Sant Llorenç sinó també els de totes les poblacions veïnes.

En els anys de funcionament de la foneria l'extensió dels boscos es mesurava amb el nombre de càrregues de carbó que produïen "*cortando sus leñas por clareo, sin que se siga daño*

Carbonera a la vora de la Muga, encesa l'any 2007 amb motiu de la fira de la Mongeta.

a los referidos bosques". L'any 1789 dins de l'actual terme municipal de Sant Llorenç es comptabilitzaven els següents boscos: la muntanya de Calmatges, pròpia de la masia de les Corts, que donava 400 càrregues de carbó, la meitat de pi i l'altra d'alzina; els boscos propers a la casa de les Anguiles, que produïen 450 càrregues d'alzina; el bosc de can Manera, que produïa 1.000 càrregues, també d'alzina; els boscos de la muntanya de les Rovires, propietat de la família Illa, que produïen 400 càrregues d'alzina i aladern; i, finalment, el bosc de can Costa, propietat del Baró de Noell, de

la vila de Sant Llorenç de Cerdans, que produïa 1.200 càrregues bàsicament d'alzina i la resta d'arboç.

Francisco de Zamora deixà escrit en el seu viatge a l'Empordà de l'any 1790, referint-se a la reial foneria: "*antes de este establecimiento sacaban los dueños de bosques poco dinero y ahora los venden bien y, con el claro, dan más bellota. No pueden vender carbón a nadie más que a esta fábrica, la que también tiene dos brigadas que lo fabrican, pagando al dueño de él la leña*". La llàstima fou que aquest equilibri no era tan fàcil de mantenir.

Diversos boscos del terme de Sant Llorenç de la Muga havien estat comunals. L'any 1859 es procedí a



NARCIS ROURA

Administrador del patrimoni de
DON CARLES CAMPS I ARMET

TRACTANT EN BOSCOS

SANT LLORENÇ DE LA MUGA

classificar aquests boscos, per veure quins es podien desamortitzar. Al terme de Sant Llorenç de la Muga es recomptaren com a *enajenables* el bosc del Codó, de 10 ha de bordiol, i el del Salt de Rupidella, de 20 ha d'alzina surera. Exempts de la desamortització restà el bosc del Roc de la Penya, de 150 ha d'alzina surera.

Durant la primera meitat del segle XX els masos de Sant Llorenç s'anaren deshabitant. Els conreus, doncs, també s'abandonaren, les feixes es deixaren de cultivar, i els nous boscos joves de pins han pres el protagonisme. Alguns grans propietaris, com la família Camps Armet, mantenien, però, en explotació els seus boscos. Així ho constata l'anunci publicat a la festa major de

Monumental alzina surera que es pot veure encara al costat de la masia del Pla d'Amigó, resta dels antics boscos d'alzines i roures sobreexplotats durant el funcionament de la foneria de Sant Sebastià.

Els Camps Armet mantenien en explotació, a principi del segle XX, grans extensions de boscos al terme de Sant Llorenç. Anunci de l'any 1932.

l'any 1932 per part de "*Narcís Roura, Administrador del patrimoni de Don Carles Camps i Armet. Tractant en boscos. Sant Llorenç de la Muga*".

L'Hospital de Figueres, hereu dels béns de la família Camps Armet a Sant Llorenç de la Muga, continuà l'explotació dels boscos de les finques can Mas, les Rovires, can Costa i can Vilanova, situades en els termes d'Albanyà, de Sant Llorenç de la Muga i de Darnius que li foren llegats. Un informe de l'Hospital corresponent a l'any 1969 sobre la finca de les Rovires exposa: "*El pinar es de clase superior y, aunque fue severamente castigado, está poblado por muchos pequeños pinos. De cuidarse y vigilar para que no se repitan las cortas, dentro de unos cuantos años el Hospital podrá celebrar subastas y obtener una buena y saneada renta anual*".



16 RESCLOSES, FARGUES I MOLINS

42

El riu la Muga no només ha estat el veritable eix vertebrador del terme de Sant Llorenç de la Muga en el sentit geogràfic sinó també econòmic, ja que al llarg dels segles les seves aigües, a més de servir per regar els horts dels seus marges, s'han aprofitat com a força hidràulica per al funcionament de molins, batans, fargues i foneries. Per a aquest objectiu, però, s'han hagut de construir-hi els elements indispensables per a aquest aprofitament: les rescloses i els canals.

Només entrar a la vila de Sant Llorenç, just davant del portal de *Baix*, es creua el rec del molí i podem veure l'antic rentador públic, que servia per a aprofitar encara més l'aigua que feia moure les moles dels molins del comte.

L'aigua d'aquest canal prové de la resclosa situada un parell de quilòmetres aigües amunt de la vila, en un punt molt proper al pont de Sant Antoni. La resclosa, situada estratègicament en una corba del riu, és d'origen medieval i desvia part de l'aigua cap al rec del molí. L'any 1307 ja es parla de "*la resclosa del molí nou*" i el 1339 del "*portal dels molins*".

Reformes recents han cobert part del recorregut d'aquest canal fins a l'entrada de la vila i l'han reconvergit en un passeig. Antigament tot el seu recorregut era a cel obert, amb alguns punts que presentaven un profund tall a la roca per mantenir el pendent. Prop de Sant Antoni hi havia el *torvall* per afilar les eines. Al seu pas prop del castell hi havia una antiga sinya per

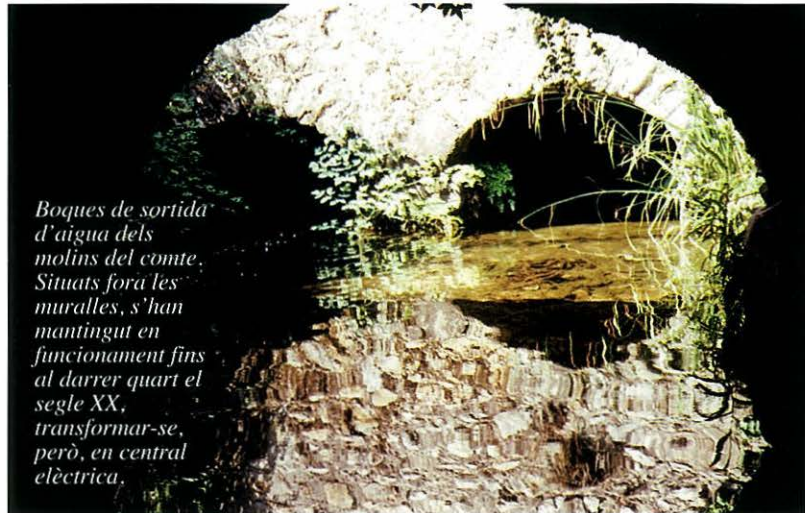
Canal del rec dels molins a la seva entrada a la vila, entre la carretera i la Muga.

regar. A partir d'aquest punt el rec corre per dessota de les cases del carrer del Barri, fora la muralla. L'origen d'aquestes construccions rau en l'aprofitament de l'aigua del rec, ja que entre elles hi havia el molí bataner per a la fabricació dels draps de llana, la casa dels tints i també les adoberies.

Després de seguir tota la muralla entre el portal de Dalt i el portal de Baix, fent el paper de valls per a la defensa, el rec dona aigua al conjunt dels molins del comte. Aquesta gran instal·lació s'ha anat transformant al llarg dels segles adaptant-se a les noves necessitats. Així, a principi del segle XX, a més de la seva funció com a molí fariner, també donava

força motriu a les turbines d'electricitat. Aquest molí fou comprat als hereus dels comtes de Peralada per Ramon Cros Juanola, qui s'hi havia establert com a moliner ja a final del segle XIX. Sobre una de les portes d'accés al molí es pot veure encara una creu i dos "rocs partits", elements característics de l'escut d'armes dels vescomtes de Rocafort i comtes de Peralada.

Fora del nucli urbà hi havia més molins, dels quals es conserven actualment les restes de dos, el de la Cadamont i el de can Carreres. El molí de la Cadamont, situat a uns tres quilòmetres aigües amunt de la vila, aprofitava l'aigua que passava prèviament per la farga de la Cadamont. Actualment està rehabilitat com a habitatge, tot i que s'han mantingut les moles i alguns aparells que han sobreviscut a les repetides inundacions que ha sofert. L'any 1924 el molí era propietat de Narcisa Prat Fàbrega. El mas Casademont, o "la Cadamont", segons la parla popular, és



Boques de sortida d'aigua dels molins del comte. Situats fora les muralles, s'han mantingut en funcionament fins al darrer quart el segle XX, transformar-se, però, en central elèctrica.

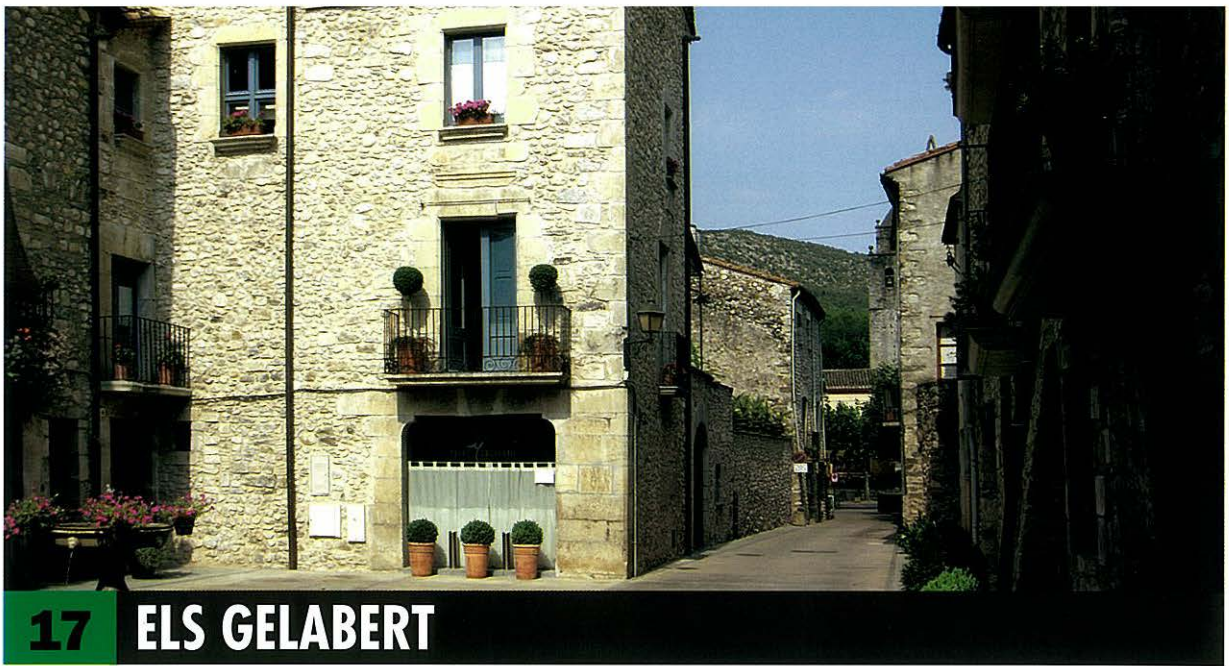
una gran masoveria situada a la vall de ponent, l'antiga vall de Pausada, direcció Albanyà. A més del molí i la farga disposava també d'una rajoleria, de la qual es conserven encara algunes teules. Just davant de la farga es poden observar uns forats a la roca del llit de la Muga, possiblement restes d'una resclosa molt més antiga feta amb fusta.

El molí de can Carreres, prop del mas del mateix nom, a tocar de Santa Maria de Palau, està força malmès. Es conserva, però, el rec i una de les moles. L'any 1819 la Intendència del Principat concedí a Joan Bellvilar Carreres, de Santa Maria de Palau, "la facultad de

Restes del molí de can Carreres. S'hi conserva in situ una de les moles.

construir un molino harinero en terreno propio suyo" i d'emprar les aigües del riu la Muga. L'any 1924 era propietat de Joan Moncanut Carreres. L'any 1942 encara estava en funcionament i era propietat de Celestí Giralt Noguer.

Quant a la farga de la Cadamont, es tracta d'un edifici de llarga història, recentment rehabilitat. Molt possiblement sigui la farga a què fa referència un document del segle XVII en el qual es demanava al comte de Peralada permís per construir una farga al riu Muga. Malauradament el document no porta data ni precisa la situació de la farga. Entre els elements que s'han conservat destaca una gran torre-forn que s'emprà durant el segle XIX per fondre el mineral de les mines de Montdava.



17 ELS GELABERT

44

Entre els portals amb llindes amb inscripcions gravades que es poden veure pels carrers de Sant Llorenç criden l'atenció una sèrie que porten un mateix símbol, un anagrama amb una lletra G majúscula i amb una creu sobreposada. Totes les inscripcions porten dates del segle XVII i algun nom propi, com "Narcís" o "Bartomeu". Al terra de l'església també hi ha algunes làpides sepulcralcs que porten aquest mateix símbol. En aquest cas, però, les inscripcions són més explícites, perquè porten el nom "Gelabert". En definitiva, es tracta en tots els casos de propietats dels diversos membres de la família Gelabert.

La proliferació d'aquests símbols –que no arriben a ser, però, un escut nobiliari– denota un cert interès de

notorietat o identitat per part de la família Gelabert, un símbol, per cert, que recorda algunes de les antigues marques d'ovelles i podria denotar uns inicis familiars lligats amb el comerç de la llana. De totes maneres, el cert és que el seu creixement econòmic i social al llarg del segle XVII estigué estretament lligat a l'ofici de paraire. Trobem que, ja al segle XV, concretament l'any 1483, Esteve Gelabert era cònsol de la vila i que l'any 1567, Jaume Gelabert, paraire, era batlle de Sant Llorenç de la Muga.

Nicolau Gelabert es casà l'any 1634 amb Elisabet Gorgot, i fou enterrat a l'església parroquial en una sepultura amb l'emblema dels Gelabert i la data 1660. Més endavant trobem Narcís Gelabert, "jove mercader" de Sant

Antic casal de la família Gelabert, al carrer Paula Armet, actualment reconvertit en hotel.

Llorenç de la Muga –el nom del qual el trobem en un bonic portal de la casa pairal dels Gelabert al carrer Paula Armet– que es casà l'any 1659 amb Teodora Cremadells, filla de Damià Cremadells, pagès de Sant Llorenç de Cerdans. Els Cremadells eren una família ben aposentada, i la seva casa es coneix encara avui dia com el castell de Cremadells. El seu nét, Antoni Gelabert Camps (1703-1751) es casà dues vegades, primer amb Rosa Quer Rabassa i en segones núpcies amb Antònia Verdalet, filla d'Ignasi Verdalet, notari de Castelló d'Empúries. Rita Gelabert Verdalet es casà amb Bartomeu Camps Sardà, del llinatge dels Camps de Sant Llorenç.

Francesc Gelabert Quer, “jove apotecari”, es casà amb Crescència Genover. El seu fill, Francesc, va estudiar d'apotecari a Barcelona i féu les pràctiques amb Josep Antoni Savall Valdejul entre els anys 1795 i 1797, i aconseguí la titulació oficial d'apotecari el 1797. Casat amb Maria Cortada Camps, exercí a Sant Llorenç de la Muga. Una altra filla de Francesc i Crescència, Maria Gelabert Genover, es casaria l'any 1778 amb Galderic Vilanova Budó, “jove ferrer” de la vila de Sant Llorenç de la Muga. Els Vilanova ocuparien diversos càrrecs oficials i administratius al llarg dels segles XVIII i XIX.

De totes maneres, fou Onofre Gelabert Costa el personatge de més singular projecció de la nissaga. Jacint Gelabert, pare d'Onofre, havia adquirit el castell de la Garriga de Peralada a principi del segle XVII. Onofre Gelabert Costa fou

“capità de cavalls” i ciutadà honorat de Barcelona, i sostindria la causa castellana durant la guerra dels Segadors. S'havia casat amb Maria de Claresvalls, amb qui tingué tres fills, Francesc, Clara i Maria. Ja vidu, es casà en segones núpcies, l'any 1665, amb Francesca d'Ornos, vídua de Domingo de Monrodón, i aconseguí un altíssim dot de 5.000 lliures. El 9 de desembre de 1672, però, “morí lo Señor Onofre Gelabert capità de cavalls reformat, rebé en sa malaltia tots los sagraments. És enterrat en Sant Llorenç de la Muga”.

A la mort d'Onofre, Francesc Gayolà, notari de Figueres, fou nomenat tutor dels seus fills. Francesc era l'hereu universal però fou la germana Maria Gelabert Claresvalls qui uns anys



Sepultura d'Onofre Gelabert Costa, realitzada a la mort de la seva filla Maria Gelabert Claresvalls l'any 1730. Es troba a l'interior de l'església de Sant Llorenç.

després, el 1682, figuraria com a senyora del castell de la Garriga, i, més endavant, l'any 1724, ho seria Maria de Vivet Gelabert, filla del seu matrimoni amb Francesc de Vivet i de Palol. Maria Gelabert Claresvalls va morir a Figueres l'any 1730 i va demanar “que per tenir sos ascendents i un germà depositats en la parroquial església de Sant Llorenç de la Muga, elegí sa sepultura en la dita església per especial llicència expressa concedida per lo Sr. Bisbe de Girona”. Per aquest motiu féu construir una nova sepultura a l'interior de l'església, on transferí les restes del seu pare. La sepultura, que encara es conserva, porta la inscripció “DOM sepultura de Don Onofra Gelabert y Costa y dels deus descendents feta als 10 maig de 1730”.



Gran arcada decorada amb l'emblema dels Gelabert (una G amb una creu) a l'exterior de la casa pairal dels Gelabert.



18 LA REIAL FONERIA

46

Pere Grau Balló, natural i hisendat de la Jonquera, fou el promotor de la foneria de Sant Sebastià de la Muga. Grau Balló invertí apassionadament gran part de la seva vida, i de la seva fortuna familiar, a la recerca de minerals a la comarca de l'Empordà. El 26 d'octubre de l'any 1766 Pere Grau Balló obtenia una reial cèdula per a l'explotació de les mines de ferro que havia descobert a Sant Llorenç de la Muga i altres llocs propers. L'any 1767 obtenia la facultat de construir "...*fraguas de martinetes y cualquiera otra fábrica y edificios que pueden ser útiles, y necesarios para labrar y beneficiar las menas de Fierro que ha descubierto, y descubriese...*". Atès que el cost de l'empresa anava més enllà de les possibilitats econòmiques de Grau Balló, i tenint en

compte la possible utilitat del ferro per a la fabricació de canons i municions, l'intendent de Catalunya proposà llavors que, "... *S.M. incorporase a justa casación los terrenos, y hecho que se cediesen a Balló por espacio de quince años más o menos según pareciese con las condiciones más beneficiosas a la real Hacienda...*".

La compra dels terrenys s'aprovà el 12 d'abril del mateix 1767 i tot seguit es procedia al reconeixement del terreny per part de l'intendent de Catalunya, Juan Felipe de Castaños, l'administrador general de rendes, i Jean Maritz, com a director de les foneries militars. Les obres s'iniciaren tot seguit. El 3 de març de 1768 es consignaven ja 200.000 rals de billó, cost inicial estimat de la foneria, que

Restes de la reial foneria de Sant Sebastià de la Muga, fotografiades l'any 1998.

aviat es veuria, però, àmpliament superat. Es dictaren, també, mesures de protecció, com la de l'any 1769, per la qual es reservava l'lenya per al "*nuevo establecimiento de la fundición de municiones de guerra y otros artefactos en San Lorenzo de la Muga.*"

La direcció de la foneria de Sant Sebastià de la Muga s'encomanà al francès Louis Brocard, home de la confiança de Maritz. També fou destinat a Sant Sebastià de la Muga el subtinent d'artilleria Francisco Juan del Rey. Aquest estigué present en tota la fase de construcció i, abans de deixar el seu càrrec per desavinences amb

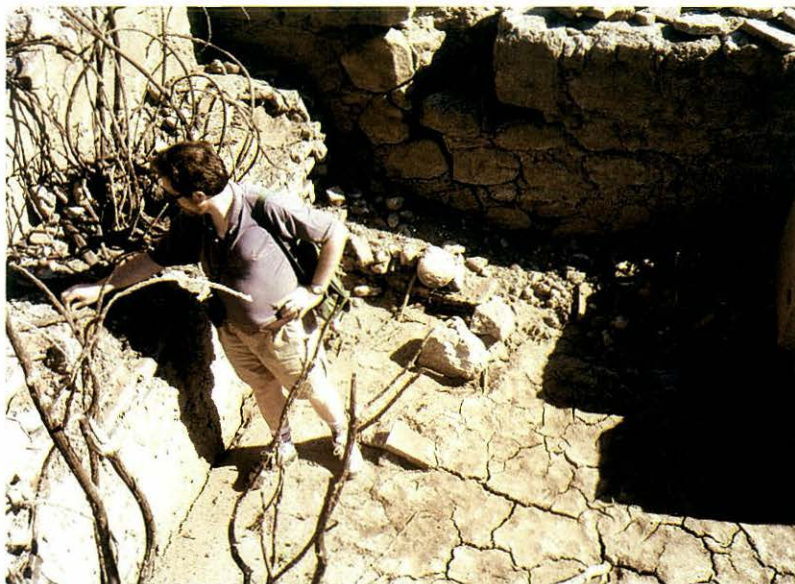
l'equip Maritz-Brocard, realitzà un conjunt de detallats plànols de la foneria, la seva situació i la maquinària del forn. Els principals operaris de la foneria es feren venir, també, de França.

La primera fosa es realitzà l'any 1771. Les primeres 800 bales de canó s'enviaren, per ordre del rei, al castell de Montjuïc de Barcelona, on els artillers procediren a una verificació tècnica de la seva qualitat. Les proves consistiren a disparar-les contra diferents tipus de parets, per veure els efectes dels impactes, tot comparant-les amb les fabricades a la foneria navarresa d'Eugui. El bon resultat de les proves de qualitat, juntament amb la facilitat de transport de la munició des de Sant Llorenç de la Muga al port de Roses, des d'on es proveïrien tots els ports de la Mediterrània, convenceren el monarca de l'aprovació definitiva de la foneria. El 18 d'abril de 1772 es dicta una reial ordre: *"el Rey ha resuelto que se continúe la Dirección del establecimiento de la Fábrica de Municiones de S. Sebastián de la Muga por la Secretaría del Despacho de Guerra del cargo de v.e. y que en su consecuencia se pasen a v.e. los expedientes relativos a este asunto."* En aquest moment, doncs, la foneria, que havia estat dirigida des del ministeri d'Hisenda, passava definitivament al de la Guerra.

Com veurem en el capítol dedicat a les guerres amb França, durant la Guerra Gran (1793-1795) Sant Llorenç de la Muga i la foneria de Sant Sebastià foren ocupades –intactes– per les tropes franceses. Fou una decisió política del Gran Comitè de Salut Pública, des de París, la causa directa del desmantellament de la foneria, pel perill que representava mantenir una ocupació dins del territori espanyol. Això féu que la destrucció de les parts principals, com el forn o els mecanismes hidràulics, fos pràcticament total, amb l'excepció d'alguns edificis residencials dels obrers i la tropa, que es mantingueren dempeus.

Una reial ordre de 26 d'agost de 1854 permeté el retorn de les restes de la foneria, i els terrenys del seu entorn, a mans privades. El 21 de novembre del mateix any es recollien 461 quintars de ferro que es venien en pública subhasta. Les runes de la foneria restaren abandonades, però no oblidades, i avui dia es troben, desgraciadament, sota les aigües del pantà de Darnius-Boadella i només apareixen en períodes d'extrema sequera, quan les aigües del pantà baixen a nivells mínims.

Restes d'un dels forns de calcinació de mena de la foneria, recobert amb rajoles refractàries.





19 LES GUERRES AMB FRANÇA

48

La signatura del tractat dels Pirineus, el 7 de novembre de 1659, acostà la frontera entre Espanya i França al terme de Sant Llorenç de la Muga. Des de molt abans de l'annexió del Rosselló a França, però, la vila de Sant Llorenç havia ja patit per culpa del pas dels exèrcits. Així, per exemple, el 16 d'agost de 1475, a les acaballes de la guerra civil catalana del segle XV, les tropes franceses dirigides per Rodrigo Trahiguero ocuparen la vila. La notícia de l'ocupació arribà a Barcelona i fou motiu d'alarma generalitzada. Es convocaren reunions dels diferents estaments per tal de decidir si s'aplegava un exèrcit, però el 5 d'octubre, finalment, acordaren que *“no havia lugar en este caso, porque aquel capitán y sus compañeros no eran tales, ni tal número de gente que fuese*

necesario el socorro de todo el Principado.” En conseqüència, les tropes franceses es quedaren a la vila més d'un any, fent-la servir com a base de les seves operacions per tot l'Empordà.

Al segle XVII, durant la guerra dels vuit Anys, la vila de Sant Llorenç de la Muga fou saquejada i ocupada de nou per les tropes franceses. El 14 de maig de l'any 1695 incendiaren l'església, amb la pèrdua de part de la seva documentació comptable, llibres sacramentals i relíquies, tal com ha quedat registrat en els documents eclesiàstics.

La construcció a Sant Llorenç de la Muga, a mitjan segle XVIII, de la reial foneria de Sant Sebastià de la Muga, destinada a la fabricació de munició

Batalla de Sant Llorenç de la Muga. Gravat francès que representa la mort del general Dugommier.

d'artilleria, convertí aquesta vila en un centre d'alt interès estratègic. No és estrany, doncs, que l'any 1794, iniciada ja la guerra entre la monarquia espanyola i la república francesa –la Guerra Gran– Sant Llorenç de la Muga fos el primer punt de Catalunya ocupat per l'exèrcit republicà. En efecte, el 6 de maig de 1794, dues brigades de soldats de la república passaven la frontera i ocupaven l'una la vila, i l'altra la foneria de Sant Sebastià. La vila estava vigilada pel sometent, que fugí a les muntanyes després de disparar alguns trets. Els dos batallons de soldats que vigilaven la foneria, però, abandonaren les instal·lacions deixant en bon estat tot el material, els canons i

la munició. El general francès Augereau, que havia ordenat l'ocupació, aconseguí el domini de la foneria, que tornà a posar en funcionament. Però com que les seves forces no eren gaire nombroses, restà en una posició molt delicada; un veritable desafiament al general espanyol, el Conde de la Unió, que considerava un ultratge tenir un petit espai de territori espanyol ocupat pels francesos. El 19 de maig, tretze dies després de l'ocupació, es realitzà un primer intent de reconquesta. Es tracta de la primera de les dues batalles de Sant Llorenç de la Muga, un model de mala sort, segons les fonts militars espanyoles de l'època, i un model de mala estratègia, segons les fonts franceses. La veritat, però, és que es produí una matança de tal manera que segons paraules del general francès J. Napoleon Fervel, *“des cimes de la Magdelaine aux précipices de la Mougá, dit un rapport, les ravins étaient jonchés de cadavres et les rochers teints de sang”*. Al final els soldats francesos no només mantingueren les seves posicions sinó que ocuparen també la vila de Terrades.

La segona de les batalles de Sant Llorenç tingué lloc el 13 d'agost. El pla d'atac espanyol era veritablement complicat, ja que havien de convergir cap a Sant Llorenç diverses columnes per camins diferents, fins agrupar-se totes i atacar juntes la foneria. Uns es van perdre, els altres es varen retardar i

Bales de canó de ferro fabricades a la reial foneria de Sant Sebastià de la Muga.



els que arribaren davant la vila no saberen què fer. Sorprès davant la paralizzació, Augereau va contraatacar i desféu l'atac de l'exèrcit espanyol. En aquest combat morí el general francès Mirabel, el nom del qual va ser gravat en una columna del Panteó de París, per decret de la *Convention Nationale* del dia 5 de Fructidor de l'any II.

Finalment, davant el perill que corrien les tropes franceses aïllades de la resta del seu exèrcit, el Comitè de Salut Pública ordenà el replegament de les tropes i la destrucció de la foneria. El 23 d'agost es produí la retirada, durant la qual es feren volar els ponts sobre la Muga. Tres mesos després,

però, Sant Llorenç era ocupat de nou per les tropes franceses, que hi restarien fins al setembre del 1795. Poc després de la retirada, el rector de la parròquia, Esteve Planella, deixava apuntat en el llibre d'òbits: *“se continuaran en forma les partides d'òbits des del dia 16 de setembre de 1795 que es lo dia de nostre regrès en aquesta parròquia de Sant Llorenç”*. I hi deixava anotada una llista de 134 noms corresponent a tots els adults que haurien mort durant l'ocupació francesa de la vila.

49



Mort del general Dugommier.

JEAN MARITZ I EL GENERAL AUGEREAU

Els noms de Maritz i Augereau ara ens poden semblar força aliens però han quedat per sempre més units al de la reial foneria de Sant Sebastià de la Muga. Al primer, Jean Maritz, l'hem de recordar per haver estat el dissenyador de la reial foneria, i al segon, Pierre-Charles-François Augereau, general i després mariscal de l'imperi francès, per haver-la destruït. Ambdós demostraren, però, una veritable passió per Sant Llorenç de la Muga, i és just, doncs, que els dediquem unes línies.

Jean Maritz nasqué a Berna (Suïssa) l'any 1711. El seu pare, Jean Maritz (1680-1743) havia inventat un sistema de fabricació de canons de bronze innovador: la perforació en fred de l'ànima del canó, en lloc de la seva fona emprant un motlle. L'avi, Conrad Maritz (1640-1689), havia estat fonedor de campanes i serraller. L'any 1734 els Maritz, pare i fill, treballen plegats a Lió en les proves pràctiques del sistema. Aquestes culminen amb èxit i a partir de 1752 Jean Maritz, fill, és encarregat d'implantar el nou sistema a les diferents foneries de França.

L'any 1750 Jean Maritz, "Inspecteur général des fontes de l'artillerie de terre et de la Marine," és ennoblit. A partir d'aquell moment se'l coneix per Jean Maritz de la Barollière, fent referència al Château de la Barollière a Limonest (Roine), prop de Lió, un castell de la seva propietat. Es casà amb Judith Deonna. L'any 1766, Jean Maritz fou cridat pel rei d'Espanya Carles III per dirigir el nou projecte de la reial foneria d'artilleria de bronze de Barcelona. Un cop a Espanya, s'ocupà, també, de la fàbrica de Sevilla i dissenyà la foneria de municions de Sant Sebastià de la Muga. Maritz féu estades en diverses ocasions a Sant Llorenç de la Muga, des d'on envià diversos informes al monarca sobre l'estat de les obres de la foneria. L'any 1773 Maritz es retirà a Lió, on moriria el 12 de juny de 1790.



Gravat francès representant al general Augereau, esdevingut duc de Castiglione.

El seu fill petit i el seu nebot continuaren, però, la nissaga de fonadors tot dirigint les foneries de Douai i Estrasburg.

Pierre-Charles-François Augereau va néixer a París l'any 1757. D'origen molt humil s'enrola a l'exèrcit als 17 anys. Als inicis de la revolució, Augereau és un simple

*Le très humble et très
Obéissant serviteur:
= Maritz*

*Signatura de Jean Maritz en una
carta dirigida al rei Carles III.*

soldat de la guàrdia nacional, però al cap de cinc anys era ja general de divisió. Amb aquest grau intervingué en les batalles de Sant Llorenç de la Muga de l'any 1794. Acabada la guerra d'Espanya, l'any 1796, participà molt activament en la campanya d'Itàlia, essent especialment rellevant el seu paper en la batalla de Castiglione.

El 1801 Augereau comprà el domini de la Houssaye en Brie, prop de París, un castell amb extenses terres. L'any 1804 figura ja com a mariscal de l'imperi i el 26 d'abril de l'any 1808, Napoleó, emperador dels francesos i rei d'Itàlia, li concedí el títol de duc de Castiglione en record de la seva actuació en la campanya d'Itàlia. Poc després, el 22 de febrer de l'any següent, Augereau contrauria matrimoni amb Adélaïde de Bourlon de Chavagnes, en presència dels seus vells companys de guerra, el capità Jean-Baptiste Minvielle i el cap de batalló François-Pierre-Placide Fouque.

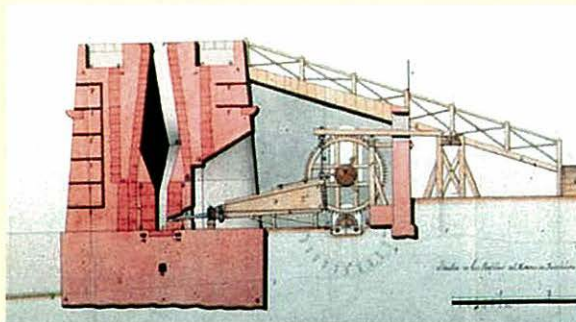
Augereau tornà a Catalunya amb les tropes napoleòniques, comandant el setè cos de l'exèrcit i la primavera de 1811 retornà a França, encara més enriquit. Augereau participà, també, amb la *Grande Armée* de Napoleó en l'expedició a Rússia. L'octubre de 1813 es



*Signatura original
del general Augereau.*

troba a Leipzig i durant la tràgica retirada d'aquesta ciutat, Augereau perdé els seus cavalls nous, els seus vehicles i els seus béns. El 1814 participà encara en la defensa de Lió, però s'iniciava la seva davallada als ulls de l'emperador. Després de la caiguda d'aquest darrer, Augereau s'afanya a aclamar al nou rei Lluís XVIII. La carrera militar d'Augereau arribava, però, a la seva fi i es retirà a les seves possessions de la Houssaye. Morí el 12 de juny de 1816, quan tenia 58 anys. La seva esposa el va sobreviure 53 anys. Hereva de la fortuna del mariscal, l'any 1817 es tornà a casar amb el comte Charles-Guillaume-Joseph-Balthazard-Camille de Sainte-Aldegonde, qui esdevindria general sota el segon imperi de França.

*Esquema del forn principal
de la foneria de Sant
Sebastià de la Muga.*





20 LES MINES

52

Si bé al segle XVIII el mineral de ferro de Sant Llorenç de la Muga ja alimentava la Reial Foneria de Sant Sebastià de la Muga –i abans ja ho havia fet amb la de la Cadamont– no fou, però, fins al segle següent que es va produir una veritable febre minera a les muntanyes de Sant Llorenç.

La legislació del segle XIX obligava qualsevol persona interessada a iniciar una explotació minera a fer la sol·licitud d'una concessió. D'altra banda, era molt difícil que una persona individualment pogués abordar una explotació d'aquesta mena, sobretot per la inversió inicial en material. L'establiment, davant notari, de societats mineres per a l'explotació de les concessions fou,

per tant, un fet corrent. Tot això ha propiciat que hagin quedat abundants rastres d'aquesta activitat minera en la documentació oficial.

La primera societat minera de la qual tenim constància fou constituïda l'any 1849. Els seus socis, però, no eren habitants de Sant Llorenç de la Muga. Presentà la documentació de la societat l'advocat figuerenc Ignasi Baig Ordis, com a apoderat dels senyors Joaquim Armet i Josep Vilar, de la Jonquera, i de Jaume Fornioli, de Darnius. Josep Vilar actuava, també, en nom de Josep Azemar, de Perpinyà. Altres membres de la societat eren: “D. Sinforiano Oñate Director de Minas, D. José Batlle, abogado, D. Juan Clará, D. José Marqués y Martí, D. José Pou, D. Juan Conte

L'antiga farga de la Cadamont tenia un forn de coure on, a final del segle XIX, es processava el mineral de les mines de Montdavà.

Lacoste, D. Francisco Caralt y D. Mauricio Albert, todos vecinos de la presente villa de Figueras, de cuyos señores se compone la Sociedad Minera denominada La Mariquita sita en el término de San Lorenzo de la Muga y territorio Muga Torta en el paraje llamado Mal Pas que fue cedido á favor de los nombrados Sres. Vilar, Fornioli y Azemar”.

Després de *La Mariquita* la següent societat minera de la qual tenim constància data de 1854. Aquest cop sí que hi participaren persones vinculades a la vila de Sant Llorenç de la Muga, com ara Francesc Gelabert,

confiter, habitant de Figueres però originari de Sant Llorenç de la Muga, Narcís Vergés, menestral, i Josep Montada, hisendat, ambdós naturals i veïns de Sant Llorenç. A més, però, hi participaven també d'altres persones com ara Pere Fortiana de Lliurona, Joan Guanter de Llançà, Pere Camps Ros, hisendat, i Llàtzer Riera de Figueres. Aquesta societat anònima pretenia explotar diverses mines situades en els termes de Sant Llorenç de la Muga i Maçanet de Cabrenys. Concretament, a la muntanya de Montdavà hi tenien les mines

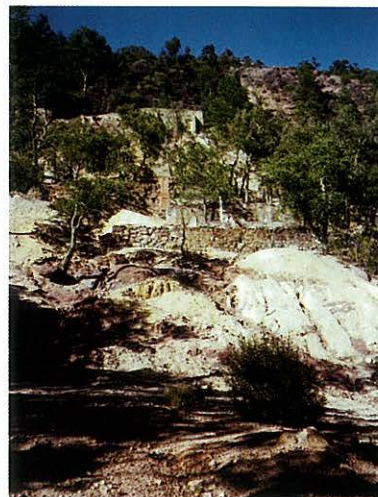
Interior de la galeria de la darrera mina en explotació a la muntanya de Montdavà.



denominades *Actividad*, que era de mineral de coure, i *Observancia*, de mineral de ferro. I, a la Coma de l'Infern, les dues mines denominades *Hernán* i *Cortés*.

Seguint els registres de concessions mineres trobem que el 1858 Salvador Delhom registrà la mina de ferro *Salvadora*, també a la muntanya de Montdavà. En el mateix any, Adolf Rabé registrà la mina de plom *Africana*, a la Muga Torta, i continua al cap de poc amb la mina *Fecunda Africana*. El figuerenc Llàtzer Riera continuà molt actiu en les recerques mineres a la muntanya de Montdavà i el 1869 registrà la mina *Margarita*, prop del Pla d'Amigó. I així continuaren les diverses concessions com ara les *Divina Pastora*, *Clotilde*, *Juana* i *Sara*, totes elles concedides a Joan Lluís Vilanova l'any 1873. L'enginyer de mines Lluís Marià Vidal Carreres, gran estudiós del cretaci a les comarques gironines, féu un interessant recull de dades sobre totes aquestes mines.

Una de les explotacions mineres més importants del terme de Sant Llorenç de la Muga fou la coneguda com *Emilia Afortunada*, també a Montdavà, de llarga història i de la qual sabem que s'havien extret, fins l'any 1872, unes 40 tones de pirita de coure i, més tard, unes 34 tones més que es varen vendre a Swansea, al país de Gal·les (Gran Bretanya).



Restes de les explotacions mineres a la muntanya de Montdavà.

En el segle XX l'interès se centrà sobretot en la recerca de petroli. Així, segons *La Veu de l'Empordà* del 2 de febrer de l'any 1929, “*la societat minaire «Minerales Ibéricos» té ja amagatzemada a Sant Llorenç de la Muga una grossa quantitat de bigues i fustatge per emplaçar el parapet, per tal de començar les proves de sondeig a la recerca del cobdiciat petroli. Diuen que aviat arribarà de París la maquinària que cal per a tal cosa.*” Després de la guerra fou Miquel Mateu Pla, propietari del castell de Peralada, qui endegà prospeccions per a la recerca de minerals en diversos punts del municipi, però no s'arriba a fer cap explotació.



21 ELS CAMPS ARMET

54

Molts dels noms de persona que podem trobar en el nomenclàtor de carrers de la vila Sant Llorenç de la Muga corresponen a membres d'una mateixa família: Plaça Carles Camps Armet, carrer Albert Camps Armet, carrer Paula Armet, plaça Josepa Nicolau de Camps (nom, però, actualment desaparegut). Els Camps de Sant Llorenç foren una família molt important en l'economia de la vila. Inicià la nissaga *Pere Camps*, nascut a Sant Llorenç l'any 1734, i que sent un "*jove paraire*" es casà l'any 1734 amb Magdalena Sardà, filla de Bartomeu Sardà, paraire de la vila. El seu fill Bartomeu Camps Sardà, també paraire, es casà amb Rita Gelabert Verdalet, de la nissaga dels Gelabert de Sant Llorenç. Pere Camps Gelabert es casà amb Francesca Llopis Amatller, de

Banyoles. Si tenim en compte que la seva germana Magdalena Camps Gelabert es casà amb Rafael Jordà, dels Jordà de Molins, podem constatar una clara política d'aliances amb famílies aposentades. Pere Camps Llopis, nascut a Sant Llorenç l'any 1788, es casà amb Maria Garriga, natural de Cabanelles. El seu fill Joaquim nasqué ja a Monells, on la família s'havia establert.

Joaquim Camps Garriga es casà amb Paula Armet Moragas, natural de la Jonquera. Paula Armet pertanyia a una important família, molt arrelada a aquesta vila fronterera. El fill gran, Albert (Figueres 1849 - Barcelona 1923) va ser batejat a la parròquia de Sant Pere de Figueres pel seu oncle-avi Francesc Camps Llopis, beneficiat de

Imatge de l'any 1924 de la plaça de la vila. El casal del fons és el de la família Camps.

Sant Llorenç de la Muga. De tendència conservadora, Albert Camps fou elegit diputat a Corts per la Bisbal entre els anys 1879 i 1886. Durant les legislatures de 1898/99 i 1899/1901 fou també senador a Madrid. De la seva actuació política sorgí un projecte de cabdal importància per a la vila de Sant Llorenç de la Muga: la construcció de la nova carretera de Figueres a Albanyà, passant per Llers, Terrades i Sant Llorenç de la Muga. Fou també el mateix Albert Camps qui promogué l'establiment a Sant Llorenç de la Muga de la comunitat de monges que regentarien l'escola de nenes durant el primer quart del segle XX. Albert Camps



Cerimònia d'inauguració del carrer Albert Camps, abans denominat carrer del Canó (a principi del segle XX).

Armet morí a Barcelona, sense descendents, el 25 d'octubre de l'any 1923. Deixà totes les seves propietats al seu germà Carles, establint, però, que si aquest moria sense fills passessin totes a beneficència.

Carles Camps Armet (Figueres 1857 – Sant Llorenç de la Muga 1939) cursà estudis d'enginyeria a Barcelona entre els anys 1876 i 1881. Treballà com a enginyer per a diferents companyies com ara la *Maquinista Terrestre y Marítima* de Barcelona o la *Compañía de los Ferrocarriles del Norte*. Fou professor, a més, de l'Escola d'Arts i oficis de Barcelona. Carles Camps es casà amb Josepa Nicolau Dalmases, però la parella no tingué fills. El matrimoni estigué molt vinculat a la vila de Sant Llorenç de la Muga, on feia

llargues estades a la seva casa de la Plaça. El 18 d'abril de 1914 Carles Camps apadrinava les noves campanes que s'acabaven d'instal·lar a l'església de Sant Llorenç. El moment culminant, però, es visqué l'any 1925 quan el matrimoni Camps cedí a la vila el nou edifici de les escoles nacionals. Una acta de l'ajuntament, amb data 19 de juliol de 1925, acorda acceptar el nou edifici, nomenar fill adoptiu de la vila Carles Camps, anomenar "*Plaza de Doña Josefa Nicolau de Camps*" la placeta que hi ha al carrer de l'església (cosa que no ha perdurat) i anomenar plaça Carles Camps l'anomenada llavors Plaça de la Constitució. Una placa sobre la porta del nou edifici de

Placa en memòria de Carles Camps i la seva esposa, que donaren l'any 1925 l'edifici de les escoles a la vila, actualment seu de l'Ajuntament de Sant Llorenç de la Muga .

les escoles –actualment seu de l'Ajuntament– segueix donant testimoni d'aquest fet.

Carles Camps Armet passà els anys de guerra refugiat a Sant Llorenç de la Muga, on moriria a les acaballes de la Guerra Civil, concretament el 6 de gener de 1939. Després de la guerra, les propietats dels Camps a Monells passaren a la Diputació de Girona i avui dia constitueixen la "*Granja-Escola Carles Camps*". Les propietats de Sant Llorenç de la Muga passaren l'any 1949 a l'Hospital de Figueres, que les reclamà als nebots que seguien fent-ne ús. Aquestes propietats comprenien, a més de la casa pairal a la plaça –convertida després durant un temps en caserna de la Guàrdia Civil– una horta –l'horta de l'hospital, actualment parcel·lada– a l'entrada de la vila, i diverses propietats rústiques com ara les finques de les Rovires, can Costa o la mateixa font de Palau. Precisament en aquesta font s'hi conserven gravades en pedra algunes dates que ens recorden els arranjaments que hi feren diversos membres de la família Camps.





22 LES COMUNICACIONS

56

Sembla que la via natural de comunicació per arribar a Sant Llorenç de la Muga des de la plana de l'Empordà hauria d'ésser, evidentment, la pròpia vall del riu la Muga: per Pont de Molins, les Escaules, Boadella, Darnius i Sant Llorenç. Tanmateix, el riu passa per alguns punts difícils, com els revolts de Muga Torta, on el pas és estret i les repetides avingudes del riu espatllaven els camins –avui dia es troba sota les aigües del pantà–. Al segle XVIII, Francisco de Zamora en el seu viatge a l'Empordà seguí, en part, aquest itinerari però en sentit invers: de Sant Martí Sasserra anà a Lliurona, Albanyà i Sant Llorenç, d'on seguí aigües avall cap a la foneria de Sant Sebastià, Darnius, Agullana i la Jonquera. Però la via principal de comunicació ha estat

de sempre el camí de Figueres per Llers i Terrades, que l'any 1849 era considerat “camí veïnal de primer ordre.”

En un programa de la festa major de 1929 es fa el següent comentari: “*Fa cosa d'uns vint-i-vuit anys, un camí de mala mort, reminiscència del temps medieval, aconduïa de Terrades a Albanyà. El progrés rodat era lluny d'aquesta contrada. No l'albirava ningú el miracle realitzador. Fou l'home, Don Albert Camps (A.C.S.) qui aconseguí a Madrid, després d'assídues gestions, la subhasta de la carretera. Però el càlcul tècnic resultà baix, i la quantitat s'esgotà, cap a la vora de Palau. Don Albert la féu augmentar i la carretera es féu fins Albanyà. A 333.000 pessetes ascendia el cost de la millora. Fet*

El pont nou, construït per donar pas a la nova carretera de Figueres a Albanyà, inaugurada l'any 1905.

significatiu que ens plau evocar”. Apuntem, només, que segons el diari de sessions de les Corts del 8 de març de 1895 Albert Camps exposà: “todos los que conocen la topografía de la provincia de Gerona comprenderán que esta carretera se impone para dar salida a los productos agrícolas de aquellos pueblos, que hoy no pueden ser exportados a ningún punto por falta de vías de comunicación.”

La construcció de la nova carretera no estigué lliure de conflictes. Així, l'any 1907 i per raó d'uns problemes entre l'empresa constructora i la Diputació, “*la carretera nueva estaba cerrada con una cadena de hierro la cual se quitaba*

solamente para pasar por el que pagaba una peseta por cada carro y demás con una caballería que lo arrastraba y dos pesetas si había dos animales". A més, la carretera vella havia quedat interrompuda en diversos indrets i els veïns se'n queixaven a l'ajuntament.

Des de principi del segle XX, la línia regular amb Figueres la regentava Juli Vilanova Cortada. El 4 de novembre de 1955 s'adjudicava la línia al seu fill, Ernest Vilanova Trilla, qui disposava, segons el BOE, de dos autos, "un ómnibus marca Hispano-Suiza, carburante gasolina, matrícula GE 7100 con capacidad para 31 viajeros sentados, con clasificación única, y un ómnibus marca Citroën, carburante gasolina, con capacidad para 25 viajeros sentados, con clasificación única". A partir de 1961, però, la titularitat de la línia d'autobús de

Figueres a Albanyà per Sant Llorenç de la Muga passà a la societat Vilanova i Rosa. Ernest Vilanova era també carter rural des del 23 d'abril de 1945, quan va substituir Alfonso Esteban de las Heras que havia estat suspès. En l'inventari que es realitzà llavors de l'oficina es detalla que hi havia "una boca de buzón, un sello de fechas de correspondencia ordinaria, una mochila (cartera)", a més de diverses llibretes de registre.

El 6 d'abril de 1914 es constituïa la Mancomunitat de Catalunya, entitat política formada per la unió de les quatre diputacions provincials. Entre moltes de les seves iniciatives figura la consolidació i extensió de la xarxa telefònica catalana. I entre els llocs on va arribar llavors aquesta xarxa hi trobem Sant Llorenç de la Muga. El dia 30 de juliol de 1922 el consistori estudià les bases que la Mancomunitat presentà a

Autos Cusi Vilanova

Carrera diària d'Albanyà a Figueres i viceversa
Sortida d'Albanyà: Matí a les 7.— Arribada a Figueres: A les 8.
Sortida de Figueres: Tarda a les 3.— Arribada a Albanyà: A les 4.

Servei diari de Terrades, Cistella, Figueres i viceversa
Sortida de Terrades: A les 7 matí
i viceversa de Figueres: a les 12.

Parada a Figueres: FONDA SIRVENT.— Carrer d'En Pep

Anunci de la línia regular amb Figueres. Any 1932.

l'Ajuntament per a la seva aprovació, tràmit previ a l'establiment del servei. En la sessió del dia 19 de novembre del 1922 es prengué l'acord següent: " Se acuerda nombrar á D. Enrique Lluís Montada como encargado del teléfono de la Mancomunidad en esta villa, quien al propio tiempo cede el local oportuno en su casa sita en la calle de Alberto Camps numero nueve, estando conforme en las bases que al efecto constan en el libro de actas de este Ayuntamiento y por el tiempo de cinco años á contar desde esta fecha y percibirá por telefonema veinticinco céntimos de peseta." Amb la instauració de la dictadura del general Primo de Rivera la Mancomunitat de Catalunya fou dissolta i la xarxa telefònica catalana s'integrà en la xarxa estatal controlada per la llavors recent creada *Compañía Telefónica Nacional de España*.

Antic auto de la línia de Figueres, Llers, Terrades, Sant Llorenç de la Muga i Albanyà.





23 ELS PRIMERS ESTIUEJANTS

58

A principi del segle XX, Sant Llorenç de la Muga era una vila prou coneguda com a lloc d'estiueig. Les seves fonts, el seu clima, el seu paisatge... feien que fos considerada una vila sana per anar-hi amb la família a passar l'estiu. Cèsar August Torras ens n'ha deixat constància en els seus escrits: *"Efecte de la bonesa del clima, temperat, sec i saludable, a l'estiu es veuen concorregudes les poblacions principals, com són Sant Llorenç de la Muga i Massanet de Cabrenys, en quals llocs són moltes les famílies que hi passen temporada per gaudir de la riquesa de les moltes fonts d'aigua regalades, de la frescor de les arbredes, de la sanitàosa alimentació i del bon tracte de la gent de la terra."*

En el programa de la festa major de l'any 1929, corresponent al dia 9 d'agost, vigília de Sant Llorenç, hi llegim: *"Nit a les 11. Vetllada de Sardanes a la plaça de D. Carles Camps i com obsequi de la vila a la distingida colònia d'estiuejants"*. Els músics de la cobla *"Antiga Pep"* de Figueres, fundada pel mateix Pep Ventura, es quedaren durant totes les festes a la vila, interpretant sardanes, concerts i balls. El darrer dia de la festa major de l'any 1932 s'interpretaren dues sardanes del compositor sabadellenc Lincoln Duran titulades *"L'encís de la donzella catalana"* i *"La font Gira-fulles"*, que, com s'especifica en el programa, *"son dedicades per llur autor al conseqüent estiuejant de Sabadell a la nostra vila, senyor Josep Quer"*.

La tranquil·litat dels capvespres a la vila de Sant Llorenç ha estat un dels atractius per al turisme residencial.

És un fet notable la nombrosa colònia sabadellenca que estiueja a Sant Llorenç de la Muga des de principi del segle XX. Un cas interessant –i paradigmàtic per la complexitat de relacions familiars involucrades– és el de la família Serra, fabricants de Sabadell. Ens hem de remuntar a l'any 1875, data en què trobem empadronat a Sabadell Llorenç Daunis Cortada. Els Daunis eren una família de ferrers de Darnius, i els Cortada una família ben arrelada a Sant Llorenç. La seva esposa, Josefa Sellarés Gorina, era filla de fabricants tèxtils de Sabadell i iniciaren un negoci metal·lúrgic que encara funciona. Néta de Llorenç

Daunis fou Anna Daunis Pou qui, en casar-se l'any 1908 amb Joan Serra Ustrell, anà a visitar amb el marit els familiars Cortada de Sant Llorenç. En aquell moment Joan Serra conegué –i s'enamorà– de la vila de Sant Llorenç, i ja decidí venir amb els futurs fills a passar-hi els estius. Aquest desig, però, no es pogué realitzar de seguida ja que Anna Daunis morí poc després de tenir una filla, Maria Serra Daunis. Joan Serra es casà de nou amb Assumpta Soler Calzada, també de Sabadell, però no fou fins l'any 1921 que pogué portar tota la família a Sant Llorenç de la Muga, quan la mare considerà que el darrer dels fills tenia l'edat suficient per a un viatge tan llarg.

A partir del moment en què Joan Serra i Assumpta Soler decideixen passar els estius a Sant Llorenç, altres membres de la família els segueixen: el seu germà Feliu Serra, amb la seva esposa

Rosario Inglada i fills; altres germans i germanes Serra amb les seves respectives famílies: els Carol Serra i els Serra Trias; o la família Soler Calzada, que reformà l'única casa del poble que adoptà l'estil modernista tan característic de les construccions de les segones residències de l'època.

Aquesta primera colònia d'estiuejants dels anys 30 del segle XX impulsà l'excursionisme i el coneixement de les fonts i del medi natural de Sant Llorenç. Incomptables fotos de grups familiars han immortalitzat les “fontades”, diades senceres a l'entorn de les diferents fonts –que de vegades ajudaven a condicionar– o en punts estratègics com la Torre dels Moros, els ponts o diferents raconades de la Muga.

El 31 de juliol de l'any 1927 la comissió municipal acceptà l'oferiment d'un grup d'estiuejants “para instalar un



La família Serra a les torres del castell. Imatge de l'any 1925.

banco de material en el paseo situado en esta población, pagando a su cuenta los jornales y materiales de albañil invertidos”, tot fent constar “la gratitud a los señores veraneantes que han intervenido a la obra de referencia por el interés demostrado en bien de esta población”. Malauradament, pocs dies després hi hagué un cert rebombori quan una vaca, propietat de Francesc Duxans, va trencar el banc i el seu propietari es negava a pagar els desperfectes, que ascendien a 42 pessetes, per considerar-ho improcedent. Finalment s'arribà a un acord amistós amb el consistori i el banc es reféu, tot carregant una part del seu import al pressupost municipal d'imprevists.



La pesca a la Muga era una de les activitats de lleure dels primers estiuejants. Imatge de l'any 1925.



24 LES FONTS

60

El terme de Sant Llorenç de la Muga ha estat de sempre molt ric en aigua. La majoria dels masos dels voltants de la població tenien fonts a prop on abastar-se d'aigua. De totes maneres, les fonts adquiriren una nova utilitat a principi de segle quan els estiuejants les van escollir com a lloc de reunió. Les fonts més properes a la vila –o de més fàcil accés des de la carretera– s'arreglaren amb bancs i taules d'obra per tal de fer-hi més còmoda l'estada o, fins i tot, per poder-hi fer un bon dinar o sopar: les populars *fontades*. A les actes de l'Ajuntament podem constatar l'interès del consistori per mantenir en bones condicions les principals fonts, almenys les municipals, ja que moltes d'altres, en estar situades dins de propietats

privades, eren competència dels seus respectius propietaris.

A part de la seva importància social s'ha de fer constar la gran varietat de composicions químiques que presenten les diferents fonts del terme de Sant Llorenç, algunes de les quals poden denominar-se veritablement aigües minero-medicinals. Passem revista a les principals fonts.

Font Pudosa. És la més propera a la població, just rera l'església i al costat mateix de la Muga. Com el seu nom suggereix, es tracta d'una font sulfurosa, i la seva aigua ha estat molt apreciada per al tractament de les malalties cutànies. Ha estat arreglada en diverses ocasions i, recentment, se li ha condicionat una plaça.

La font pudosa, de propietats medicinals, a principi del segle XX.

Font de la Muntada. Situada dins el territori del mas del mateix nom, ha estat un dels principals llocs de reunió dels estiuejants. La seva aigua és ferruginosa –font d'aram– cosa que es pot comprovar pel color vermellós que pren la pedra que està en contacte directe amb la seva aigua.

Font de Palau. Situada prop de l'ermita de Santa Maria de Palau, a la riba dreta de la Muga, en terrenys de la família Camps-Armet, ha estat un lloc tradicional de celebració d'aplecs i trobades. El seu entorn havia estat decorat a principi de segle amb ceràmica. És una aigua de feble mineralització.

Font Fradera. Una font coneguda per la fredor de la seva aigua, a la riba dreta de la Muga, prop de la Cadamont. També havia estat arreglada amb un porxo i una taula.

Font del turó. Una font quasi desapareguda, prop de l'Encontrella, d'una aigua sovint terrosa.

Font del Lleó. Es tracta d'una font arranjada aquests darrers anys, situada molt prop de la vila, just a l'altra banda de la Muga, passant per la palanca.

Font de can Fogona. Font ferruginosa prop del mas del mateix nom.

Algunes fonts avui dia desaparegudes del tot són:

Font del Cau. Era la font més propera a la població, sota mateix del pont vell a la riba esquerra de la Muga. Fou arreglada l'any 1921. No en queda ja

cap rastre.

Font Trobada. Punt d'aigua molt proper a l'aigua de la Muga, a la mateixa llera del riu. Fou arranjada pels estiuiejants però ara ja ha desaparegut a causa de les repetides *mugades*.

Font del Rei. Prop de l'ermita de Sant Sebastià, abastí d'aigua l'antiga foneria de Sant Sebastià. Actualment sota el pantà de Darnius-Boadella.

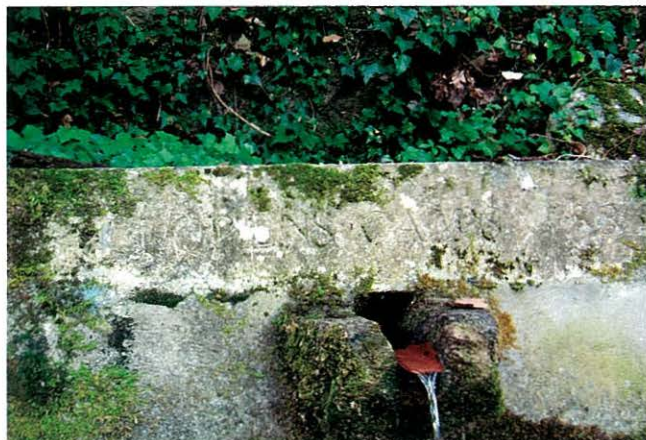
Hi havia també una sèrie de fonts dins la vila que subministraven aigua de pou, com la *font del rector*, a la plaça de Baix, d'aigua molt apreciada, o la *font de la rambla*, una de les primeres a tenir una bomba elèctrica. Ara aquestes fonts es nodreixen de la xarxa pública.

Els pous d'ús públics repartits pels diversos carrers dins la vila constituïen un característic element del paisatge urbà actualment desaparegut. L'aigua



La font del passeig a principi del segle XX. Aquesta font, arranjada sobre un pou, era el principal punt de subministrament públic d'aigua a la vila.

61



Font de Palau, prop de l'ermita de Santa Maria de Palau.

d'aquests pous era molt apreciada. El seu grau de mineralització (500 mg/litre de residu sec) es podia considerar com a mitjà, amb una notable presència de calci (80 mg/litre) i de magnesi (17 mg/litre). Raons sanitàries imposaren el tancament d'aquests pous i la instal·lació d'una xarxa municipal d'aigua, en funcionament des de l'any 1991, amb captació, primer directament de la Muga, i més recentment, d'un pou proper al pont de Sant Antoni.



25 LA SANITAT

62

L' Hospital de Pobres de Sant Llorenç de la Muga té una dilatada història. La menció més reculada que n'hem trobat data de l'any 1306, i fa referència a la venda d'un hort a l'hospital. Al llarg del segle XIV trobem referències a diverses vendes d'hortos, especialment a la partida anomenada *la Riba*, així com d'una casa dins la vila (1326) a l'hospital dels pobres. L'any 1360 s'esmenta un tal Bernat de Pont, hospitaler, que devia ser la persona encarregada de l'hospital. L'any 1376 es degué instituir un òrgan de govern de l'hospital separat de l'església, ja que el sagristà i el diaca de la parròquia feren donació de l'hospital de pobres als nous administradors i als seus successors.

L'any 1436 es produí una permuta entre l'edifici de l'hospital, anomenat a partir d'aquell moment l'hospital vell, i l'edifici que llavors era propietat del benefici de Sant Joan, que passaria a ésser l'hospital nou, i que estava situat vora l'església, a tocar del campanar. Aquest nou hospital estava situat al lloc on hi ha actualment l'Ajuntament. L'edifici estava en estat ruïnós l'any 1925, quan es va refer per convertir-lo en la seu de les escoles municipals.

L'hospital, almenys des del segle XVI, tenia capella pròpia i estava consagrada a la Santa Creu. El 18 de novembre de 1596 Narcís Vehí, beneficiat de la Seu, havia de celebrar-hi unes misses per raó d'una clàusula del seu benefici. L'any 1607 s'hi fundava la confraria de la Puríssima

El cementiri nou en una fotografia de Josep Maria Cañellas, de l'any 1888. Hi fou traslladat l'any 1835. Abans d'aquesta data es trobava dins els murs de la vila, al costat de la rectoria.

Sang. En el llibre registre de partides de defunció de la parròquia hi ha anotat que l'any 1607 morí a Sant Llorenç Maria Camps, hospitalera. A partir d'aquesta data són relativament nombroses les defuncions consignades a l'hospital. Ressenyem, només, que a l'any 1622 hi morí l'ermità de Sant Sebastià.

A principi del segle XX era metge municipal de Sant Llorenç de la Muga el Dr. Josep Martí, de Figueres. Devia deixar un bon record a la vila, ja que en les actes de l'Ajuntament del setembre



Plaça davant l'església a principi del segle XX. Just en aquest espai hi hagué fins al segle XV el cementiri de la vila.

Gravat de J. Pahissa, de final del segle XIX, on es pot veure, al costat de l'església, la capella de l'antic hospital de la vila.



de 1917 decideixen que “para poder demostrar a D. José Maria Martí la gratitud que le guarda por las repetidas pruebas de cariño y afecto que ha demostrado tener por esta villa, se de su nombre a la nueva Rambla enclavada a la entrada de la calle de Doña Paula Armet”. Després de la guerra, però, el propi Dr. Martí comunicà a la junta gestora municipal franquista “que de su libre y espontánea voluntad cede de su propio pecunio una lápida cuya inscripción se de al nombre de nuestro invicto Caudillo, con la única finalidad de que la rambla que hasta el presente llevaba su nombre se de al de nuestro Salvador de España”.

L'any 1926 es concedí la plaça en propietat de metge titular municipal al Dr. Ramon Fina de Caralt. Fins llavors

ho havia estat del Dr. Francesc Basconte. El seu sou era de mil pessetes anuals més un 10 % extra sobre aquest sou per actuar com a Inspector Municipal de Sanitat. Ramon Fina era de Figueres, on tenia una consulta privada, i s'anunciava com a especialista en malalties de la infància. L'any 1928 el sou del metge titular era de 1.250 pessetes anuals (també més el deu per cent abans esmentat). Dins l'àmbit de la sanitat, també hi havia a la plantilla de càrrecs tècnics municipals un farmacèutic titular, que cobrava 250 pessetes, un veterinari inspector de carns, que cobrava 190 pessetes, més 110 pessetes extra per actuar com a inspector de sanitat pecuària.

L'any 1956 era nomenat per la “Dirección general de sanidad” el

“médico titular o de asistencia pública domiciliaria en propiedad de la plaza correspondiente al distrito único de la agrupación de Ayuntamientos de San Lorenzo de la Muga a agregado en virtud de oposiciones”, el Dr. Jesús Isern Tallada. Al seu càrrec hi havia també el poble d'Albanyà. En prendre possessió cessava com a metge interí de Sant Llorenç el Dr. Josep Sindreu Miró, qui anys més tard prendria el relleu del Dr. Isern.

Quant al cementiri, fins al segle XV estigué situat dins les muralles, davant mateix de l'església i sota el campanar. Més endavant passà darrera de l'església, prop la rectoria, fins que l'any 1831 es traslladà al costat de la capella de Sant Andreu, a l'altra banda del pont, camí de Figueres.



26

LA SOCIETAT LA FRATERNITAT

64

Al llarg del segle XIX el moviment associatiu adquirí una gran importància a Catalunya. Entre totes les associacions destaquen les societats mútues o mutualitats, creades per tal d'assegurar un suport contra possibles malalties o cobrir les despeses de sepeli dels seus associats. Pot ser que sigui per influència francesa que les anomenades societats de socors mutus adquiriren una gran difusió en els pobles de l'Empordà. Sant Llorenç de la Muga no en fou una excepció, i ja l'any 1881 es constituïa "*La Humanitaria*", dirigida per Francesc Manera Turró. Un any després es fundava, sota l'advocació de Sant Cosme i Sant Damià, la societat "*La Bienhechora*", presidida per Francesc Masanés Hereu. Ambdues societats

coexistirien fins a final del segle XIX.

L'any 1907 es fundà una nova societat –continuada de *La Bienhechora*– amb el nom de *Sociedad de Socorros Mutuos "La Fraternidad"*, entitat que, si bé reconvertida ara en associació cultural-recreativa, ha arribat fins als nostres dies en plena activitat. Els estatuts que es redactaren en aquell moment ens il·lustren sobre les motivacions i el funcionament d'aquesta societat.

Els primers articles dels estatuts originals de La Fraternitat ens informen dels objectius de la societat: "*Artículo 1º. La Sociedad de socorros mutuos La Fraternidad estará bajo la advocación de San Cosme y San Damián, y funcionará en el pueblo de San Lorenzo*

Local social de la Fraternitat, actualment societat cultural recreativa, antigament societat de socors mutus. Especialment durant els estius, la seva terrassa és el centre de la vida social.

de la Muga. Artículo 2º. El objeto y fin de la Sociedad será el de proporcionar á sus socios los socorros necesarios, morales y materiales, en los casos previstos en estos Estatutos."

Els sants metges, Sant Cosme i Sant Damià, continuen sent avui dia els patrons de la societat, i es treuen en processó el dia de la festa, que es fa coincidir amb els dies de la festa major. Joaquim Botet i Sisó, però, referint-se a la vila de Sant Llorenç de la Muga anotava, a principi del segle XX, que "*celebra dues festes, la major lo dia 10*

d'agost i l'altra lo 27 de setembre", diada que és, precisament, el dia de la festivitat dels sants metges.

Tot seguit els estatuts estableixen que tots els socis hauran de pagar la quota d'una pesseta al mes, pagament que s'hauria de verificar, cada primer diumenge de mes, en el domicili del Recaptador de la Societat. La Junta de Govern de la Societat estarà formada per un president, un vicepresident, un tresorer, un recaptador, un secretari i sis vocals. Les eleccions per als càrrecs anteriors es verificarien el darrer diumenge de desembre, essent tots els càrrecs gratuïts i obligatoris almenys durant un any.



La societat és el centre neuràlgic de les activitats festives a la vila. Actuació dels castellers de Figueres.

A continuació s'especifica què s'ha de fer en cas de malaltia i la forma de poder rebre el subsidi corresponent a cada cas. Els ajuts anaven des dels 50 cèntims a les dues pessetes diàries, d'acord amb les característiques de les malalties: cròniques, intermitents, greus, etc. Les medecines serien, en tots els casos, gratuïtes per als associats, i els malalts podien estar assistits durant la nit, si calia. Els deures religiosos dels associats queden establerts en els darrers articles dels estatuts: "Artículo 44. Cada año celebrará la sociedad la fiesta de sus patronos con oficio solemne. Si los fondos lo permitiesen, se contratará Orquesta para dicho oficio. Artículo 45. Todos los socios vendrán obligados á concurrir á las fiestas religiosas que se celebren y abstenerse de trabajar. Los que dejaren de cumplimentarlo, podrá la Junta imponerles una multa ó un correctivo, salvo que alegaren causa justa."

Acaben els estatuts amb una disposició addicional on s'especifica que atès que l'antiga societat *La Bienhechora* es fusiona amb la nova societat, tot l'actiu de *La Bienhechora*, en objectes o metàl·lic, s'integrarà en els béns de *La Fraternitat*. La comissió que signà els estatuts el dia 14 de febrer de 1907 estava formada pels següents socis: Càndid Serra, Llorenç Rubert, Josep Tubert, Emili Nou, Martí Gosa, Vicenç Costa i Agustí Dagas.



Sant Cosme i Sant Damià es treuen en processó, amb acompanyament de cobla, per la plaça de la vila per celebrar el dia de la societat. Actualment es fa coincidir amb un dia proper a la festa major de Sant Llorenç.

Poc després de l'aprovació d'aquests estatuts la societat comprava un immoble als consorts Joan Blanch Critg i Francesca Ferrer Anglès. D'acord amb l'escriptura, atorgada el 2 de novembre de 1908 pel qui fou notari de Sant Llorenç de la Muga, Enric Molar Vidal, eren president i dipositari de la Societat La Fraternitat Rafael Auget Falgarona, de professió espartenyer, i Miquel Sardà Alsina, jornaler, respectivament. L'immoble estava situat al carrer de l'església núm. 7 i arribava pel darrera fins al carrer del Canó (ara carrer d'Albert Camps). L'edifici, convenientment restaurat i ampliat, és l'actual seu de la societat, i s'ha convertit en vertader centre neuràlgic de la vida social santllorentina.



27 EL COMERÇ

66

Actualment a Sant Llorenç de la Muga hi ha una sola botiga, que té, però, "tots els articles". Can Martí, com així s'anomena, és el darrer testimoni d'un molt més ampli ventall de comerços i activitats econòmiques molt diverses. Si reculem a principi del segle XX, concretament a l'any 1924, el panorama era molt diferent, ja que hi trobem, entre els establiments d'alimentació, tres botigues de queviures, dues carnisseries i tres fleques. Les tres botigues eren les d'Ampar Roura Subiròs, a la plaça, núm. 3; la de Vicenta Salellas Casaponsa, també a la plaça, núm. 5; i la de Francesc Serrat Montada al carrer dels Tiradors núm. 3. La primera d'elles també era un "bodegón", regentat per Pere Tubert Pla. Un segon bodegón el tenia Maria Bonavia Santaló al carrer Església núm. 2, establiment que completava l'oferta dels dos cafès de

la vila, el de la societat i el de Josep Trilla Falgàs. Les dues carnisseries eren la d'Enric Vilanova Tubert, al carrer Girona núm. 1 (*Cal Tit*) i la de Dolores Urtós Juanola, al carrer Paula Armet núm. 6. Quant a les fleques, Pere Tubert Pla en tenia una al mateix local de la seva botiga i bodega; Enric Lluís Montada (*Farlingo*) tenia la seva al carrer d'Albert Camps núm. 7; i, finalment, Ramon Cros Juanola, el moliner, també venia pa al seu molí.

A part dels queviures, hi trobem el mateix any 1924 dues merceries. La primera era la d'Emili Nou Vilanova, que també era sastre, i mantenia "*l'antiga casa can Martí*", al costat de l'església. La segona merceria era la de Joaquim Ribera Trias, més coneguda com *ca la Sisa*, al carrer del Pont núm. 9, on hi treballava de sastre Joan Ribera Ribes. Entre les altres activitats

Dolores Cercós i Montserrat Ribera de ca la Sisa, en una fotografia de l'any 1969.

trobem Josep Tubert Vidal, que feia de fuster al carrer Nou núm. 12; Pere Masó Faura, que feia de ferrer a la plaça d'Amunt; Joan Planes Madern, que era constructor al carrer Girona núm. 12; i Narcís Vergés Juanola que, segons el cadastre, era *especulador*. Com a restes de l'antiga activitat tèxtil de Sant Llorenç de la Muga quedaven dos obradors d'espardenyes, Càndid Duxans Illa, a la plaça d'Amunt, i Pere Ribas Salellas, al carrer Albert Camps 1. Això sí, hi havia dos barbers, al carrer Paula Armet 1, que eren Josep Fita Oliveres i Miquel Sardà Alsina. Declaraven tenir un carro i, per tant, es dedicaven a activitats relacionades

amb el transport, Ricard Serra Batlle, Llorenç Madern Marcé, Narcís Roura Subirós, Baudili Juanola Montcanut i Carles Serra Rigart.

En resum, l'any 1924 hi havia a Sant Llorenç de la Muga tres botigues de queviures, dues carnisseries i tres forns de pa; dues merceries, dos sastres i tres espardenyers; dos barbers, un fuster, un ferrer, un constructor, dos cafès i dos bodegons.

Pocs anys després, una nova fleca es va obrir a Sant Llorenç, a la plaça, prop de *can Martí*. La va posar Josep Madern Bonavia, amb l'ajut del seu germà Toribi, que va fer les obres del nou forn. Després de la guerra, es traslladà a l'altra banda de la plaça, a l'inici del carrer Albert Camps, on va restar molts anys, fins que es va tancar. Un dels fills de la casa, Jordi Madern, fillol del poeta J. V. Foix, es va traslladar a l'obrador de pastisseria que el poeta mantenia a Sarrià, on continua al front

La indústria d'espardenyes fou la darrera manifestació de la llarga tradició tèxtil de la vila. L'anunci és de l'any 1929.



de la pastisseria, a més de dirigir la fundació J. V. Foix.

El comerç ha anat desapareixent al ritme de la disminució d'habitants, però el sector de l'hostaleria i la restauració han crescut d'acord amb la transformació de la vila de Sant Llorenç de la Muga en un lloc de segona residència i estiuatge. La tradicional

“fonda del Muga”, al passeig, que Prim Duxans Urtós mantingué oberta entre 1960 i 1980, amb el seu menjador situat al primer pis, on es feien els canelons i rostits propis de les diades de festa major, ha donat pas a nous establiments com el restaurant Samuga, situat al baixos de la mateixa casa, l'Hostal de l'Aigua, l'Hotel Torre Laurentii, situat a l'antic casal de la família Gelabert, el Grill del Canonge, al carrer Albert Camps, o el bar el Lloro, que atrau el jovent de la comarca per les seves activitats lúdico-festives durant de tot l'any.

ANTIGA CAN MARTÍ

SASTRERIA A MIDA.—Immens assortit en tota classe de robes

Sempre les millors novetats — : — — : — Botiga de Queviures

EMILI NOU

: : : : : : SANT LLORENÇ DE LA MUGA : : : : : :

Anunci de l'antiga casa can Martí, publicat l'any 1929. És l'única botiga del poble que ha continuat interromptament fins a l'actualitat.



28 LES ESCOLES I LES MONGES

68

L'any 1909, Albert Camps Armet promogué l'establiment a la vila de les monges de la congregació de les germanes de Natzarret per tal que hi mantinguessin una escola de nenes. Aquesta congregació, fundada a Barcelona pel pare Manyanet, tenia entre els seus objectius la formació de les nenes, i per aquest motiu algunes de les monges havien adquirit la titulació oficial de mestra d'escola. Amb aquest objectiu s'instal·laren a Sant Llorenç de la Muga quatre mares de l'orde, sota la direcció de la mare Mas, en la casa ara coneguda com can Mandra, a la plaça Major, prop de l'església. Amb l'acord del consistori municipal l'escola pública de nenes de Sant Llorenç passà a ser regida per les monges, mentre que la de nens continuà dirigida per un mestre

nacional en un altre local. L'any 1915 l'escola de nens estava ubicada al carrer Girona, en un local on també s'havia instal·lat la nova sala consistorial de l'Ajuntament. Les condicions de l'escola devien ser, però, força precàries, perquè el mestre es queixava a l'Ajuntament de les males condicions de "l'excusat" de l'escola.

Les monges mantingueren la seva activitat docent com a regidores de l'escola de nenes fins a l'any 1920, quan arran de diversos problemes la casa matriu de l'orde decidí tancar l'establiment de Sant Llorenç de la Muga. Les monges que hi restaven passaren a la central d'Aiguafreda. Una de les constants reivindicacions de les monges a Sant Llorenç fou la de disposar de capella dins la casa.

*Rosa Godall, mestra de Sant Llorenç,
i la seva classe de nenes.
Fotografia dels anys 1930.*

Malgrat la seva activitat docent, l'orde de les germanes de Natzarret era de clausura. La manca de lloc on celebrar missa feia que haguessin de sortir fins a l'església parroquial, cosa que, segons exposaven, resultava difícil per a les germanes de més edat.

L'any 1921, poc després de la marxa de les monges, l'escola de nenes estava situada en la casa número 1 de la plaça de la Constitució, i el seu estat devia ser força precari ja que l'alcalde va oferir per a la resta de l'any una casa al carrer del Pont, incloent-hi, també, casa-habitació per a la mestra.

Carles Camps Armet, juntament amb la seva esposa, Josepa Nicolau, signaren un conveni amb el consistori municipal per tal de resoldre el problema de la precarietat de les escoles públiques i patrocinar la construcció de les noves escoles nacionals. Aquestes se situaren en el que havia estat l'antic hospital de la vila, al costat de l'església. En un acord municipal del 19 de juliol de l'any 1925 s'acceptà per part del municipi el nou edifici, s'acordà nomenar fill adoptiu de la vila el patrocinador i s'acceptà també

Sebastià Campsaulines, mestre de Sant Llorenç i la seva classe de nens a final dels anys 1930.



posar el nom de Carles Camps a la plaça anomenada llavors de la Constitució, i el nom de Josepa Nicolau de Camps a la placeta del carrer de l'església, nom, aquest darrer, que no ha arribat als nostres dies. Les noves escoles s'inauguraren llavors amb assistència de totes les autoritats.

Com a cas destacat de mestre que dedicà la seva vida a l'escola de Sant Llorenç de la Muga hem d'esmentar el Sr. Sebastià Campsaulines Codina, que exercí el seu magisteri a Sant Llorenç entre els anys 1919 i la seva jubilació, el 1945. Havia nascut a Lliurona l'any 1886 i havia aconseguit el títol de mestre l'any 1907. Després d'exercir interinament a Beuda, Ullà, Rocabruna

i Massarach, l'any 1916 fou nomenat mestre en propietat de l'escola de La Quintana (Astúries), després d'Aravell (Alt Urgell), de Blancafort (a l'antic municipi de Tragó de Noguera) i, finalment, el 27 de febrer de 1919, mestre de Sant Llorenç de la Muga.

Entre les alumnes de les monges de Sant Llorenç hem de destacar les germanes Antònia i Engràcia Cros Gurnés, filles del matrimoni que s'ocupava de l'explotació de l'antic molí del comte. Antònia va seguir les monges quan van tancar la casa de Sant Llorenç de la Muga, i ingressà a l'orde tot adoptant el nom de mare Soletat. Uns anys després, el 17 de gener de 1927, la seva germana Gracieta ingressà al noviciat d'Aiguafreda, on adoptaria el nom de Maria Cecília. La mare Cecília desenvolupà tasques docents als diversos centres de l'orde fins l'any 1949, quan fou nomenada Superiora General. A partir d'aquest moment inicià una profunda renovació de l'ordre, que passà a convertir-se en un Institut Missioner. Entre els anys 1952 i 1959 la mare Cecília fundà 26 cases de religioses a Amèrica del Sud. El 9 de març de 1959, però, un accident de cotxe a Dabajuro, Veneçuela, posà fi a la seva missió. Continuada la tasca la seva germana gran, la mare Soledat, convertida en la nova Superiora General de l'orde entre els anys 1959 i 1971.



29 EL TEATRE I LA MÚSICA

70

El teatre ha estat una activitat molt important en la vida de la comunitat de Sant Llorenç de la Muga. Ja en el segle XVI tenim constància de representacions teatrals de caire litúrgic. Així, per Sant Joan de l'any 1616 es representà a la vila una "*Historia llamada de la degollación de San Juan Bautista*". Un parell d'anys després es representà una "*Historia de Santo Tomás de Aquino*". Saltant, però, al segle XIX, dins del moviment iniciat per Anselm Clavé, es fundà a Sant Llorenç una societat coral "*con el fin de dedicarse al canto como a único objeto*". Fou presidida per Llorenç Rubert Lluís, i actuà com a dipositari Enric Massó. Malauradament, les desavinences internes portaren a la seva dissolució l'any 1894.

Més recentment, el local social de la Societat la Fraternitat ha estat l'escenari de les nombroses representacions teatrals que s'han viscut a Sant Llorenç de la Muga. Precisament un dels estiuejants de Sant Llorenç, Narcís Múrio Ponsà, escriví una obra teatral, *Dos galans per a una noia*, comèdia dramàtica en tres actes estrenada a Barcelona a l'Ateneu Catòlic de Sant Gervasi el 16 d'abril de 1950 i publicada per l'editorial Millà l'any 1955. La seva representació a Sant Llorenç de la Muga, sota la direcció del seu autor, congregà tota la joventut local del moment, com ho podem deduir del repartiment, que incloïa Maria Arbolí, Conxita Casellas, Joaquina Rius, Maria Rosa Padrosa, Anna Maria Fàbrega, Josep Maria Cantó, Enric

Escena de l'obra El millor dependent del món, representada l'any 1986.

Arbolí, Narcís Múrio, Miquel Trilla, Miquel Ayats, Joan Ripoll, Joaquim Vergés i Ricard Quera, d'entre d'altres.

Podem posar també, a tall d'exemple més actual, la representació, el dissabte 29 de març de 1986 de l'obra *El millor dependent del món*, comèdia en tres actes original de Francesc Lorenzo. La direcció del grup d'aficionats del poble que portà a l'escena aquesta obra anà a càrrec de Joan Serrat, un dels responsables que el teatre s'hagi mantingut viu a Sant Llorenç de la Muga durant els darrers anys. Entre els actors n'hi havia que han estat també una constant en les representacions teatrals a la Societat.

Parlem de Jordi Ymbert, Maria Rosa Duxans, Antoni Penicot, Llorenç Urtós, Miquel Arxé, Carme Garrigàs o Jordi Solà. La passió que ha representat el teatre a Sant Llorenç ha fet que fins i tot s'adaptessin obres teatrals clàssiques, com s'esdevingué l'any 1994 quan Maria Rosa Duxans i Ricard Quera van adaptar l'obra *A la novena va la vençuda*. Així mateix, l'any 1995 es representà *La mamà té jocs amagats*, dirigida per Ricard Sedó i Jordi Ymbert.

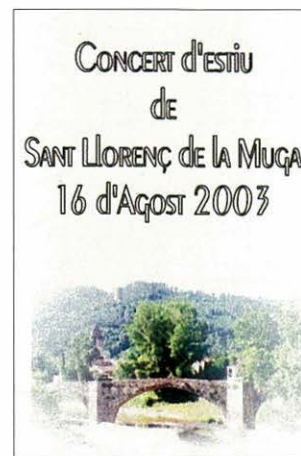
Per Nadal de 1994 es va fer la posada en escena de la versió dels Pastorets titulada *Baldiró i Baldiret*, una obra de Joan Serrat i Francesc d'Assís Picas, i que s'havia representat per primera vegada l'any 1958 al teatre Guimerà de Barcelona. La direcció anà a càrrec de Joan L. Serrat, amb un equip tècnic de 14 persones i 23 actors, entre ells Jordi Ymbert, Patricia Serrat, Ricard Quera, Ricard Sedó i Maria Rosa Duxans. Aquesta obra es representà també al Teatre Municipal el Jardí de Figueres, amb els mateixos actors i amb la incorporació del Ballet del Centre de Dansa de Marta Coll de Figueres.

Quant a la música, s'ha de destacar que Sant Llorenç de la Muga fou un dels municipis que participà en la fundació, l'any 1989, de l'Orquestra de Cambra de l'Empordà, que ha fet concerts a l'església de Sant Llorenç en



Programa de la representació dels Pastorets l'any 1994.

Programa del concert d'estiu de l'any 2003.



diverses ocasions. Més recentment, tot aprofitant la residència al municipi de diversos músics professionals, s'ha endegat una sèrie de concerts d'estiu, que estan assolint continuïtat, i que es fan la diada del 15 d'agost a l'església. L'any 1977 actuà el Quartet Dalí, amb obres de Mozart, Haydn i Hoffmeister. El concert de l'any 2002 presentà

l'actuació del guitarrista Carlos García-Benitez i de la pianista Lisa Challans, juntament amb el quintet Gerió, compost, entre d'altres músics, per Jaume Francesh.

Actuació de la coral Veus de la Muga.





30 LES FESTES TRADICIONALS

72

A principi del segle XX la població de Sant Llorenç de la Muga era coneguda a tota la comarca per les seves festes populars, sovint desenfrenades i tumultuoses. Carnestoltes o la festa dels Sants Innocents eren una bona excusa per desinhibir-se i passar-s'ho d'allò més bé. Joan Amades es fixà en les festes dels Sants Innocents de Sant Llorenç i fins i tot transcriví la música original que la primitiva cobla interpretava durant un tradicional –però permès per l'autoritat– robatori de cols pels horts de la vila per tal de muntar un àpat col·lectiu, acte principal de la diada. En paraules d'Amades, “*La vigília els confreres, proveïts de grans coves, es ficaven per tots els horts amb el fi de robar una bona quantitat de cols que havien de constituir la base d'un àpat*

col·lectiu. El robatori era consentit per les autoritats i pels propietaris per efecte d'un dret de consuetud. Antigament el furt es feia al so d'una tonada especial que tocava una cobla de tres quartans, és a dir, de cornamusa prima, flabiol i tamborí.”

El programa d'activitats del dia dels Sants Innocents començava amb l'ofici solemne, presidit pels tres prohoms de la confraria dels Sants Innocents, els quals s'asseien al banc blau de les autoritats. Unes regles estrictes governaven l'ofertori, realitzat per tres noies, la primera de les quals seria després treta a dansar pel primer paborde i les altres dues pels següents. Amades recull que la competència entre les noies per poder fer l'ofertori donava sovint lloc a escenes còmiques

Sortida de l'ofici religiós el dia dels Sants Innocents de l'any 1930.

i pintoresques, ja que era una gran distinció entre les fadrines de la vila.

La sortida de l'ofici era el moment més esperat de la festa, ja que es feia la tradicional cavalcada pels carrers de la vila. El jovent portava cavalcant sobre un tronc de fusta els tres prohoms de la confraria asseguts en selles de muntar. La comitiva acompanyava els prohoms a la casa del nou president, que havia estat escollit el mateix matí. Una ballada de sardanes exclusiva per als solters, on els paborde treien a ballar les tres fadrines de l'ofertori, tancava els actes del matí. A la tarda, l'àpat col·lectiu era el protagonista de la

feita, que s'acabava al vespre amb el "sereno" cantant la primera hora de la nit des de dalt de la tarima dels músics.

Transcrivim els primers versos d'un programa de mà de principi del segle XX: "N'és diada senyalada / de per tot el firmament / que tant si plou com si fa vent / cal fer riure la mainada. / Per ço, farem gran tabola / els veïns de Sant Llorenç / festejant als Innocents / amb balls y bocins a la cassola. / Com no som pas gent estranya / i de modals... ens en sobra / hi convidem, des del pobre / al més ric de tota Espanya."

Carnaval era també una altra festa assenyalada per la qual s'interessà,

Tradicional cavalcada sobre una barra de fusta dels tres paborde de la confraria dels Sants Innocents el dia de la festa dels sants patrons.



així mateix, Joan Amades. La festa incloïa també un àpat col·lectiu, servit a la plaça d'Amunt, al qual es convidava tothom dels entorns, amb l'advertiment, això sí, "que no portin cap olla ni ansat / segons me varen dir / altrament els serà trencat / procurin per plat i cullera / i que la gana no els quedi endarrera".

Si bé antigament la festa de la societat "La Fraternitat" es feia el dia dels Sants Cosme i Damià, l'any 1929 la festa

Tonada recollida per Joan Amades que es tocava durant el robatori de cols als horts de la vila per preparar l'àpat col·lectiu del dia dels Sants Innocents.

s'havia traslladat a la Pasqua Florida, que aquell any s'esqueia el primer d'abril. Avui dia aquesta festa, però, es fa coincidir amb els dies de festa major de Sant Llorenç. El programa d'actes de l'any 29 incloïa: "Dia 31 de Març. A les 10, ofici solemne cantat per l'orquestra "Els Rossinyols" de Castelló d'Empúries. Dia 1 d'Abril. Festa de la Societat "La Fraternitat"; a les 9 i quart, reunió en el local social, quins socis, acompanyats de l'orquestra, van a buscar a casa la Vila a les autoritats, i junts, van a la Rectoria per dirigir-se plegats amb els clergues a l'Església on s'hi celebra Solemne Ofici a intenció de la Societat. Acabat l'Ofici, processó pels carrers principals de la vila, portant els socis les imatges dels patrons de la mateixa: els Sants Cosme i Damià". Signa l'apartat del programa de funcions religioses Joan Ricart, Prevere.





31 ELS ESPORTS

74

Si un esport ha estat ben lligat a la vida de Sant Llorenç de la Muga és el futbol. Després de la guerra, els soldats del *Batallón del Regimiento de Zapadores nº 8*, destacat a la vila, ajudaren a arranjar un camp per practicar aquest esport. Segurament la necessitat de fer rendibles tots els terrenys de conreu prop de la vila fou el motiu que s'adaptés com a camp de futbol una esplanada en el Pla de l'Engana, a uns tres quilòmetres de la vila, muntanya amunt. Com recorden encara alguns testimonis, "es varen serrar molts pins i es tragueren molts rocs", però les grades les proporcionava la mateixa muntanya. En aquell estadi en plena natura es jugaren partits memorables, com el que, la temporada 1947/48, enfrontà

l'equip local amb el Figueres. Jugaven pel Sant Llorenç Quintín Fàbrega, Valentí Fàbrega, Pere Sabater, Jan Fidel, Josep Ribera, en Llorenç de can Terrats, Prim Duxans, Jep Fidel, Jordi Canet, Guillem Salesa i Enric Arbolí.

Més endavant, però, es jugà en un camp habilitat al costat de la Muga, a l'entrada de la vila, en uns terrenys del mas de la Muntada que se cediren per a ús recreatiu. Durant la festa major de l'any 1966 s'hi celebrà fins i tot un concurs hípic, amb la col·laboració tècnica del reial club de polo de Barcelona i del club hípic de Barcelona. Eren els moments en què J. J. Pérez Boadella construïa el seu xalet al bell mig del castell de Sant Llorenç. Això sí, el comitè d'honor estava format pel capità general de Catalunya, el

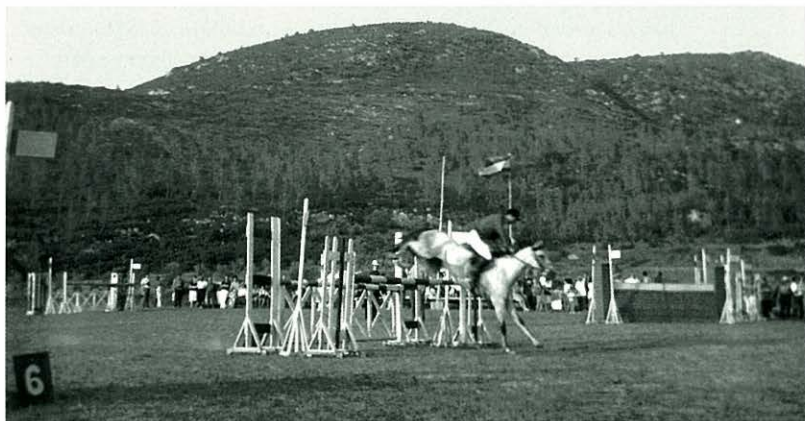
L'equip d'afecionats de Sant Llorenç al pla de l'Engana, abans de la construcció del camp de futbol actual.

governador civil de Girona, el governador militar de Girona, el president de la Diputació i d'altres autoritats franquistes. L'any 1968 se celebrà en la mateixa línia una jornada de tir al plat, i l'emissora de la COPE de Figueres se'n féu ressò: "*gracias a esta lograda organización, la bella ciudad montañera vivió ayer una gran jornada deportiva, que sin duda habrá logrado el fin primordial que se impusieron los organizadores, que no era otro que el de dar nombre a una población que tantos atractivos reúne y que por desgracia son demasiado desconocidos por una gran mayoría*".

L'actual Club de Futbol Sant Llorenç va néixer l'any 1980, i és una entitat amb gran dinamisme i ganes de projecció cap al futur. La primera junta estigué formada per Emili Gil Sallarés, Josep Xartat Montcanut, Miquel Arché, Josep Maria Cantenys i Quim Juanola, entre d'altres. L'any 1984 estrenava estatuts i un nou camp, l'actual, que, a poc a poc, s'ha anat condicionant. Aquest mateix any aconseguia un momentani ascens a la categoria 3a regional. L'any 1995 n'era president Josep Juanola Oliveras, qui va estar sempre dedicat al club en particular i a la vila de Sant Llorenç en general fins a la seva prematura mort. La vila, en reconeixement d'aquesta tasca, li dedicà el parc del costat del Castell.

L'any 1996 el F. C. Sant Llorenç va estar d'actualitat per la seva simpàtica

Concurs hípic realitzat al camp d'esports de Sant Llorenç l'any 1966.



aparició en un programa de TV3, on varen ser entrevistats els seus directius Josep Juanola, Carles Mallart i Pere Guillaumes. El motiu de l'entrevista era el rècord d'haver jugat 68 partits oficials seguits sense guanyar... ni perdre la moral!

Unes altres activitats esportives molt populars a la vila han estat, des de sempre, la cacera i la pesca. Malgrat que els peixos més abundants a la Muga siguin el barb i la bagra, els pescadors han preferit la pesca de la truita i de l'anguila. Les sortides nocturnes i en plena tempesta a la



La pesca a les aigües de la Muga ha estat una de les activitats preferides tant de vilatans com d'estiuejants.

pesca de l'anguila han estat una constant al llarg dels anys. La construcció del pantà de Darnius-Boadella, però, ha canviat el tipus de pesca que s'hi pot fer.

Quant a la cacera, activitat cada cop més reglamentada, resten encara les grans expedicions a *fer el senglar*, que acaben sempre amb un bon tiberi. Miquel Mateu, propietari del castell de Peralada i primer alcalde franquista de Barcelona, es féu construir un xalet de caça en terrenys del mas de can Manera, que havia comprat just després de la guerra. S'explica encara entre els veïns de Sant Llorenç la presència (naturalment secreta) del general Franco en alguna d'aquestes caceres organitzades per Miquel Mateu.

Al llarg dels segles, malgrat l'aïllament de Sant Llorenç de la Muga, molts homes i dones originaris de la vila l'han hagut de deixar i començar una nova vida en d'altres llocs. Aquí anotarem alguns els que han deixat empremta.

Els Masó de Banyoles.

L'any 1296 Garsendis de Masó, de Sant Llorenç de la Muga, i el seu fill Bernat, enfranquien Garsendis, filla de Pere de Plana, de Sant Feliu de Carbonils, que passava a ser dona pròpia de Santa Maria de Besalú. Al llarg del segle XIV els Masó de Sant Llorenç serien la família més poderosa de la vila. Bernat de Masó tindria un fill, Jaume, casat amb Alemanda, que l'any 1324 apareix ja com a vídua. Pocs anys després, concretament el 1335, Guillem de Vilatenim, fill de Jaume de Masó, cavaller de Sant Llorenç de la Muga i Arnau de Masó, cambrer del monestir de Banyoles, reconeixen al bisbe els delmes de Peralada i Cabanes. D'altra banda, l'esmentat Arnau de Masó seria entre els anys 1340 i 1356 abat del monestir de Banyoles, i s'iniciava una vinculació amb aquesta vila que culminaria el 19 novembre de 1415



Làpida sepulcral de la família Gayolà a l'interior de l'església de Sant Llorenç.

quan Pere sa Masó, donzell de Sant Llorenç de la Muga, veí, però, de Banyoles, demanà llicència de traslladar les restes dels seus pares des de Sant Llorenç de la Muga al claustre de Sant Esteve de Banyoles.

Els Riambau de Perpinyà

El 9 de juny de l'any 1412 Dalmau, vescomte de Rocafort, redimí els drets feudals que mantenia sobre Huguet de Riambau, comerciant de Perpinyà. Huguet de Riambau estava lligat a Dalmau per ser fill de Bartomeu Riambau, llavors ja difunt, habitant del castell de Sant Llorenç de la Muga. En aquells moments la compra de la llibertat era l'únic mitjà per poder establir-se en una vila i progressar en els negocis. Desconeixem com li anà a la família d'Huguet

Riambau, però no podem deixar de pensar en una possible relació amb Bernat Riambau, burgès de Perpinyà, diputat a la Generalitat de Catalunya l'any 1443.

Els Camps de Girona

A final del segle XVI Narcís Camps, paraire de Sant

Llorenç de la Muga, s'instal·lava a la ciutat de Girona. L'any 1581 es casava amb Jerònima, vídua de Pere Cruset. El 1600 testava i el 1609 ja era difunt. El seu fill, Rafael Camps, establí una botiga de teles a Girona i es casà amb Mariangela Brugués, vídua de Rafael Amat. Els documents que ens informen d'aquests fets es troben a l'arxiu dels marquesos de Camps, a la vila de Salt. Malgrat que no es pugui establir encara una genealogia que ens porti des de Narcís Camps, paraire de Sant Llorenç de la Muga, fins a Liàtzer Antoni de Camps, casat el 1754 amb Narcisa Font, antecessors dels actuals marquesos de Camps, no resulta molt aventurat imaginar un origen santllorençí per a aquesta coneguda família gironina.

Els Gayolà de Figueres

L'any 1614 apareix ja documentada una denominada *casota de la Gayola* al terme de Sant Llorenç de la Muga. L'any 1621 Joan Gayolà era clergue a l'església de Sant Llorenç, i l'any 1653 Francesc Gayolà era escrivà de Sant Llorenç de la Muga. Un parell d'anys abans, però, Francesc Gayolà s'havia casat amb Margarida Prats, de la família Prats de Figueres. El 1656 el trobem ja com a notari de Figueres. L'any 1702 el seu fill Francesc obtingué privilegi nobiliari de mans de Felip V. Després de les campanyes militars del 1706, en les quals defensà amb les armes a la mà la causa filipista, Francesc de Gayolà i el seu germà Bonaventura –notari de Figueres– obtingueren el privilegi d'afegir un cor al seu escut d'armes amb la llegenda “*FIDELITATE ARDENS*” i una banda amb la llegenda “*SINE FIDELITATE VIRTUS NULLA*”. Una germana, Maria, continuà vivint, però, a Sant Llorenç de la Muga, a la casa del carrer Girona on moriria –soltera– l'any 1734. Sobre la seva tomba, a l'església de Sant Llorenç, hi ha gravat l'escut dels Gayolà.

Els Nou de Sabadell

L'any 1858 Andreu Nou Padern, teixidor de Sant Llorenç de la Muga, s'empadronava a la vila de Sabadell, juntament amb la seva esposa, Lúcia Muntada, també de Sant

Llorenç, i els seus fills Teresa i Josep, de 10 i 8 anys respectivament. Andreu Nou era fill de Damià Nou i Paula Padern, i tenia diversos germans. Un d'ells, Ferriol Nou Padern, s'establiria també a Sabadell l'any 1861 i es casaria amb Antònia García, treballant com a teixidor en aquesta vila del Vallès.

Andreu Nou morí pocs anys després d'establir-se a Sabadell però tingué encara un darrer fill, Enric Nou. L'any 1874 figuren en el padró de Sabadell Lúcia Muntada, vídua, amb els seus fills Teresa, Josep i Enric, tots encara solters, vivint al carrer Lacy 63, en una casa del barri obrer tèxtil de Sabadell. L'any següent Josep Nou Muntada es casà amb Joaquina Aymamí Padró, de Sabadell, i tingueren quatre fills. Per la seva banda, Teresa Nou Muntada es casa amb Fèlix Quer Puig, d'ofici pintor, i s'estableixen al carrer Manso 33 de Sabadell. El 18 de juliol de 1881 naixia el seu fill Josep Quer Nou, que ja hem trobat documentat a principi del segle XX com a estiuvejant distingit de la vila de Sant Llorenç de la Muga. Nét de Josep Quer Nou és el pintor Joan Burrull, que ha mantingut la relació entre Sabadell i Sant Llorenç de la Muga fins als nostres dies.

Entre els germans d'Andreu Nou Padern que es quedaren a la vila de Sant Llorenç trobem Martí Nou Padern, teixidor, domiciliat al carrer de l'Església 4 (*can Martí*), pare d'Emili Nou Vilanova, sastre, a qui trobarem desenvolupant tasques polítiques a principi del segle XX. També hi trobem Maria Rosa Nou Padern, casada amb Felip Duxans, i pares d'en Francesc Duxans Nou.

L'exili republicà al final de la guerra civil del 1936 al 1939 afectà directament la població de Sant Llorenç de la Muga. Alguns santllorentins, reclamats per la justícia franquista, hagueren d'abandonar el país, tal com consta en la documentació de la *Causa General*.

Un cas paradigmàtic és el de Jeroni Colomer Penicot, que un cop a França col·laborà amb la resistència francesa durant la Segona Guerra Mundial.



32 LA POLÍTICA MUNICIPAL

78

Francesc Serrat Muntada, “en Tel” com se’l coneixia, fou alcalde de Sant Llorenç de la Muga els anys 1916 i 1917. Fou un alcalde republicà “no precisament d’aquells alcaldes xirois i peteners”, segons una crònica pòstuma, on es recordava també que “aquella taula rodona de la sala de darrera, si poguéis parlar, ens recordaria en l’espai del temps, la visita d’en Josep Maria Vallés i Ribot, Josep Maria Bofill, Joaquim Salvatella, Martí Inglés, August Pi i Sunyer acompanyats de llur seguici, conspirant tots per guanyar les eleccions a la vila.”

L’any de 1918 fou elegit nou alcalde Narcís Roura March, qui impulsà l’establiment permanent de la Guàrdia Civil a Sant Llorenç. Narcís Roura no

pogué assistir a la cerimònia oficial, que tingué lloc el dia 25 d’agost de l’any següent, ja que morí el mes de desembre de 1918. Fou Juli Vilanova qui presidí l’acte de lliurament de la bandera. Segons les actes, “este *ayuntamiento acuerda hacer entrega y lo verifica al cabo Comandante del Puesto de la Guardia Civil de esta villa D. José Tejeda Buffi, de una bandera de los colores nacionales*”.

Un gir en la política municipal es produí arran de la renovació del consistori el primer d’abril de 1920. El nou equip, presidit per Joan Ribera Ribas, retirà el suport a la Mancomunitat de Catalunya. Dos anys després, una nova renovació de càrrecs portà a l’alcaldia el republicà federal Josep Ripoll Serra. El nou equip es lamentà al

Segell municipal estampat en un document del 1845

governador civil de l’elevat preu que s’havia de pagar pel lloguer de la caserna de la Guàrdia Civil, tot demanant que “*en consideración a la pobreza de este municipio si se podía hacer cargo el Estado de esta actuación y caso contrario se procediera a anular los contratos que a tal fin se hizo*”. El consistori estava format, entre d’altres, per Enric Lluís Montada, Jaume Malirach Coll, Silvestre Archè Barneda i Josep Madern Prat.

El pronunciament del general Primo de Rivera, el 13 de setembre de 1923, donaria inici a una difícil etapa en la vida política del país. El 2 d’octubre

quedaven destituïts tots els consistoris. L'endemà, la Guàrdia Civil prenia un paper clarament polític en la vila de Sant Llorenç de la Muga, ja que *“reunidos bajo la presidencia del Sr. Comandante de este Puesto de la Guardia Civil [...] se debe proceder en votación secreta al nombramiento del Alcalde Presidente y después de verificada resulta elegido por seis votos y una papeleta en blanco D. Pedro Ribas Salellas”*.

Una de les primeres mesures del nou consistori fou establir un nou contracte per al lloguer de la caserna de la Guàrdia Civil, al carrer de Girona número 7. El nou consistori era evidentment addicte al règim, com també ho fou el seu continuador, presidit des de juliol de 1924 per Emili Nou Vilanova, i en conseqüència es multiplicaren els actes d'afirmació nacional, com els nomenaments com a fills adoptius de la vila de Miguel Primo de Rivera (gener de 1926) i del capità general de Catalunya (juny de 1926).

Les eleccions municipals del 12 d'abril del 1931, que portaren a l'adveniment de la segona república, atorgaren l'alcaldia al moderat Prim Urtós Juanola, que es mantingué en el càrrec fins a les eleccions de febrer de 1936,

Enric Lluís Muntada –Farlingo– flequer i alcalde de Sant Llorenç de la Muga a l'inici de la guerra civil.

moment en què l'activitat política a la vila estava ja en plena efervescència. Aquest nou Ajuntament d'esquerres estava dirigit per Enric Lluís Muntada, més conegut per *Farlingo*, flequer del carrer Albert Camps. En aquells moments era secretari en propietat de l'Ajuntament Lluís Reynes, que declarava pertànyer al *“Cuerpo armado de Acción Ciudadana”*, partit pertanyent a la CEDA (*Confederación Española de Derechas Autónomas*). En les seves pròpies paraules, *“en las nefastas elecciones del 16 de Febrero de 1936, fui el apoderado y trabajé denodadamente por el Bloque Nacional o Frente de Derechas en esta población, con la única finalidad de oponerme a la marcha acelerada del*



Alcaldes de la vila de Sant Llorenç de la Muga al segle XX

| | |
|--------------------------|-------------|
| Lluís Vilanova, Joan | 1895 – 1899 |
| Serrat Muntada, Francesc | 1899 – 1901 |
| Costa Oliveras, Vicenç | 1901 – 1907 |
| Roura March, Narcís | 1907 – 1909 |
| Manera Turró, Narcís | 1909 – 1912 |
| Montada Gelabert, Josep | 1812 – 1813 |
| Manera Turró, Narcís | 1914 – 1916 |
| Serrat Muntada, Francesc | 1916 – 1918 |
| Roura March, Narcís | 1918 |
| Ribera Ribas, Joan | 1918 |
| Vilanova Cortada, Juli | 1918 – 1920 |
| Ribera Ribas, Joan | 1920 – 1922 |
| Ripoll Serra, Josep | 1922 – 1923 |
| Ribas Salellas, Pere | 1923 – 1924 |
| Nou Vilanova, Emili | 1924 – 1931 |
| Urtós Juanola, Prim | 1931 – 1936 |
| Lluís Muntada, Enric | 1936 – 1937 |
| Vergés Juanola, Narcís | 1937 – 1938 |
| Lluís Muntada, Enric | 1938 – 1939 |
| Nou Vilanova, Emili | 1939 – 1947 |
| Trilla Falgás, Josep | 1947 – 1951 |
| Urtós Juanola, Prim | 1951 – 1963 |
| Trilla Prat, Miquel | 1963 – 1973 |
| Ribera Godall, Josep | 1973 – 1975 |
| Duxans Urtós, Pere | 1975 – 1983 |
| Casadesús Quintà, Ramon | 1983 – 1991 |
| Sanchez Lirola, Manel | 1991 – 1995 |
| Costa Ayats, Lluís | 1995 – 2003 |
| Sanchez Lirola, Manel | 2003 – 2007 |
| Vila Pujol, Lluís | 2007 |

movimiento marxista, que ya por aquel entonces amenazaba con destruir a España”. No ens resulta estrany, doncs, que amb el nou règim fos immediatament destituït del seu càrrec, cosa que La Veu de l'Empordà denuncià tot seguit. Després de la guerra fou, evidentment, reincorporat al seu càrrec.



33 LA GUERRA CIVIL DEL 1936

80

Es primers dies després del 18 de juliol de 1936 foren molt intensos. De les declaracions recollides després de la guerra pel tribunal de la “Causa General” podem deduir que s’organitzà tot seguit un “comitè revolucionari marxista” que tingué la seva seu a l’antiga casa rectoral. El componien Baudili Alsina Espigulé, Silvestre Arché Barneda, Pere Costa Genís, Joan Parada Pericot, Enric Lluís Montada, Càndid Ayats Serra, Joan Ribera Trias, Josep i Joan Sardà Ayats, Josep Sardà Costa, Pere Tubert Pla i Narcís Vergés Juanola. Alguns d’ells, com Joan Ribera Trias, artiller de la quinta del 32, Joan Sardà Ayats, llavors secretari de l’ajuntament, i Joan Verges Ribas, paleta, s’allistaren tot seguit com a voluntaris a les milícies antifeixistes, concretament a la

columna “Lluís Companys” d’Esquerra Republicana. A més, actuaren com a milicians armats els germans Joan, Eusebi i Joaquim Blanch Tarrés, Gaspar i Silvestre Arché Montalat, Joan Montalat Vidal, Vicenç Arché Costa i Joan Barneda Crich.

El fet més tràgic ocorregut durant els primers mesos de la guerra fou l’assassinat del reverend Joan Ricart Serra, el 9 d’agost de 1936. Segons declarà acabada la guerra el nou rector, mossèn Joan Oliveras, mossèn Ricart, tot i els avisos rebuts, havia decidit quedar-se a la vila. Fou portat dues vegades a declarar a Figueres, acompanyat de l’alcalde, sense arribar a ésser detingut. La nit del 9 d’agost, però, arribaren a la vila dos vehicles amb milicians armats que se

Notable encenser de plata, esmentat per Pere Coromines en les Gràcies de l’Empordà i desaparegut durant la guerra.

l’emportaren, i va aparèixer l’endemà el seu cadàver a la cuneta de la carretera de Figueres a Besalú, al terme d’Avinyonet de Puigventós.

Pocs dies abans de la mort de mossèn Ricard l’església de Sant Llorenç havia estat saquejada. Mossèn Oliveras explica que el dia 4 d’agost arribaren a la població diversos membres dels comitès de Figueres i Tortellà a comprovar l’estat de l’església. Les autoritats de Sant Llorenç acordaren llavors fer un simulacre d’incendi amb alguns bancs i confessionaris, i els milicians marxaren. A la nit del mateix dia, però, diverses persones entraren a l’església i destrossaren altars,

imatges i objectes litúrgics. La peça més valuosa que es perdé, des del punt de vista artístic, fou un Sant Crist de talla del segle XV procedent de l'ermita de Sant Miquel de Fontfreda. Durant aquella nit es profanaren, també, diverses sepultures de l'interior de l'església, que es trencaren a cops de mall.

Durant els anys de guerra civil, la situació de Sant Llorenç de la Muga, en plena reraguarda, fou relativament segura. La proximitat amb la frontera francesa, però, convertí la vila en un punt estratègic per al contraban i les rutes de fugida del país. L'acolliment de refugiats –sobretot estiuejants i familiars dels vilatans– marcà també la vida quotidiana. Tal fou el cas de Fabià Estapé, que anys després escrigué: “*Hi érem l'Aguilar del Condal, en Josep Maria Gelpi, el meu cosí Joan Prat, que va morir jove, i en Joan*



Comerma, que després seria molt famós a l'hoquei Egara.”

Durant el temps de conflicte s'instal·laren a Sant Llorenç diverses unitats militars. A l'església hi hagué un magatzem militar i en diverses cases de la vila s'hi instal·laren milicians. S'efectuaren, també, diverses incautacions per part dels membres del comitè revolucionari. A Carles Camps Armet, que passà la guerra refugiat a Sant Llorenç, li foren robades monedes suïsses per valor d'un milió de pessetes de l'època i se li requisaren dos automòbils. A Prim Urtós, Emili Nou, Miquel Prat, Àngela Montada, Josep Pagés i Vicenç Salleras els foren expropiades diverses propietats i béns. Mercé Costa Sardà fou interrogada diverses vegades pels milicians, que posaren guàrdia permanent a la seva casa, perquè creien que tenia relació amb persones *antirevolucionàries*. Alguns d'ells foren condemnats a mort per part del comitè, sentències que no s'arribaren, però, a executar.

El dia 8 de febrer de 1939, al temps que una interminable corrua de refugiats avançava cap a les muntanyes per passar a França, cinc explosions feren

Mossèn Joan Ricard Serra, rector de Sant Llorenç de la Muga, assassinat la nit del 9 d'agost de 1936 al terme d'Avinyonet de Puigventós.



Imatge d'un Sant Crist, talla del segle XV, cremat la nit del 4 d'agost de 1936 .

volar part de l'església, la porta de la qual va a anar a parar al mig de la plaça major. Afortunadament no es produí un esfondrament de la nau principal. Per tal de dificultar l'avançament de les tropes nacionals es dinamità, també, el pont nou de la carretera de Figueres, encara que la carrega no arribà a explotar ja que els soldats responsables fugiren precipitadament, sembla que pensant que arribaven les tropes *nacionals*. Finalment, el dia 10 de febrer entraren a la població les tropes franquistes. Fabià Estapé recorda: “*Primer van arribar un comandant amb dos o tres soldats, i l'endemà, les tropes. A casa meva es va celebrar el final de la guerra civil amb un gran plat d'arròs bullit, blanc, i res més.*”



34 LA POSTGUERRA I EL FRANQUISME

82

L'endemà mateix de l'entrada de les tropes *nacionals* a Sant Llorenç de la Muga s'organitza el nou ajuntament. L'acta del dia onze de febrer de 1939 explica que es reuneixen per citació del comandant militar de la plaça, Enrique Rubio, els veïns Emili Nou Vilanova, Joaquim Tremosa Escala, Juli Vilanova Cortada i Joaquim Ribera Trias, a fi de constituir la comissió gestora municipal "*con motivo del feliz cambio de régimen*". La comissió acordà nomenar alcalde Emili Nou Vilanova, que ja havia exercit el càrrec en el període de la dictadura del general Primo de Rivera, i vocals els altres tres. Tot seguit la maquinària burocràtica es posà en marxa per tal de restablir l'ordre anterior. El 5 d'abril acorden restituir tots els actes, cerimònies i

béns eclesiàstics així com "*todo aquello que fue norma y tradición de la Patria*". Entre aquests béns s'incloua el cementiri municipal, que havia estat declarat *civil* el 18 de maig de 1932. El primer de maig acordaren donar un darrer termini de 72 hores perquè tots els refugiats que hi havia encara al terme municipal anessin a la plaça militar de Figueres.

El 24 de juliol s'acordà portar a efecte una sèrie de canvis de noms de carrers. D'aquesta manera la rambla Josep Martí passava a dir-se "*Rambla del Caudillo*", la plaça Nova (actual plaça de Baix) passava a "*Plaza de José Antonio Primo de Rivera*", l'avinguda de *la República* (actual carrer del Pont) canviava a "*Avenida del General Mola*" i el carrer

Fortificació a la vora de la Muga que formava part de la coneguda popularment com a línia Gutiérrez, realitzada a l'acabament de la guerra civil.

14 d'abril (actual carrer del Barri) a "*José Calvo Sotelo*".

La maquinària franquista es posà en marxa tot seguit per perseguir els sospitosos d'activitats a favor de la república. El 15 d'octubre de 1940 el fiscal instructor de la "*causa general de la rebelión marxista en Gerona y su provincia*" envià els corresponents oficis a l'ajuntament de Sant Llorenç de la Muga perquè donessin compte explícitament de tots els morts i desapareguts, les relacions de fets constituents de delictes i els noms de les persones sospitoses de les referides

accions. Aquests informes foren contestats el 27 de juny de 1941 per l'alcaldia de Sant Llorenç de la Muga, i s'utilitzaren en els processos contra els detinguts. El 10 de juny de 1942 es demanava declaració a les persones afectades per delictes per part dels "rojos", demanant explícitament que denunciessin els suposats autors. El 15 de març de 1943 s'hi afegia la declaració de mossèn Joan Oliveres fent referència a tots els fets relacionats amb la parròquia.

Mentrestant, la justícia militar actuà amb rapidesa i, paral·lelament a la confecció de la *causa general*, diverses persones foren ja jutjades per tribunals militars en el "Sumarísimo de urgencia seguido por el delito de rebelión militar". El primer processat fou Enric Lluís Muntada, condemnat el 25 d'abril de 1939 a la

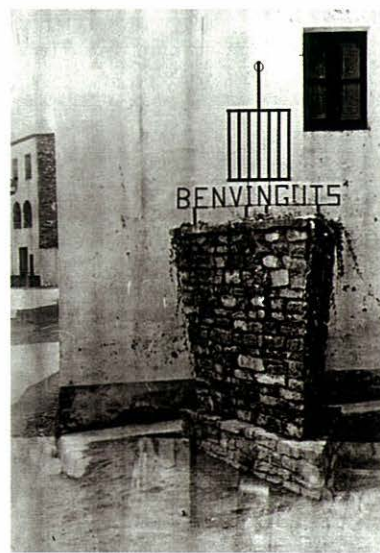
pena de reclusió perpètua. Més endavant, mossèn Oliveras intercediria al seu favor tot al·legant que malgrat tot, el dia de la destrucció de l'església Enric Lluís havia salvat el Santíssim de la seva profanació. Felip Campà Coll, afiliat a la UGT, fou acusat d'haver participat en el saqueig de l'església i d'haver-se apropiat d'un parell de bancs i una tarima d'altar. Fou condemnat a 15 anys de reclusió. Pere Masó Faura, ferrer, també fou trobat culpable d'haver participat en el saqueig de l'església i d'ésser militant de l'Esquerra i del Bloc Camperol. Fou condemnat a vint anys de reclusió. Dels altres que s'esmenten en les denúncies, els germans Blanch fugiren a Mèxic, i Gaspar Arché Montalat i Joan Vidal Serra ho feren a França.



Banderí promocional de la vila realitzat durant els anys 60 del segle XX.

El nou govern municipal encapçalat per Emili Nou Vilanova continuà durant uns anys fins que Nou fou rellevat en el càrrec d'alcalde per Josep Trilla Falgás, després per Prim Urtós Juanola, Miquel Trilla Prat, Josep Ribera Godall i, finalment, Pere Duxans Urtós que mantingué l'alcaldia en les primeres eleccions democràtiques de 1979.

Durant els primers anys de la postguerra es féu notòria la presència de destacaments militars que feien tasques de fortificació a la frontera, la que coneixem ara com a *línia Gutiérrez*.



Monòlit que durant alguns anys donava la benvinguda als vilatans. Correspon a l'època de les campanyes d'embelliment dels pobles promogudes pel govern.

A principi de la dècada dels 50 hi havia encara a la població el batalló del "regimiento de zapadores de fortaleza número 1".

El 19 de juny de 1964 se celebrà a Sant Llorenç el "Día de la Provincia" amb motiu d'haver rebut el premi de la "III Campaña de embellecimiento de pueblos rurales", organitzada per la "Jefatura Provincial del Movimiento" amb l'assistència del governador civil i les autoritats provincials. Durant aquell dia, Sant Llorenç de la Muga ostentà oficialment la capitalitat de la província.



35 LA RECONSTRUCCIÓ DE L'ESGLÉSIA

84

Després de la guerra civil del 1936-39 l'església de Sant Llorenç de la Muga estava en un estat deplorable. L'arquitecte figuerenc Pelayo Martínez fou l'encarregat de les reformes per rehabilitar l'edifici. Els apunts de l'arquitecte, amb les anotacions de la visita a les ruïnes del temple fetes el 10 de juliol de 1939, així com les seves propostes de reforma, encara es conserven. Entre les seves notes hi podem llegir: "església romànica de 2 naus amb 3 absis i campanar. Cor i capella lateral d'estil gòtic. Arc de ? punt de 13,50 m llum (molt notable)". Quant a les observacions de l'estat general apuntà: "Destrucción de la cubierta de la Sacristía. Destrucción total del ábside de la parte de mediodía (muros y cubiertas).

Destrucción de la bóveda de la capilla del Santísimo. Dislocación de las bóvedas de sustentación del coro. Perforación de la bóveda en la nave lateral de mediodía en la parte inmediata al ingreso. Grietas de consideración en los muros y bóvedas así como averías importantes en el tejado. Destrucción de la totalidad de los altares en número de siete, con las imágenes correspondientes". Es féu un pressupost inicial per a la reconstrucció de 70.120 pessetes.

Les obres realitzades modificaren força l'edifici. A part de la reconstrucció de l'absis de migdia, sota un projecte totalment nou, s'optà per fer desaparèixer la sagristia, que era un afegit darrera l'absis nord, eliminar les dues capelles laterals que estaven

Mossèn Miquel Casteys i Joan Serra, de l'Art del Vitrall, amb un dels nous vitralls instal·lats a l'església de Sant Llorenç l'any 2002.

adossades al mur nord i convertir les dues del mur sud en la nova sagristia. Pelayo Martínez dissenyà també el nou altar major amb la incorporació d'una imatge de Sant Llorenç, tal com es portà a efecte al cap de poc temps.

Les obres de reconstrucció les dirigí el mestre d'obres Simó Gratacós amb el suport econòmic i material obtingut per la comissió pro-reconstrucció del temple, formada el 25 de març de 1940. Segons la memòria final de la comissió, a part del que estava projectat per l'arquitecte es feren alguns canvis més, com "el derribo de la fachada y escalera sobrepuesta a la

fachada antigua y arreglo de ésta, hacer todo el pavimento nuevo, perforar la bóveda y hacer la escalera que sube al campanario y hacer el zócalo y mesa del altar nuevo y de piedra". Tenint en compte les prestacions personals en forma de jornals de més d'un centenar de veïns de la vila, que representaven 11.310 pessetes, més unes despeses en metàl·lic de 19.821 pessetes (recollides per subscripció popular) i el valor dels materials cedits (3.621 pessetes), la reconstrucció del temple costà un total de 34.752 pessetes.

Les reformes de l'església parroquial s'inauguraren per la festa major de l'any 1941. El dia 9 d'agost es féu la reconciliació del temple per part del bisbe de Girona, amb un ofici solemne celebrat per mossèn Pere Xutglá de Figueres amb el cor de la "Schola" parroquial de Figueres. A la tarda, hi hagué una representació per la escolania de Figueres del drama líric *El*

1875 Joan Quera Fita (C)
 1878 Joan Avellana (R)
 1979 Josep Molera (C)
 1882 Domènec Ordeix (C)
 1883 Hermenegildo Trias (C)
 1884 Jaume Reixach (V)
 1886 Benet Gimbernat (C); Josep Déu (C)
 1888 Joan Rabessedà (C)
 1889 Andreu Bascos (C)
 1891 Frederic Vidal (C)
 1894 Martí Viñals (C)
 1897 Josep Puig (C)
 1900 Carles Pont (C); Enric Pi (C);
 Pere Illa Pagés (C)
 1905 Ramon Costa Massot (C)
 1906 Lluís Deu (R)
 1909 Joan Casulleras
 1910 Francesc Santaaulàlia; Joaquim

Mercader (V)
 1911 Miquel Prats Bruguera.
 1912 Carles Faricats Vilella (C).
 1915 Ramon Romanach (V); Miquel
 Comas (C)
 1916 Josep Piernau (V)
 1920 Jaume Torallas (R)
 1921 Ramon Canadell (V)
 1925 Lluís G. Pla (C)
 1928 Miquel Gou; Vicenç Martinolas (E);
 Joan Ricart (R)
 1929 Miquel Ros (C)
 1930 Gaspar Geli (C)
 1931 Joan Ricart(R), Josep Grabulosa (C)
 1940 Carles Pont (E), Josep Viñals (E)
 1941 Joan Oliveras (R)
 1959 Josep Pujol (R)
 1967 Josep Planas (R)

hijo del veterano, del pare Sancho en el local de la "F.E.T. y de las J.O.N.S.", que, evidentment, era el local de la Societat.

Les transformacions posteriors de l'església han estat menors, bàsicament per adaptar el temple als canvis en la litúrgia, com avançar l'altar per poder

Llistat dels rectors (R), vicaris (V), coadjutors (C) i ecònoms (E), de la parròquia de Sant Llorenç de la Muga, des de 1875 fins al darrer rector que visqué a la parròquia. La data correspon a la de la primera aparició en la documentació.

celebrar cara als fidels. Les darreres reformes han consistit en l'arranjament del terrabastall sobre l'antiga coberta de pissarra de l'església, inutilitzat després de la guerra. Abans, aquest local havia estat d'ús municipal i s'hi guardava l'arxiu de l'Ajuntament, que va quedar pràcticament destruït durant el saqueig a l'església de l'any 1936.

Darrerament, una notable millora ha estat la instal·lació d'un conjunt de set vitralls per part del taller sabadellenc *L'Art del Vitrall*, sufragats per subscripció popular.



Interior de l'església de Sant Llorenç després de la reconstrucció dirigida per l'arquitecte figuerenc Pelayo Martínez.



36 ELS AJUNTAMENTS DEMOCRÀTICS

86

Les primeres eleccions municipals democràtiques del 1979 revalidaren l'alcaldia per a Pere Duxans Urtós. A les eleccions locals de 1983 votaren 96 dels 153 electors. Tots els candidats presentats eren independents sota les sigles de Convergència i Unió. Resultà elegit Ramon Casadesús Quintà. L'any següent, a les eleccions al Parlament de Catalunya, la majoria dels votants donaren suport a CiU, 82 vots davant de PSC-PSOE, que amb 10 vots resultà ser la segona força, seguida d'ERC amb 7 vots, AP/PDP/UL amb 4 i només un vot per a cadascun del altres, PSUC, PORE, i PST. Les diferències s'escurçaren a les eleccions generals de 1986, que guanyà, però, CiU. Les eleccions locals del 13 d'abril de 1987 revalidaren l'alcaldia per a Ramon

Casadesús, aquest cop integrat a CDC. En les eleccions europees que es realitzaren conjuntament, continuà la majoria a favor de CiU (42 vots) per davant de PSC i AP, empatats a 14 vots. La majoria de votants de CiU es manifestà de nou en les votacions al Parlament de 1988 i a les generals de 1989. El relleu a l'alcaldia es produí en les eleccions de 1991, on resultà elegit alcalde l'independent Manel Sánchez Lirola, metge de la població.

El 30 d'abril de 1979 s'aprovà el canvi de nom d'alguns carrers de la vila. El carrer General Mola passà a dir-se carrer del Pont, el carrer Calvo Sotelo es transformà en carrer del Barri, la Rambla del Caudillo en "el Passeig" i la plaça José Antonio en plaça de Baix. El fet és, però, que als anys 80 Sant Llorenç de la

*La nova urbanització
Vall-Muga.*

Muga acusava un greu endarreriment en els serveis bàsics, comparativament amb les altres poblacions de la comarca. En una entrevista de l'any 1993, Manel Sánchez explicava que "fa deu anys Sant Llorenç era un poble condemnant a morir. Hi havia una manca d'infraestructures total. L'ajuntament era una ruïna. El consultori era del tercer món, segons va reconèixer el mateix delegat del Govern, Xavier Soy. No hi havia xarxa d'aigua potable i la il·luminació era deficient perquè només hi havia 20 bombetes de 125 volts que ningú no sabia com s'encenien. I els carrers sense asfaltar, per suposat."

Tot això donava a la població un cert aire entre rústic i bucòlic però

difficultava les condicions de vida. El fet és que la població permanent anava disminuint. Malgrat l'oposició inicial d'una part dels residents, tant permanents com estiuejants, originada per motius que anaven des de lamentar la pèrdua d'encant de la vila fins al cost de les repercussions econòmiques, s'iniciaren finalment les obres de transformació de la vila.

El 23 de juliol de 1994 el President de la Generalitat de Catalunya, Jordi Pujol, arribava –en helicòpter– a Sant Llorenç de la Muga per tal d'inaugurar les obres de pavimentació i millora de la vila. Durant l'acte el president va posar al poble com a exemple de la col·laboració entre veïns i institucions tot dient *"hi ha gent, i a Catalunya això passa, que es pensa que tot se'ls ha de donar fet i que s'ha de parar la mà aquí i allà, però en realitat un país que es*

pensi que per anar endavant s'ha de parar la mà no hi anirà pas".

Manel Sánchez deixà l'alcaldia en mans de Lluís Costa Ayats, de CiU, a les eleccions locals de 1995. Costa l'ha mantinguda dues legislatures més, fins a les eleccions de 2003, en què s'ha viscut un canvi de color polític. Efectivament, Manel Sánchez, que es presentava ara sota les sigles del PSC-PSOE, recuperà l'alcaldia davant les candidatures de CiU i de ERC.

Vista la limitació del nucli de Sant Llorenç, molt aviat es pensà en la urbanització dels voltants per cobrir la demanda de noves residències. Després d'uns anys de poc control urbanístic, que donà lloc a la creació d'una sèrie d'habitatges aïllats en la zona de Sant Antoni, el creixement urbanístic fora del nucli urbà s'ha



Primera fira de la mongeta. Una iniciativa per promocionar la vila a partir d'un dels seus productes tradicionals, la mongeta del ganxet.



Capçalera de El Full, revista trimestral d'informació municipal publicada per l'Ajuntament de Sant Llorenç de la Muga des de l'agost de l'any 1987.

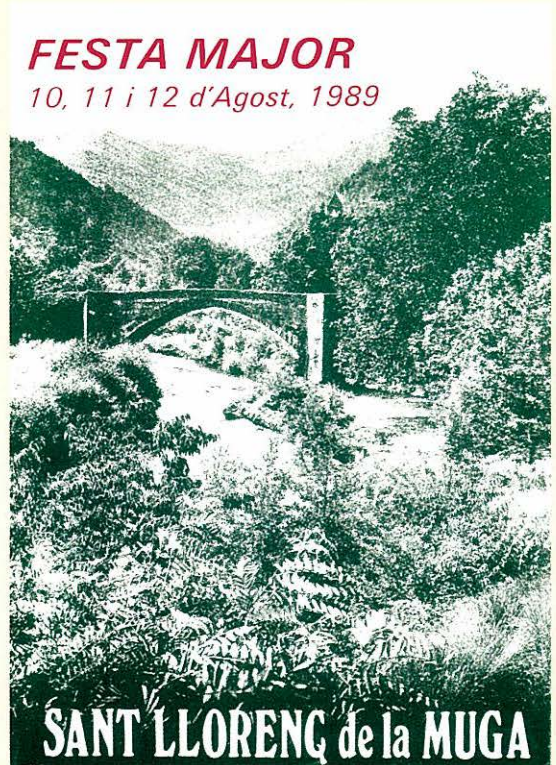
reconduït tot delimitant les zones urbanitzables i aplicant-hi programes de sanejament. La primera urbanització es realitzà en el tancat que havia estat de l'Hospital de Figueres, on es construïren carrers i uns pocs habitatges, tot mantenint els murs del tancat original. Més recentment, s'ha creat la urbanització Vall-Muga que, amb criteris urbanístics més estrictes, ha ordenat la zona residencial de Sant Antoni i ha aportat una nova oferta de sòl urbanitzable a la vila.

La data de la festivitat de Sant Llorenç, el 10 d'agost, en plenes vacances d'estiu, ha comportat que la Festa Major de Sant Llorenç hagi anat adquirint un gran protagonisme en la vida de la comunitat estiuenca de Sant Llorenç de la Muga, en detriment d'altres festes tradicionals com la dels Sants Innocents, Carnaval o Pasqua. Ramon Casadesús, alcalde l'any 1988, escrivia en el programa de festes: *"Em dirigeixo a vosaltres des d'aquest programa que s'edita per primera vegada en els darrers anys, tot i confiant que serà del vostre grat i per tal de felicitar-vos en aquestes dates tan especials com són les de la nostra Festa Major"*.

Al voltant de la Festa Major s'apleguen a Sant Llorenç de la Muga amics i familiars en uns dies de màxima concentració humana a la vila. En el programa de la festa major de l'any 1949 hi podem llegir: *"Si bien antaño las fiestas mayores eran la reunión de toda la familia dispersa alrededor del hogar común, hoy, a pesar del materialismo que todo lo invade, de la facilidad para divertirse que hay, restando algo de la importancia que tenían las mismas, todavía conservan aquel sabor familiar al esperar al hijo, a la hija que allá en la ciudad hace convergir sus vacaciones con la Fiesta mayor del pueblo."*

L'organització de la Festa Major s'acostuma a delegar a una comissió de festes, formada bàsicament per jovent del poble, que té cura de tots els aspectes relacionats amb la celebració, des de la contractació de les orquestres de ball fins al subministrament del menjar i les begudes durant els dies de la festa. A tall d'exemple podem anotar algunes activitats previstes en el programa de la Festa Major del 2002, representatiu del que han estat les festes majors dels darrers anys:

"Divendres 9 d'agost. A les 11 de la nit, Concert i ball amb l'Orquestra i Cors de Janio Martí. Dissabte dia 10



Programa de la festa major de 1989.

d'agost. Diada de sant Llorenç. A 2/4 de 12 del matí Cercavila, Ofici, Sardana i Vermut en honor al Sant Patró. A les 6 de la tarda, audició completa de Sardanes. A les 11 de la nit, concert i ball amb l'Orquestra Internacional Selvatana. Diumenge 11 d'agost. A 2/4 de 12 del matí, Cercavila, Ofici, Sardanes i Vermut en honor a Sant Cosme i Sant Damià. A les 5 de la tarda, Futbol, XIX Trofeu Sergi. A les 7 de la tarda, audició completa de sardanes amb la cobla Vila de la Jonquera. A les 11 de la nit, cantada d'havaneres i rom cremat amb el grup Peix Fregit.



Commemoració del 25è aniversari de les cucanyes d'estiu organitzades per la família Salesa.

Dilluns, 12 d'agost. Cucanyes infantils. Al vespre, actuació del grup d'animació infantil"

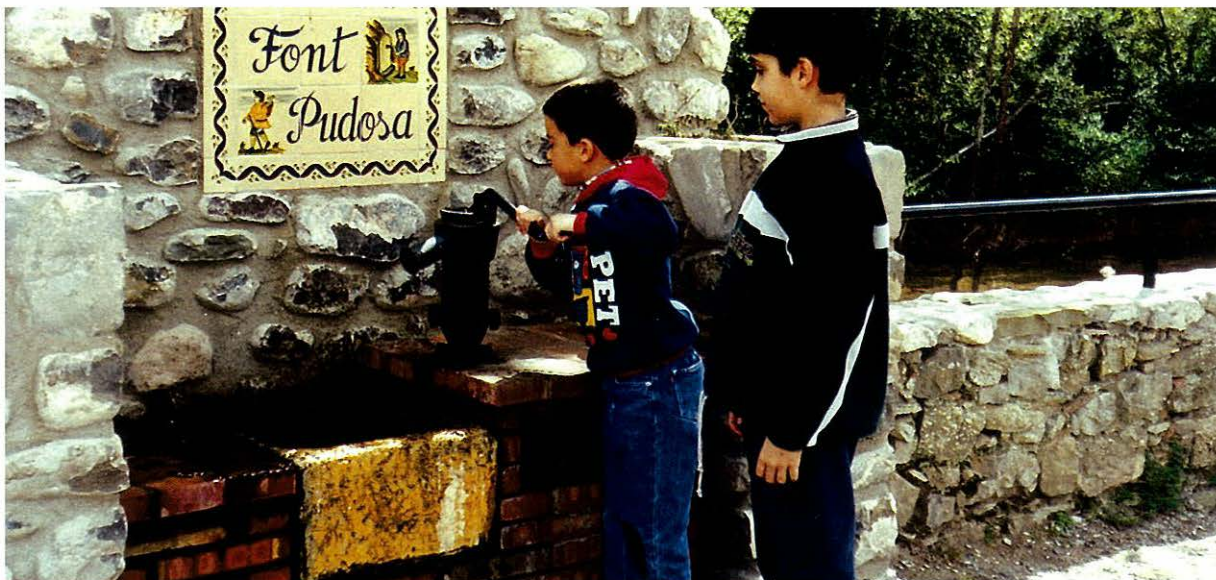
Les cucanyes de Sant Llorenç s'han convertit en un veritable fenomen social. A partir d'una modesta i tradicional activitat d'estiu, l'any 1974 Guillem Salesa, figuerenc amb arrels a Sant Llorenç de la Muga, juntament amb els seus familiars, els germans Enric i Bienvenido Salesa, aportaren un nou impuls a les cucanyes. El 1994, any del 20è aniversari, hi participaren 46 nens i nenes repartits com sempre en quatre equips, "els Blaus", "els Verds", "els Vermells" i "els Grocs". El matí es dedicà al campionat de futbol, i la tarda a les proves culturals: dibuix i eslògan sobre la vila; esportives: cursa de relleus, estirar la corda, patinatge; i, finalment, un campionat de disfresses. L'equip guanyador va ser "el Blau" i els seus membres varen rebre la medalla d'or; els segons, "els Vermells", la de plata i els tercers, "els Verds", la de bronze. Finalment, el darrers classificats

varen rebre també premis diversos. El lliurament dels premis, amb la presència de les autoritats locals, es féu en finalitzar l'actuació d'un grup de pallassos. L'any 2003, coincidint amb el 25è aniversari de la iniciativa, el consistori dedicà els nous jardins darrera l'església a la família Salesa en reconeixement a aquesta desinteressada tasca en favor de la mainada.

Al llarg dels anys s'han anat completant les activitats estiuenques al voltant de la Festa Major amb iniciatives que han tingut més o menys continuïtat, com cucanyes aquàtiques, les baixades en "barca" per la Muga, o l'activitat dels "tallers a la plaça", que s'inicià l'any 1996 per iniciativa de Joan Serra i amb la col·laboració de *La Llufa*, la revista popular de Sant Llorenç, amb un taller de construcció de calidoscopis. Des de llavors ha tingut continuïtat amb diverses actuacions que han donat mostra d'un gran enginy i que han fet participar tota la mainada, especialment els més petits, però també els més grans, que hi actuen de monitors.

Descens en vaixells casolans per la Muga, en una edició de les cucanyes "aquàtiques" dels anys 1990.





37

LES REFORMES URBANÍSTIQUES

90

Un cert sentiment d'abandonament dels elements arquitectònics de la vila portà a principi de la dècada de 1980 a la constitució de l'associació dels Amics per a la Conservació del Patrimoni Artístic de Sant Llorenç de la Muga (ACPA), presidida per Jordi Ymbert Sels. Tot i que la vida activa de l'associació fou breu, ja que al final s'integrà a la Societat la Fraternitat, la seva primera actuació fou molt important, la restauració de la capella de Sant Jordi i la recuperació de la talla barroca del seu patró.

Els portals de la muralla són, sens dubte, els elements més característics que han sobreviscut de la vila medieval. El portal de Baix es va modificar a principi de segle per tal que hi pogués

passar el cotxe de línia. Prop d'ell, s'ha restaurat molt encertadament una de les torres de la muralla, la torre d'en Farlingo, i s'ha condicionat el llenç de muralla que limitava l'antic cementiri de la vila fins a la baixada de la font Pudosa. El portal del Mig, que dona al riu, força ben conservat, s'ha restaurat per tal de consolidar la part superior i s'hi ha posat una reixa que suggereix els temps en què es tancava la població durant la nit. El portal de Dalt es va restaurar d'una forma més radical, tot seguint un projecte de l'arquitecte Ramon Artal Rodríguez, elaborat l'any 1986 i subvencionat per la Generalitat de Catalunya. El projecte coronà la torre amb una coberta de ferro i vidre inspirada en el campanar de la vila, coberta que actualment ha estat retirada. Al mateix temps, s'enderrocà

La font Pudosa, després de la seva reforma.

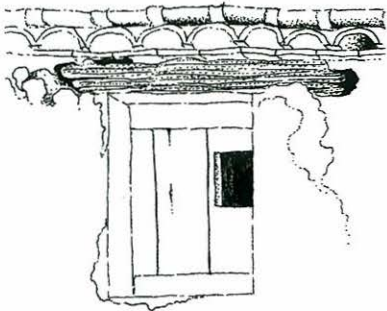
una de les cases annexes al portal i s'hi construï una escala exterior de ciment armat.

Del castell, completament arruïnada ja a mitjan segle XIX, resten en peu unes torres i algun llenç de muralla. A mitjan dècada dels anys 1960 la família barcelonina Pérez-Boadella, que havia portat diversos esdeveniments "socials" a la vila, va començar a construir-hi una casa al bell mig de les runes, malgrat la legislació ja llavors vigent sobre la conservació dels recintes castellers. Es perdé no només la possibilitat de mantenir per a la vila un conjunt arquitectònic i històric molt important sinó que amb les obres es perdé, també,

l'oportunitat de realitzar excavacions arqueològiques en el recinte.

Una característica molt notable de l'evolució urbanística de Sant Llorenç de la Muga al llarg de la segona meitat del segle XX ha estat l'increment de l'habitatge de segona residència. Si els primers estiuiejants –que s'estaven bàsicament de lloguer o en cases de familiars– no suposaren cap transformació en l'urbanisme de la vila, els nous estiuiejants de la segona meitat del segle XX, moltes vegades els seus mateixos descendents, han promogut una total remodelació que ha coincidit en el temps amb el fenomen de la despoblació del camp. L'estructura tradicional de les cases de Sant Llorenç estava condicionada per la seva utilitat per a la vida quotidiana en una societat rural. Així, els baixos de

Molts elements tradicionals de l'arquitectura de la vila estan desapareixent sota la pressió urbanística i les reformes integrals. Dibuix de Llorenç Pascua.



les cases –sovint amb parets de pedra i amb voltes d'encanyissat– es destinaven al bestiar, especialment per als matxos, o a petits corrals amb gallines, conills o porcs. En d'altres casos s'hi mantenien encara els obradors d'activitats tant artesanals com comercials, herència de les activitats tèxtils d'un passat no tan llunyà. La vida es feia al pis principal, amb la llar de foc com a centre de l'activitat casolana. El segon pis, amb les finestres sempre obertes, es destinava a guardar els productes del camp, com panotxos de blat de moro, patates o embotits. L'adaptació d'aquestes estructures a les cases de segona residència no ha estat fàcil, i ha comportat la seva transformació total. Edificis antigament unifamiliars s'han anat dividint i transformant en habitatges plurifamiliars. De totes maneres, resulten encara molt més traumàtiques les actuacions més recents, que en lloc de reformar es basen a enderrocar completament l'antiga edificació per construir-hi un nou edifici, fins i tot amb aparcaments subterrànics, això sí, imitant l'estil rústic tot aplicant pedra de riu a la façana. D'aquesta manera, han anat desapareixent els autèntics vestigis de les antigues construccions i pot arribar que ens quedem, en un futur no gaire llunyà, amb una vila d'estil rústic-medieval de disseny. Rosa Maria Fraguell ha escrit referint-se a aquest nou model: "*La adaptació de la oferta*



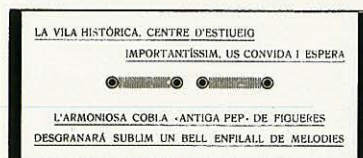
El president de la Generalitat, Jordi Pujol, i l'alcalde de Sant Llorenç, Manel Sánchez, inaugurant les obres de reforma i pavimentació de la vila. Juny de 1994.

turística de Sant Llorenç de la Muga a las nuevas demandas parece llevar a la localidad a una severa degradación del paisaje y a una ocupación masiva del territorio, lo que sugiere la necesidad de recuperar el modelo anterior y de evitar la confrontación entre segmentos turísticos con un comportamiento y percepción del espacio turístico antagónicos." Serà doncs tot un veritable repte, els propers anys, poder compaginar modernitat i tradició, qualitat de vida i paisatge, sense haver de renunciar a unes arrels assentades sobre més d'un mil·lenni d'història.

Quan, l'any 1849, Pascual Madoz publicava el seu *Diccionario Geográfico-Estadístico-Histórico de España y sus posesiones* Sant Llorenç de la Muga tenia el seu màxim nombre d'habitants i es recordaven encara els anys de les guerres amb França. Madoz escrigué: “*Es desconocida la antigüedad de esta población porque no existen archivos ni documentos que hablen de ella, falta que tal vez se debe a las guerras habidas con el vecino reino de Francia, en las cuales ha sido una de las primeras invadidas, saqueadas y arruinadas*”. Malgrat que Madoz no ho sabés, sí que hi havia llavors encara documentació prou important a la vila, com la sèrie de volums notariais que, malgrat algunes interrupcions, abasta des del segle XIV fins a principi del segle XX, i que actualment està repartida entre l'Arxiu Històric de Girona i l'Arxiu Històric de l'Alt Empordà; la sèrie de llibres i pergamins de l'església de Sant Llorenç, actualment a l'Arxiu Diocesà de Girona, malgrat la irreparable i intencionada desaparició –a principi de la dècada de 1980– dels volums més antics, abans no es custodiessin a Girona; i, finalment, l'ajuntament guardava en el local sobre l'església documentació municipal diversa –entre la qual hi havia processos de la cúria de la vila des del segle XVII– documentació que, malauradament, es va cremar durant la guerra civil.

Si seguim analitzant textos clàssics, trobem com Joaquim Botet i Sisó, després d'una molt acurada descripció física del terme i de les activitats econòmiques de la vila escriu: “*En lo segle XIII eren senyors de la vila los vescomtes de Fenollet, dels quals per matrimoni de Na Blanca de Sexach, filla del vescomte de Fenollet, amb Dalmau, vescomte de Rocabertí passà lo senyoriu a n'aquesta darrera família*”. L'enciclopèdia *Espasa*, editada entre els anys 1908 i 1930, en l'entrada “*San Lorenzo de la Muga*” reproduceix, paraula per paraula, la història de Botet i Sisó. També ho fa Joaquim Pla i Cargol en diverses de

Portada del “Llibre de Festa Major de Sant Llorenç” corresponent a l'any 1929, amb una fotografia de la cobla «Antiga Pep» de Figueres.



les seves obres. No fou fins la publicació de l'obra *Els castells catalans*, els autors de la qual investigaren sistemàticament documentació de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, que s'aportaren dades noves que mostraren clares contradiccions amb el que hi havia publicat. Moltes d'aquestes qüestions es pogueren resoldre gràcies a l'accés a la documentació conservada a l'antic arxiu comtal de Peralada i foren publicades l'any 1972 en l'article “*San Lorenzo de la Muga, notas históricas*”. Diverses obres de recopilació posteriors, com l'*arquitectura medieval a l'Empordà*, de Joan Badia i Homs o la *Catalunya Romànica* i també obres més divulgatives, com *els Pobles de l'Empordà*, de Montserrat Vayreda, hi fan referència directa.

L'enciclopèdia *Espasa* té també una entrada sota el títol “*Batallas de San Lorenzo de la Muga*”, on hi ha una llarga explicació sobre la Guerra Gran a Sant Llorenç, amb bibliografia inclosa. Hi trobem des de la història de l'Empordà de Pella y Forgas fins a obres especialitzades en història militar com l'estudi de J. N.



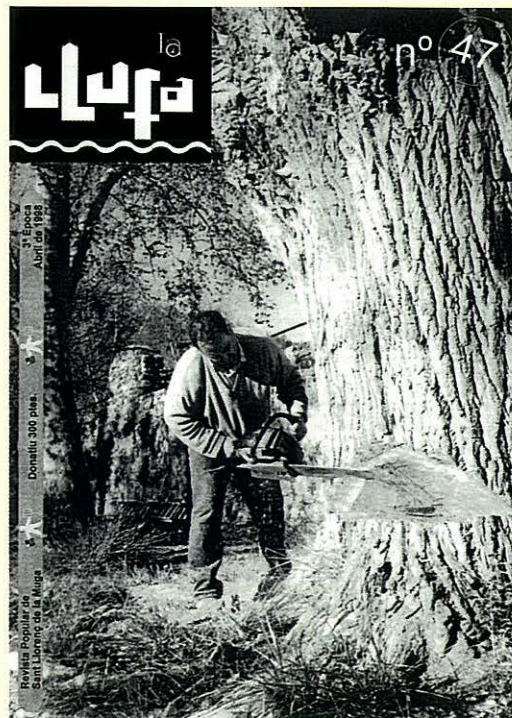
Portada, amb un dibuix de Marià Baig i Minobis, de les separades de l'article "San Lorenzo de la Muga, notas históricas", publicat l'any 1972.

Fervel, una obra realitzada sobre el terreny amb descripcions prou acurades de l'entorn de Sant Llorenç. Apuntem, també dins d'aquest apartat bèl·lic, l'obra més recent del *Servicio Histórico Militar* de Madrid *Campañas en los Pirineos a finales del Siglo XVIII*, on els fets de Sant Llorenç de la Muga hi són àmpliament tractats, des de l'òptica, però, de la glorificació de l'exèrcit espanyol.

Entre els anys 1929 i 1934 l'editorial de Terrades "*Publicacions de la Terra*" edità una sèrie de programes de la festa major de Sant Llorenç de la Muga. En aquests llibrets s'inclouen tota una sèrie de narracions, comentaris, propostes d'itineraris, poesies, fins i tot xafarderies sobre la vida a la vila. Entre ells hi ha articles de Mn. Gaspar Geli, de Miquel Sardà Ribes, o de Josep Quer Nou. Les edicions de programes de festes completes s'han anat succeint, però, sense continuïtat. L'any 1941, en particular, s'editava un programa commemoratiu de la reconstrucció del temple parroquial.

L'any 1994 un grup de joves vinculats a la vila de Sant Llorenç de la Muga, encapçalats per Jordi Cantenys, Víctor Bonet i Albert Vaqué, iniciaven la publicació de *La Llufa*, *Revista Popular de Sant Llorenç de la Muga*, publicació mensual que sorgia per un triple motiu: "*la falta d'informació d'algunes activitats, l'opinió dels convilatans (condemnats a no tenir veu ni vot) i el manteniment del nou centre d'esbarjo per al jovent CAU*". Amb el temps la revista anà "professionalitzant-se" i s'hi incorporaren noves seccions, fins arribar al seu darrer número, el cinquantè, editat a principi de 1999. Des de llavors, la pàgina web www.lamuga.com ha pres el relleu de la revista i ha ampliat el seu abast per convertir-se en un punt de confluència de notícies i opinions sobre tota la comarca empordanesa.

Portada del número 47 de La Llufa (Abril 1998) amb una fotografia de la tala dels pollancre de la Font Pudosa.



Bibliografia

Fonts impresses

BADIA I HOMS, Joan. *L'arquitectura medieval de l'Empordà*. Vol. II-B. Diputació de Girona (1981).

BAIG, Marià "San Lorenzo de la Muga, notas históricas". *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, 9 (1972) 79-175.

BAIG, Marià "La reial foneria de Sant Sebastià de la Muga". En *Actes de la VII Trobada d'Història de la Ciència i de la Tècnica*. Societat Catalana d'Història de la Ciència, Barcelona (2003) 181-187.

BOTET I SISÓ, Joaquim. *Província de Girona*. Volum de la *Geografia General de Catalunya*, dirigida per Francesc Carreras Candí. Ed. Martín. Barcelona [s.d.].

Estado Mayor Central del Ejército. *Campañas en los Pirineos a finales del siglo XVIII 1793-95*. Tomo III, *Campaña de Cataluña*. Servicio Histórico Militar. Madrid (1954).

FERVEL, J. Napoleón. *Campagnes de la Révolution Française dans les Pyrénées Orientales*. Tome Second. Librairie Militaire. París (1861).

FLUVIÀ, Armand de. *Els primitius comtats i vescomtats de Catalunya*. Enciclopèdia Catalana. Barcelona (1989).

FRAGUELL, Rosa Maria. *Turisme residencial i territori (la segona residència a la regió de Girona)*. L'eix editorial. Girona (1994).

LA LLUFA. *Revista Popular de Sant Llorenç de la Muga* (1994-1999).

MADOZ, Pascual. *Diccionario Geográfico-Estadístico-Histórico de España y sus posesiones*. Madrid [s.n.] (1849).

MARQUÈS CASANOVAS, Jaume. "Colección diplomática del linaje de Llers". *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 19 (1968) 209-230.

SOBREQUÈS VIDAL, Santiago. *Els barons de Catalunya*. Ed. Vicens-Vives. Barcelona (1957).

TORRAS, Cèsar August. *Garrotxa. Pirineu Català*.

VAYREDA, Montserrat. "Sant Llorenç de la Muga". En "Els Pobles de l'Empordà". Carles Vallés Editor. Figueres [s.d.].

Arxius

Arxiu Comarcal de l'Alt Empordà (Figueres). Fons: Ajuntament de Sant Llorenç de la Muga; Jutjat de Pau de Sant Llorenç de la Muga; Notaria de Sant Llorenç de la Muga.

Arxiu Històric de Girona. Fons: Notaria de Sant Llorenç de la Muga, Comptadoria d'Hipoteques, Comissaria Delegada de la Generalitat, Govern Civil, Ensenyament.

Arxiu Diocesà de Girona. Fons: Llibres parroquials de Sant Llorenç de la Muga. Visites Pastorals. Lletres. Notaria. Processos.

Arxiu de la Corona d'Aragó (Barcelona) Fons: Cancelleria. Reial Patrimoni. Comandància d'Enginyers.

Arxiu particular del Marquès de la Torre. Fons: Peralada-Savallà (Arxiu Comtal de Peralada).

Arxiu particular del Marquès de Dou. (Palau Surroca, Terrades).

Arxiu de la Biblioteca del Palau de Peralada.

Bibliografia

Arxiu Històric de Sabadell. Fons: Població.

Archivo Histórico Nacional (Madrid). Fons: Estado, Consejo de Aragón.

Archivo General de Simancas. Fons: Secretaría de Guerra.

De Pere Brugués les fotografies de les pàgines 68 i 69.

De Jordi Cantenys la de la pàgina 14.

De Col·lecció de Ramon Casadesús: pàgs. 36, 55 superior, 72, 73 inferior, 81, 83 superior.

De Pere Duxans: pàgs 20, 60 i 61 superior.

De Joan Carles Folch: pàg. 71 inferior.

De Pere Guillaumes: pàg. 81 inferior.

De Teresa Muntada: pàg 79.

De Francesc Rosa: pàg. 70.

De Guillem Salesa: pàg. 74 i 75

De Joan Serra: pàgs. 13 superior i 84.

De Família Serra: pàgs. 54, 59 inferior i superior i 75 superior.

De Família Torrens: pàgs. 1 inferior i 27

superior.

De Sílvia Ventura: pàgs. 10, 23 inferior i superior, 38, 58, 65 inferior i 87 superior.

De l' Institut Amatller, fons Arxiu Mas: pàgs. 25 inferior, 27 inferior i 80.

De Servicio Geográfico Nacional: pàg. 29 superior.

De Archivo General de Simancas: pàg. 51 inferior

De La resta són fotos de l'arxiu de l'autor.

Agraïments

A tots els que desinteressadament han contribuït a confeccionar el mosaic de fets i persones que constitueixen el cos d'aquest llibre, incloent tot el poble de Sant Llorenç de la Muga. Esmento particularment Manel Sánchez, Pere Duxans, Prim Duxans, Ramon Casadesús, Pere Guillaumes, Jordi Cantenys, Pere Brugués, Guillem Salesa, Feliu Serra, Joan Serra, Montserrat Bofill, Montserrat Dalmau, Eduard Garcia i Montserrat Llauradó.

Així mateix, voldria retre memòria a Jordi Trullols, marquès de la Torre, i a Francesc d'Alós, marquès de Dou, que posaren els seus arxius al meu abast. Finalment, no voldria deixar d'agrair a Albert Compte, Pere Gifre, Jaume Sobrequés, Erika Serna, M. Dolors Gaja i Llorenç Pascua, tot el seu suport, així com al personal dels arxius i biblioteques esmentats en la bibliografia per les seves facilitats per consultar la documentació.

Monografies locals

Darrers títols publicats

Salt
per X. Alberch i J. Burch
Sant Joan de les Abadesses
per J. Albareda i J. Ferrer
La Vall de Bianya
per J. Murlà Giralt
Capmany
per A. Egea i M. Roig
Gualta
per Ramon Alberch
Platja d'Aro
per Pere Barreda
La Vajol
Albert Juanola
Vilobí d'Onyar
per Dora Santamaria
Vilafant
per J. M. Bernils
Osor
per F. Bruguera i N. Ramió
Maçanet de Cabrenys
per Pere Roura i Sabà
Santa Coloma de Farners
per J.T. Grau, J. Mestre i R. Puig
Riells i Viabrea
per J. Collell i C. Escudé
Siurana d'Empordà
per Antoni Egea
i David Pujol
Les Lloses
per J. Gordi i R. Llimós
La Vall de Campmajor
per Joan Fort
Santa Pau
per Salvador Reixach
Jafre
per R. Alberch i J. Viñas
Llançà
per Josep Clavaguera

Llanars
per Agustí Dalmau
Llívia
per R. Garriga, M. Vilaseca i J. Vinyet
Riudellots de la Selva
per Elvis Mallorquí (coord.)
Boadella d'Empordà
per David Serra i Busquets
Vilanant
per Pere Borrat i Antoni Egea
Bàscaia
per Albert Riera
Cabanes
per Josep M. Bernils
Sant Feliu de Pallerols
per Xavier Solà
Lladó
per Joaquim Tremoleda
Sant Pere Pescador
per Marisa Roig
Castellfollit de la Roca
per Jesús Culebras
Sant Joan les Fonts
per Xavier Valeri
Miànigues
per Pau Viladiu, David Sala
Darnius
per Josep M. Bernils i Mach
Torroella i l'Estartit
per Antoni Roviras i Enric Torrent
La Bisbal
per Jordi Frigola i Arpa
Fortià
per Erika Serna i Joan Serra
Celrà
per Taller d'Història de Celrà

Guies

Darrers títols publicats

Els rellotges de sol
per M. Gil
Els maquis
per J. Clara
Els monuments megalítics
per J. Tarrús i Júlia Chinchilla
El pessebrisme
per J. Dalmau i Corominas
La ceràmica
per Andreu Bover
La farga
per Jordi Mascarella
Castells vius
per C. Vinyoles, M. Toms i P. Lanao
La pesca
per J. Sala i J. Domènech
La ramaderia
per P. M. Parés i T. Vilaró
Els protestants
per Josep Clara
La tramuntana
per J. M. Dacosta
i X. Febrés
El Montseny
per J. M. Rueda i J. Tura
L'electricitat
per M. Pous i J. Callol
El periodisme
per Lluís Costa
Els glacials
per Jordi Fernández
L'excursionisme
per Jordi Dalmau
La Girona dolça
per J. V. Gay
i N. Puigdevall

Les campanes
per Carles Sapena
La ciutadella de Roses
per C. Díaz, H. Palou
i A. M. Puig
El teatre
per Pep Vila
Els museus
per G. Alcalde i
J. M. Rueda
Els refugiats
per Mercè Borràs
Per les esglésies
per J. M. Marquès
Les Guillerries
per Emili Rams i Josep Tarrés
El modernisme
per Pilar Soler
El contraban
per M. Aguilar, J. Maymí, J. Ros i
X. Turró
Els centres d'estudis
per Carles Sapena
Cementiris i sepelis
per Dolors Grau
Balnearis i aigües minerals
per J. Ferrer i J. V. Gay
Els molins
per Lídia Donat i Xavier Solà
Els ermitans
per Carles Sapena
L'assistència sanitària
per Rosa Maria Gil Tort
Fars i senyals marítims
per David Moré
La Costa Brava
per Carolina Martí i Rosa M.
Fraguell

Sant Llorenç de la Muga és una vila que traspua història. Els vestigis de seu passat ens suggereixen un món ple d'històries de lluites –els portals, les muralles, la torre– però també de treball –el rec del molí, les fargues, les feixes de les muntanyes–. En aquestes pàgines hem volgut presentar un mosaic de persones i fets que, talment un vitrall, ens projectin una imatge que ens permeti copsar l'evolució de la vila de Sant Llorenç i la seva gent, amb totes les seves esperances i esforços, els bons moments i, també, les desgràcies que inevitablement cap societat humana no es pot estalviar. La major part de les dades presentades corresponen als fruits del treball efectuat al llarg de diversos anys en diferents arxius i a recerques de camp.

Marià Baig i Aleu

(Figueras 1955) és doctor en ciències físiques i professor de física teòrica de la Universitat Autònoma de Barcelona. És membre, també, del Centre d'Estudis d'Història de la Ciència de la mateixa universitat. Compagina la docència i la recerca en el món de la física quàntica amb la passió pel coneixement i estudi de l'Empordà. Ha publicat diversos articles d'història local als Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos.



MONOGRAFIES



Diputació
de Girona



Fundació Caixa Girona